MANORAMA SERIES.

Lives of Great Men.

PART III (MADRAS.)

BY

Chilakamarthi Lakshminarasimham.

SECOND EDITION, 2000 COPIES.

COCANADA:

Scape & Co., Printers, Binders, R. S. Makers &c..

1911.

Price: Rs. 12

మనోరమా గ్రంథమాలిక.

మహాపురుషుల జీవచరిత్రము

మూడవభాగము—చెన్నపట్టణము.

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముచే

రచియింపఁబడినది.

రెండవకూర్పు, ౨౦౦౦.

కాకినాడ:

స్కేప్ అండు కో ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

1911.

 [వెల 12 అణాలు.

గాజుల లక్ష్మీనరసుసెట్టి.

శ్రీ

మహాపురుషుల జీవితములు.

(మూడవ భాగము.)

గాజుల లక్ష్మీనరుసుశెట్టి.

గాజుల లక్ష్మీనరుసుశెట్టి చెన్నపట్టణమందలి పెరియమెట్టయను పేటలో 1806 వ సంవత్సరమందు జన్మించెను. అతని తండ్రిపేరు సిద్ధులశెట్టి. ఆయన నీలిమందు వర్తకముచేసి సంపన్నుఁడయ్యెను. కావున వానికుమారుని విద్యాభ్యాసమునకు ధనదారిద్ర్యములేదు. కానియాదినములలో మనదేశస్థు లింగ్లీషు చదువుకొనుటకుఁ దగిన పాఠశాలలేవియుఁ జెన్నపట్టణమున లేవు స్వదేశస్థులు పాఠశాలలు స్థాపించి విద్య వ్యాపింపఁజేయుటకు స్వల్పముగఁ బ్రయత్నించిరిగాని యాప్రయత్న మొక లెక్కలోనిదిగాదు. అయినను లక్ష్మీనరుసు మొట్టమొదట స్వదేశస్థులు స్థాపించిన యొకచిన్నపాఠశాలకేబోయి చదువుకొనెను. ఆపాఠశాలలో లక్ష్మీనరుసు ఇప్పటివలె శాస్త్రవిద్యలు నేర్చుకొనలేదు. తననీలిమందు వ్యాపారము సరిగాచేసుకొనుటకు లాభము వచ్చునట్లు బేరమునిచ్చి స

యు జేయఁజాలక లోలోపల మతబోధకులకు దొంటికంటె నెక్కుడు స
హాయముఁ బ్రోత్సాహము చేయసాగిరి. అకాలముననున్న యితరపత్రి
కలకు జూపిన యాదరమును దొరతనమువారు క్రిసెంటుపత్రికకు జూప
రైరి. దీనికొక్క తార్కాణము గలదు. క్రిసెంటను పేరుతోనొక ప
త్రిక యున్నదని లోకులకు దెలియఁజేయుటకు గెజటులో వేయుమని ప
త్రికాధిపతి గవర్నమెంటువారికి విజ్ఞాపనముచేయ దక్కిన పత్రిక లన్నిటి
కి నట్టి యాదరముచూపిన గవర్నమెంటువారు దీనిపేరు తమ గెజటులో
వేయుటకు వీలు లేదని తెలియజేసిరి.

ఈసమయమ దొరతనమువారు క్రైస్తవులలో గలసిన హిందువుల
కు కష్టములు లేకుండుటకు నొకచట్టము నిర్మింపఁ దలఁచిరి. ఆచట్టమును
బట్టి క్రైస్తవమతములో గలసిన హిందువులకు స్వమతములో నున్నప్పు
డు వచ్చునట్లె పిత్రార్జితమగు నాస్తిలోఁ దమవంతు భాగము నిరా
టంకముగ వచ్చును. ఈచట్టము ధర్మవిరుద్ధమనియుఁ బ్రజలకు హానికర
మనియుఁదలంచి లక్ష్మీనరుసుసెట్టి 1845 వ సంవత్సరం 9 వ యేప్రియల్
తారీఖునఁ జెన్నపురములో మహాజనుల సందఱిని బిలిచి సభచేసి సీమ
లోని యధికారులకు మహాజరు బంపుట కందఱి నొప్పించెను. ఆసభకు
సమస్తజనులు వచ్చి దొరతనమువారు చేయఁదలఁచుకొన్న చట్టము
హిందువుల యాచార వ్యవహారములకు విరుద్ధమనియు దానిని నిర్మింప
నీయవద్దనియుఁ బ్రార్థించుచు గొప్ప మహాజరువ్రాసి యింగ్లాండునకు
బంపిరి. చెన్నపురి దొరతనమువారికి సీమలోని యధికారులకు గొంతకా
ల ముత్తర ప్రత్యుత్తరము జరిగిన పిదప నట్టిచట్టము నిర్మించుట లేదని
యింగ్లాండులోని యధికారు లభయమిచ్చిరి. ఈకార్యమున విఫలప్ర
యత్నులై క్రైస్తవమతబోధకులు తమ మత వ్యాప్తికి మఱియొక దారి
వెదకికొనఁదలఁచి దృష్టి పాఠశాలలవంకఁ ద్రిప్పిరి. అదివఱకు దొరతన
మువారి పాఠశాలలో శాస్త్రాది విద్య లేగాని మతము చెప్పుటలేదు. మ
తబోధకులు వారి ప్రోత్సాహకులగు దొరలు బాలురను బరీక్షించునప్పు
డు వారు నేర్చిన శాస్త్రవిద్యలలోఁ బ్రశ్నలు వేయుటకు మారుగ ము

న్నెవ్వను వారు చదివి యెఱుఁగని క్రైస్తవమత గ్రంథములలోను త
త్వశాస్త్రములలోనుగల విషయములంగూర్చి ప్రశ్నలువేసి యవి చెప్ప
లేనివారు గవర్నమెంటువారి యుద్యోగమున కనర్హులని త్రోసివేయుచు
వచ్చిరి. అట్లుచేయుట న్యాయమా యనిహిందువులు పాఠశాలాధికారు
ల నడుగ బైబిలుగ్రంథము బాలురచే పాఠశాలలలో జదివించిన పక్ష
మున నిట్టిచిక్కులు రావనియు నట్లుచేయుటకు సమ్మతింపవలసినదనియు
వారు చెప్పిరి.

లక్ష్మీనర్సుశెట్టి యీదుర్న్యాయము నడంపఁదలఁచి 1846 వ సంవ
త్సర మక్టోబరు నెల 7 వ తారీఖున గొప్ప సభచేసి యింగ్లాండులోను
న్న డైరక్టర్లకు గొప్ప మహజరు వ్రాసి తమకు గలిగిన యీయుపద్ర
వము నివారింపుమని ప్రార్థించుచు చాలమందిచే వ్రాళ్లుచేయించి యా
మహజరును బంపెను. ఆమహజరునందున్న ముఖ్యాంశము లివి 1 మొ
దట హిందువుల మతవిషయముల జోలికిరామని గవర్నమెంటువారు వా
గ్దానముజేసినను వెనుకటి గవర్నరుగారు తద్విషయమున విరుద్ధముగఁ
బ్రవర్తించిరి. 2 మతబోధకులు హిందువుల బిడ్డలను స్వేచ్ఛగా స్వమ
తములో గలుపుకొనుచున్నారు. దొరతనమువారి యుద్యోగస్థులు వా
రిం బురికొల్పుచున్నారు. 3 మతబోధకులు హిందూబాలకుల పరీక్షల
లో కృతార్థులై యుద్యోగమును సంపాదించుకొనకుండ ప్రయత్నిం
చుచున్నారు. 4 చెన్నపురి రాజధానిలోని జిల్లాలలో పాఠశాలలు పె
ట్టించి గవర్నరుగారు జనుల కింగ్లీషు చెప్పింపకున్నారు. 5 గవర్నమెంటు
వారు తమ కచేరీలలో హిందువులకు విశేషముగా బనులిచ్చుట లేదు.
6 న్యాయస్థానములగు కోర్టులలోఁ దరుచుగ నన్యాయమే జరుగుచున్న
ది. 7 ఇదిగాక యీనాటివా రనుభవించెడు ననేక కష్టములనుగూర్చియు
వ్రాయఁబడియున్నది. ఆసభకు లక్ష్మీనర్సుసెట్టి యగ్రాసనాధిపతి య
య్యెను. సభ మొదటినుండి చివరవఱకు నిశ్శబ్దముగఁ గ్రమముగ రా
జభక్తికి లోపములేనట్టుగా జరిగినను గొందఱు దొరలు సభలో నల్లరిజ
రిగెననియు నగ్రాసనాధిపతి రాజద్రోహగర్భితములగు మాటల నుపన్య

సించెననియు వారిమూలమున జనులు పితూరీ చేయుదురనియుఁ జాటఁబో
చ్చిరి. ఆసభలో సెట్టి "మనకష్టములను బై యధికారులకు వినయపూ
ర్వకముగా విన్నవించు కొందుమేని వారు మన యాపదలను నివారింపక
పో"రని చెప్పెనేకాని చెప్పఁగూడదని నేమియు నుపన్యసింపలేదు. ఆమహా
జరులో వ్రాలుచేయవలదని దొరతనమువారి పక్షమువారు కొందఱు జ
నులను భయపెట్టిరి. గాని యెందఱు బెదరించినను దానిలో బండ్రెండు
వేలజనులు వ్రాళ్లుచేసిరి. అతఁడా మహాజరు చెన్నపురి గవర్నరుగారి
ద్వారా సీమకు బంపెను. గవర్నరుగారా మహాజరు తనవద్దకు వచ్చిన
ప్పుడు దానిమీఁద "జనులు గవర్నమెంటువారు చేయు కార్యములు నె
ఱుఁగక మిడిమిడిజ్ఞానముగలవారి ప్రేరణమున నిట్టిపనులు చేయుచున్నా"
రని వ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. గవర్నరుగారు వ్రాసిన వ్రాతలను
బట్టి యామహాజరు సీమలో బుట్టదాఖలయ్యెను. జనులు మహాజర్లంపు
చున్నారని సందేహించి దొరతనమువారు పాఠశాలలో బైబిలు చదివిం
చుట కొంతకాలము మాని 1853 వ సంవత్సరమున నెండియుఁ దద్విష
యమున బ్రయత్నించిరి. కాని నార్టనుదొరగారు లక్ష్మినరుసుసెట్టిగారు
కలసి పాటుపడి యాపని సాగనియ్యరైరి.

ఆకాలమందే యింగ్లాండు పార్లమెంటుమహాసభలో నొకసభికుఁ
డగు డాంబిసేమరుదొరగారు హిందూదేశమును జూడవచ్చిరి. సెట్టిపం
పినమహాజర్లవల్ల నతని పేరింగ్లాండులో నిదివఱకే పార్లమెంటు సభికులకు
బరిచితమైనందున సేమరుదొరగారు నావ దిగినతోడనే లక్ష్మినరుసుసెట్టి
బాగున్నవాఁడాయని యడిగెను. సెట్టియు వానిదర్శనము చేయ వారిరు
వురకు నెండొరులపై గౌరవము ననురాగము జనియించెను. సెట్టి దొ
రగారిని దనయింట గొంతకాలము విడియించి సమయము దొరకినప్పు
డెల్లగవర్నమెంటువారు మతవిషయములలోను రాజకీయవిషయములలో
ను జనులకు చేయుచుండిన యపకారమును మనస్సునకు నాటునట్లు చె
ప్పుచువచ్చెను. సేమరుదొరగారు సెట్టిని వెంటబెట్టుకొని కడలూరు కుం
భకోణము కోయంబత్తూరు మొదలగు దక్షిణ హిందూస్థానము లోని

ముఖ్యపట్టణములకుబోయి సర్కారుకట్టిన దుర్భరములగుపన్నులిచ్చుకొనలేక రహితులుపడియెడు బాధలను స్వయముగాఁ గాంచెను. అతఁడు కొన్ని పట్టణములలో పన్నులిచ్చుకొనలేని రహితులీక్రింద చెప్పఁబడినవిధమున దారుణ బాధల పడుచుండ జూచెను. కొందరు రహితులు మిట్టమధ్యాహ్నపుయెండలో నడుములువంచుకొని నిలిచియుండిరి. వారివీపులమీఁద సర్కారునౌకర్లు పెద్దరాళ్ళెత్తిరి. కొందఱికాళ్ళకు బొండవేసిరి. కొందఱిని మెడకుం గాలికి సంటకట్టి చెట్లకో స్తంభములకో వ్రేలదీసిరి. ఆ బాధలు పడలేక యారహితులు గోలుగోలుమని యేడ్చుచుండిరి. ఇది యంతయుఁ తాలూకా కచ్చేరియెదుటనే జరుగుచున్నను మేజస్ట్రీటుగారు తహసీల్దారుగారు వారివంకకన్నెత్తియైనఁ జూడక వారిమొరలు వినిపించుకొనక సుఖముగా సంతోషముగా బసజూచుచుండిరి. సేమరుదొరగారు బ్రిటీషు గవర్నమెంటువారు పన్ను వసూలుచేయుటకు రహితులను బెట్టుచున్న యా దారుణబాధలను గన్నులారఁ జూచి జ్ఞాపకార్థ మొకపుస్తకములో వ్రాసికొని యా దారుణకృత్యములలో నుపయోగింపఁబడు పనిముట్లు కొన్ని పుచ్చుకొని కట్టగట్టి తనవారికి జూపుటకు సీమకు తీసుకొని పోయెను.

1854వ సంవత్సరము జూలై నెలలో సేమరుదొరగారు పార్లమెంటులో హిందూదేశ ప్రసంగమువచ్చినప్పుడు హిందువులు హానికరములగు దుష్కార్యములు చేసినందుకే గాక పన్ను లిచ్చుకొనలేనందుకుగూడ గవర్నమెంటువారిచేత క్రూరముగ బాధింపబడుచున్నారని చెప్పెను. దేశము చూచివచ్చిన సేమరుదొర యట్టిబాధలున్నవని చెప్పుచుండ మన దేశ మెన్నడెఱుఁగని పార్లమెంటుసభికులు చాలమంది యట్టిపీడలు హిందూదేశమున లేవనివాదించి యంతతో తనివినొందక వ్యర్థదోషారోపణములఁ జేయుటకు దేశమందలి మారుమూలలు తిరిగితివి గాఁబోలునని సేమరుదొరను నిందించి యధిక్షేపించిరి. ఇండియాబోర్డున కప్పుడు ప్రసిడెంటుగానుండిన వుడ్డుదొరగారు మాత్రమది యబద్ధమై యుండదని దానింగూర్చి విచారణచేయఁ దలఁచి తద్విషయమున సాక్ష్యములు పుచ్చు

కొమ్మని ప్రత్యేకమొక చిన్న సభనేర్పరచెను. ఆసభవారు కొన్నిప్రదేశములు తిరిగి యావిషయమున సాక్ష్యములు తీసుకొని పార్లమెంటు మహాసభకు పంపిరి. దొరతనమువారి విచారణ జరుగుచుండ యావిషయమున బ్రజల యభిప్రాయమునుగూడ యధికారులకుఁ దెలియజేయవలయునని లక్ష్మీనరుసుసెట్టి చాలమందిచేత వ్రాళ్ళుచేయించి యొక మహాజరు పంపెను. ఇవియన్నియుఁ జేరినతోడనే పార్లమెంటువారు పన్ను లిచ్చుకొనలేని జనులను బాధించుట దౌర్జన్యమని యట్టి దురాచారము నడంచిరి.

1852 వ సంవత్సరమున లక్ష్మీనరుసుసెట్టి ప్రేరణమున జెన్నపురి స్వదేశసంఘమువారు తమకష్టములన్నియుం జేర్కొని వానిని నివారింపుమనివేడుచు పార్లమెంటువారికి మఱియొక మహాజరంపిరి. ఆమహాజరులోనున్న ముఖ్యాంశములివి. హిందూదేశమున వచ్చు బాధలన్నియు మితిమీరిన పన్నులవలనను వానిని వసూలుచేయు క్రూరపద్ధతుల వలనను గవర్నమెంటువారి కోర్టులలో జరుగునాలస్యము దుర్వ్యయము మొదలగు వానివలనను సంభవించుచున్నవి. మాకు ముఖ్యముగా గావలసినవి మంచిరోడ్లు వంతెనలు చేల కదును దప్పకుండ నీరిచ్చు కాలువలు పల్లెటూళ్ళ బాలురకు విద్యనేర్పు పాఠశాలలు మొదలగునవి గవర్నమెంటు పరిపాలనావిషయమునఁ జేయు వ్యయము తగ్గింపవలయును. దేశమభివృద్ధి పొందునట్లు ప్రజలు సుఖపడునట్లు గవర్నమెంటువారు ప్రభుత్వము చేయవలయును. పై సంగతులన్నిఁటిని వ్రాసి వారా మహాజరులలో చిట్టచివర నీక్రిందివాక్యములఁ బొందుపరచిరి. "హిందూదేశ పరిపాలన మిప్పుడున్నట్లు కంపెనీవారి చేతిలోనున్నను సరే లేక మరియొకరి చేతిలోనున్నను సరే. పాలించు పద్ధతిలో మార్పులు కాలానుసారముగ నభివృద్ధులు తప్పకనుండవలయును. ఆమార్పులు మూడేండ్లకొకసారిగాని లేనిచో నైదేండ్లకొకసారిగాని దేశముయొక్క స్థితినిబట్టి యవసరములనుబట్టి చేయుచుండవలయును. విశాలమైన యీదేశమునందుండు ప్రజలు తమపడుసంకటములు తెలిసికొను పైవారికిఁ దెలుపుకొనుటకును, శ

లుపుకొనినపిదప తగినవిచారణ జరుగుటకు పార్లమెంటు మహాసభలోఁ నప్పుడప్పుడు హిందూదేశ విషయమున జర్చలు జరుగుచుండవలయును. ఇక్కడ దొరతనము చేయువారు జాగ్రత్తతో ప్రజాపాలనము చేయుచున్నవారో లేదో కనుగొనుటకు సీమలోనున్న పైయధికారులు వీరుచేయు పనులను శ్రద్ధతో విమర్శింపు చుండవలయును"

ఈ పై మహాజరు 1853 వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరునెల 25 వ తారీఖున పార్లమెంటు ప్రభుసభలో నెల్లింబార్ప్రభువుగారు దాఖలు చేసిరి. ఆసభలో మఱియొక ప్రభువు హిందూదేశ విషయమునఁ బ్రసంగించుచు సభికులతో నిట్లని చెప్పెను. "ఈమహాజరులోనున్న సంగతులు సత్యములని తెలుపుటకు హిందూదేశస్థులవలన వ్రాయబడిన యుత్తరములు రెండు నావద్దనున్నవి. ఆయుత్తరములు వ్రాసినవారు పెద్దమనుష్యులు యోగ్యులు. మనవలెనే వారు నింగ్లీషు చక్కగా వ్రాయగలరు మాటలాడగలరు. ఆయిద్దరిలోనొకరు లక్ష్మీనరుసుసెట్టిగారు ఆయన 1853 వ సంవత్సరం జనవరి 24 తారీఖున నా పేర నీక్రింది విధముగా నుత్తరము వ్రాసినారు. "మేము పడుచున్న బాధలను విచారణ సేయుట కొక ప్రత్యేక సభ యేర్పఱచేని మేముచెప్పిన విషయములన్నియుఁ గన్నులకు గట్టినట్లు ఋజువు కాగలవు. అవి వివరించుటలో మే మతిశయోక్తిని విడిచినాము. వాని సత్యము ప్రత్యేకసభవారు సాక్ష్యములు తీసికొనుటవలననే గాని మఱియొకలాగున యూరపుఖండమువారికిఁ దెలియదు."

అని యాప్రభువు లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మాటలయందు మిక్కిలి గౌరవము నమ్మిక గలిగి మాటలాడెను. ఆసంవత్సరమే పార్లమెంటుసభలోఁ బ్రధానసభికుఁడు లోకానుభవము గలవాఁడు నగు బ్రైటుదొరగారు లక్ష్మీనరుసుశెట్టి వ్రాసిన యుత్తరములు తాను జూచినట్లు వాని మాటలు తనకు సత్యములని తోఁచినట్లు చెప్పి హిందూదేశస్థులు పడు బాధలను విచారణసేయుటకుఁ ప్రత్యేకసభ నొకదాని నేర్పరుపవలసినదని పట్టుపట్టెను. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి వెనుకపంపించిన మహాజర్లతో దృష్టినొందక హిందూదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారియొద్దనుండి తీసుకుని యింగ్లాండు రాజుగారు

స్వయముగా బరిపాలించిన బాగుండునని ప్రార్థించుచు పదునాలుగు వేల జనులచేత వ్రాళ్ళుచేయించి పార్లమెంటుకు **మఱియొక మహాజరు** పంపించెను. చెన్నపట్టణమందు లక్ష్మీనరుసుసెట్టియు బొంబాయియందు కొందరు బంగాళమునందు మఱికొందరుఁ బడిన **పరిశ్రమచేత** పార్లమెంటువారు మనదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారిపద్దనుండి **తీసికొనక** పోయినను కొన్ని మార్పులఁజేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి. "**హిందూదేశములో** గొప్పయుద్యోగములు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైనవారికే గాని యధికారులకుఁ దోఁచినవారి కియ్యఁగూడదు. అదివఱకున్న సాదరుకోర్టులు పోయి హైకోర్టులు వానిస్థానమందు వచ్చెను. అంతలో హిందూదేశమున గొప్ప సిపాయిపితూరీ 1847వ సంవత్సరమునఁ బుట్టుటచే 1858వ సంవత్సరమున హిందూదేశప్రభుత్వమును స్వయముగా నింగ్లాండుదేశపు రాణీగారగు విక్టోరియాగారే కైవసహించిరి."

పచ్చయ్యప్ప మొదలియారను సత్పురుషుఁ డొకఁడు సత్కార్యములనిమిత్తము లక్షలకొలఁది రూపాయలిచ్చి చనిపోయెను. ఆధనమునకుఁ గొందఱు ధర్మకర్తలేర్పడి పాఠశాలలు మొదలైనవి పెట్టించిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టిగారు పరోపకారపారీణుఁడగుటచే ధర్మకర్తగా నుండఁదగినవాఁడని తక్కినవారు వానింగూడ నందు చేర్చుకొనిరి.

ఇట్లు ప్రజాపక్షము వహించి పనిచేయుటచే లక్ష్మీనరుసుసెట్టి రాజద్రోహియనియు విశ్వాసపాత్రుఁడుగాఁడనియుఁ దొరతనమువారు భావించి యతఁడిచ్చిన యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో శోధించుచు నతఁ డెక్కడికిఁబోయిన నక్కడకు వెంటవెంట పోలీసువారిని బంపుచుండిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జరిగిన సిపాయి పితూరీకిఁ గారణము దొరతనమువారు మతసంబంధము కలుగజేసికొనుటయే. అటుపిమ్మట నట్టిమత సంబంధము కలుగజేసికొనవద్దని సెట్టి గవర్నమెంటువారికొక **మహా**జరు పంపించెను. ఆమహాజరు మిక్కిలి బాగుండెనని శ్లాఘించి యింగ్లాండులోని యధికారులు వారి యాలోచనము నంగీకరించిరి. ఇట్లు కొంత కాలము గడచునప్పటికి మునుపు సెట్టిగారిమీఁద ద్వేషముపూనిన దొ

రలు క్రిమక్రిమముగ నుద్యోగములు ముగించుకొని స్వదేశములకు పో వుటచేతను సెట్టిగారిమీఁద లోకుల కంతకంతకనురాగము హెచ్చుచుం డుటచేతను దొరలలోఁ గొందఱుసయితము వాని దార్ఢ్యమునకు వానిపరో పకారచింతకు నద్భుతము నొంది శ్లాఘించుటచేతను, అప్పటి చెన్నపురి దొరతనమువారు వానిని నిందింప మానిరి. మానుటయేగాక యీ దొ రతనమువారు వానిచేసిన దేశోపకారములమెచ్చుకొనుచు వానికి C. S. I. అను బిరుదము నిచ్చి గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో నొక సభికుని గ 1863 వ సంవత్సరమున జేర్చిరిచిరి. ఈపదవియందు వాని నుంచుట సమస్తమతములవారికి సమస్తజాతులవారికిఁ దృప్తికరముగ నుండెను.

అటుమీఁద లక్ష్మీనరుసుసెట్టి తనదృష్టి మైసూరురాజ్య వ్యవహా రములనంక నిలిపెను. ఇంగ్లీషువారు మైసూరును జయింపబోయినప్పు డు హైదరాబాదు నిజాముగారి సహాయమునుబడసి మైసూరు సంస్థాన ము స్వదేశరాజున కీయకపోయిన పక్షమున నిజామును దామును గలసి పంచుకొనునట్లొడంబడిక చేసుకొనిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మైసూరుసంస్థా న మింగ్లీషువారు దాని రాజున కప్పగింప నిష్టము లేకున్నవారని తెలిసి కొని స్వయముగ మైసూరువెళ్లి వృద్ధరాజునుదర్శించి సంశయింపరగ నుం డునట్లు పుత్రుని బెంచుకొమ్మనియుఁ బెంపు స్థిరపరచ దొరతనమువారిని నొక్కి యడుగవలసినదనియు వానికి హితోపదేశము చేసెను. ఒకవేళ నింగ్లీషువారు మైసూరురాజుయొక్క పుత్రస్వీకారము నంగీకరింపకబోవు దురేమోయను భయమున లక్ష్మీనరుసు హైదరాబాదునిజాముగారి మం త్రియు సుప్రసిద్ధుఁడు నగు సలారుజంగును గలిసికొని మైసూరుసంస్థాన ము రాజునకు దొరతనమువా రియ్యని యెడల వెనుకటి యొడంబడికను బట్టి నిజామునకుసమముగా బంచిపెట్టవలసినదని యడుగుమని యాయనం బురికొల్పెను. అప్పుడింగ్లీషువారు మైసూరురాజుయొక్క పుత్రస్వీకార ము నంగీకరించుటయో లేక నిజామున కందులో భాగము పంచిపెట్టుట యో రెంటిలో నేదో యొకటి చేయవలసివచ్చినందున రాజునకు సంస్థా నమిచ్చుట యెక్కుడు గౌరవమని దత్తపుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడైన

[illegible] రాజ్యమిచ్చునట్లొప్పుకొనిరి. సెట్టి జాను బ్రూసు నార్టనుదొరగా
[illegible]తో గలసి రాజ్యభ్రష్టుఁడైన తంజావూరి మహారాజు భార్యల దురవస్థ
ను [illegible]కొంతవఱకు చక్కపఱచి మృతినొందిన కర్నాటక నవాబుయొక్క కు
టుంబ మనుభవించు కష్టములను జాలవరకు తగ్గించెను. ఈపనులు
1864 వ సంవత్సరమున జరిగెను.

అప్పటికి సెట్టిభాగ్యము క్షీణించెను. క్రెసెంటు పత్రిక నడపుట
కే వాని ధనమంతయు వ్యయ మయ్యెను. అతఁడు తనవ్యాపారము కు
మారున కప్పగించుటచేత వాని తెలివితక్కువవలన నది బొత్తుగ చెడిపో
యెను కావలసిన ధనములేమి క్రెసెంటుపత్రిక ప్రకటింపఁబడుట మా
నెను. అదిమొదలుకొని లక్ష్మీనర్సుసెట్టి జీవితకాల శేషముపేదయై గ
డపెను. ఆయన 1868 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆయనదేహ
ము నశించినను కీర్తిదేహమిప్పటివఱకు దక్షిణహిందూస్థానమునున్నది.
ఆయన మృతినొందిన కొన్నినాళ్ళకు చెన్నపురి మహాజనులు పచ్చయ్య
ప్పగారి పాఠశాలలో సభగూడి వానిమరణమునకు మిక్కిలి విచారించి
వానిపేరు చిరకాలము జ్ఞాపకముండుటకు వాని బొమ్మయొకటి నిర్మింపఁ
జేసి యది యా పాఠశాలలో బెట్టుటకును ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో సంస్కృ
తము జదువుకొను బాలురలో సూక్ష్మబుద్ధిగలవానికి నెలకు కొంతసొమ్ము
విద్యార్థివేతనముగ నిచ్చుటకును కృతనిశ్చయులైరి. ఆరెండు కార్యము
లకుఁ గావలసినధనము నాకాలపు గొప్పవారంద ఱిచ్చిరి. తిరువాన్కూ
రు మహారాజుగారు, వారి మంత్రి సర్. టి. మాధవరావుగారు సెట్టిగా
రి మరణమునఁ దమకుఁ గలిగిన సంతాపము నెఱిఁగించుచు కొంత చం
దాసొమ్ము నంపిరి. ఈయన దేశాభిమానులలో బ్రథమగణ్యుఁడని చె
ప్పవచ్చును. సాధారణముగ దేశోపకారము జేయఁబూనువారు ప్రజల
మెప్పుకొఱకు దొరతనమువారిచ్చు బిరుదుతోఁకలకొఱకు నెదురుచూతు
రు. ఈ శెట్టిగారు సంపాదించిన ధనమంతయు లోకహితముకొఱకు వ్య
యముచేసి దొరల కోపమునకు బాత్రుఁడై ప్రజాపక్షము బూని పాటు
పడి కడకు నిరుపేదయై చచ్చెను. దొరతనమువారి లోపములను మొగ

మోటములేక ఖండించి చెప్పుట కీదినములలో సయితము గొప్ప విద్యా
వంతులు ధనవంతులు భయపడుచుండ నేబది యఱువది యేండ్లక్రిందట
నింగ్లీషు విస్తారము రానివాఁడు గొప్పపరీక్షల గృతార్థుఁడుకానివాఁడు దొ
రతనమువారితో బ్రతికటుబూని నిర్వహించుట యెంతకష్టమో యోచిం
పుఁడు. మొదట వాని మంచితన మెఱుఁగక దొరలు వానినే వంగించు
కొన్నను నిజము నిలుకడమీఁద తెలిసికొని త్రాఁచుబాముకొన్నది పూ
లదండయయ్యెనని తలంచి దూషించినవారె భూషించిరి. అతఁడు నిజ
మైన లోకోపకారబుద్ధిగలవాఁ డగుటచే స్తోత్రముల కుబ్బక నిందలకు
వెఱువక తాను మంచిదని నమ్మినపని చేసెను. ఈతఁడు రాజకీయ వ్యవ
హారములయం దెగాక సంఘసంస్కరణమునందు నిష్టముగలవాఁడె. వితం
తు వివాహములు మంచివని యీాయన యభిప్రాయము. స్త్రీవిద్యాభి
వృద్ధికి స్వధనముతో గొన్ని పాఠశాలలు పెట్టించెను. అరవపండితులకుఁ
దెనుఁగు పండితులకుఁ జాల సహాయము చేసెను. వేయేల లక్ష్మినరుసు
సెట్టియే లోకోపకారి. అతఁడే ధన్యుఁడు.

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి.

కలమూరు వీరవల్లి రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపురి రాజధానిలోని చిత్తూరుపట్టణమునకు సమీపమునున్న యొక గ్రామములో 1819 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతని తండ్రి మిక్కిలి దరిద్రుఁడు. సంస్కృతమునందు గొప్ప పండితుఁడు. నిరుపేదతనమునకు నిలయమైన యింటఁ బుట్టి పెరుగుటచే దల్లిదండ్రు లాబాలునకు సంస్కృత విద్య తప్ప మరియొక విద్య నేర్పింప లేకపోయిరి. బాల్యమం దతఁడు కుశాగ్రబుద్ధి యని చెప్పుదురు. యెనిమిదేండ్ల యీడుననే సంస్కృతము చక్కగ మాటలాడుటకు శ్లోకములు వ్రాయుటకు నతఁడు సమర్థుఁ డయ్యెను. ఆటలయందు వానికి మిక్కిలి యభిరుచి కలుగుటచే నతఁడు వీధిబాలురతోఁ గలసి గంతులు వేయుచుండెను. పదియేండ్ల కాలమున నతఁడు గ్రామములోని పొడవైన చెట్లన్ని యెక్కి యెత్తయిన గోడలన్ని దాఁటి యూటలాడుచు వచ్చెను. అతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరముల వయస్సువాఁడై యున్నపుడు ముందుముందు వాని గొప్పతనమునకుఁ గారణమైన యొక సంగతి జరిగెను. అతని తండ్రి దొరతనమువారివద్దఁ గొన్ని గ్రామముల నిజారాను పుచ్చుకొని పంటలు చెడిపోవుటచే దాను చెల్లింపవలసిన సొమ్ము చెల్లింపలేక పోయెను. ఆకాలపు పద్ధతినిఁబట్టి దొరతనమువారు సిస్తు చెల్లించనందున వానిం జెరసాలలోఁ బెట్టిరి. తండ్రి కారాగృహమునందుండగా రంగనాథుని తాతగారి యాబ్దికదినము సమీపించెను. రంగనాథుని తల్లి యేమిచేయుటకుం దోఁచక యేడువసాగెను. రంగనాథుఁడు తల్లికడకుఁబోయి యామె దుఃఖకారణముఁ దెలిసికొని మిక్కిలి జాలి నొంది చెఱనుండి తండ్రిని విడిపించి తెచ్చుటకై చిత్తూరుపట్టణమునకు బోయెను. పోయి జిల్లాజడ్జిగారి దర్శనముచేసి తన వచ్చిన పని మనవిచేసి తండ్రిని విడిపింపుమని ప్రార్థించెను. ఆమనుష్యుని మరల దీసికొనివచ్చి

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి.

యప్పగించుటకుఁ దగినవారు జామీనుగా నున్నపక్షమున చెఱనుండి విడువఁ బడునని యు లేనిచో వలనుపడదనియు జడ్జి బాలకునితోఁ జెప్పెను. అప్పుడు రంగనాథుఁడు జడ్జితో "నేను తప్ప జామీనిచ్చువారెవరు లేరు. మా తండ్రి యాబ్దీకము బెట్టి మరల వచ్చువరకు వాని బదులు నే నా చెఱసాలలోఁ గూర్చుండెద" నని ప్రత్యుత్తరముగ బలికెను. పండ్రెండేండ్ల బాలుని నోటనుండి వచ్చిన యీసాహసపుఁ బలుకులు జడ్జి మనస్సును వెంటనే కరఁగించెను. తత్క్షణమే ఆజడ్జి వానితండ్రిని జెరనుండి విడువవలసినదని యుత్తరువు జేసి రంగనాథునిఁ గూడ తండ్రితో నప్పటికిఁ బొమ్మని జెప్పి, మఱునాఁడొకసారి తనకు గనఁబడుమని యానతిచ్చెను. తండ్రిని విడువవలసినదని జడ్జి వ్రాసిన యుత్తరవు రంగనాథుఁడే స్వయముగ కారాగృహాధికారుల యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి తండ్రిని విడిపించుకొని రాత్రి ప్రొద్దుపోవునప్పటికి నిల్లుచేరెను. తలపని తలంపుగ భర్త బందెనుండి విముక్తుఁడై వచ్చుటఁ జూచి యాయిల్లాలు మిక్కిలి యక్కజపడి వాని విడుదలకు దన చిన్నబిడ్డఁడే ముఖ్యకారకుఁడని విని పట్టరాని యానందము నొంది బాలుని పలుమారు ముద్దుపెట్టుకొని మెచ్చుకొనెను. ఆనాటిరాత్రి తల్లిదండ్రులు తనకుఁ జేసిన గారామును తనయెడఁ జూపిన యాదరమును రంగనాథశాస్త్రి పెద్దయైన పిదపఁ గూడఁ దలంచి మిత్రులతోఁ జెప్పి సంతసించుచు వచ్చెను. మఱునాఁ డుదయమున రంగనాథుఁడు దొరగారి యాజ్ఞ మఱువక చిత్తూరునకుఁ బోయి వేళ మీఱకుండ జడ్జి దరిశనము చేసెను. ఆదొర వానినెంతయు గౌరవముతో నాదరించి సంసార స్థితినడిగి "ఖర్చులన్నియు నేనే పెట్టుకొని యింగ్లీషు చెప్పించినచో నీవు చదువుకొందువా" యని యడిగెను. తల్లిదండ్రులతో నాలోచింపక నేయుత్తరము నిచ్చుటకు వీలులేదని పితృవిధేయుఁడగు నాబాలుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అది విని వెంటనే వాని తండ్రిం బిలిపించి కుమారు డింగ్లీషు చదువుకొనుటకు సెలవొసంగుమని బ్రతిమాలి యెట్టకేల కతని నొడంబరచి జడ్జి స్వయముగా రంగనాథున కింగ్లీషక్షరములు ప్రారంభించి చెప్పెను. రంగనాథుని బుద్ధి పాదరసమువలె

ప్రవహించెను. ఆరంభించిన యాఱుమాసములకే యతఁడింగ్లీషు చక్కఁ
గ జదువ నేర్చెను. జడ్జి కార్యభారముచేత తీరుబడి లేక బాలుని గ్రహ
ణశక్తికిఁ దగినంత విద్య నేర్పుటకుఁ దనకు వీలు లేనందున కత్తూరు పట్ట
ణములో నివసించుచుండిన క్రైస్తవ మతబోధకుఁడగు గ్రోవ్సుదొరగా
రికి బాలు నప్పగించి విద్యనేర్పి బాగుచేయుమని చెప్పెను. గ్రోవ్సుదొ
రగారు ప్రాతఃకాలమంతయు రంగనాథునకు విద్య నేర్పుటలోనె గడపు
చు వాని ననేక విధముల నాదరించుచు వచ్చెను. దొరసానియు వానిని
బిడ్డవలె జూచెను. రంగనాథుని బసకు గ్రోవ్సుదొరగారి బసకు నైదు
మైళ్ళుండెను. ఒకనా డుదయమున రంగనాథుఁడు కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నై
దుమైళ్ళు నడిచిరా దొరసాని వానిం జూచి చల్దియన్నముఁ దినివచ్చితి
వా యని వాని నడిగెను. లేదని బాలుడుత్తరము చెప్ప నాదయామయి
తన సేవకునిం బిలిచి "యీబాలుఁ డూరినుండి రాఁగానే ప్రతిదినము
వానికి మూఁడుసోలల పాలియ్యవలసిన" దని యానతిచ్చెను. రంగనా
థుఁడు పెద్దయై గొప్పవాఁడైన పిదపఁ గూడ గ్రోవ్సుదొరయు దొరసా
నియుఁ దన కప్పుడప్పుడు గావించుచువచ్చిన మితిమీరిన మహోపకా
రములు నెన్నుచు వారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండెను. గ్రోవ్సు దొరకు
గణితశాస్త్ర మభిమానశాస్త్రము. రంగనాథునకు దానియం దభిరుచి
మెండుగఁ గలిగెను. గణితశాస్త్ర ప్రవేశముచేత రంగనాథునకు జ్యోతి
శ్శాస్త్రమునందుఁ జాల యభిమానము పుట్టెను. ఈయభిమానము
వాని జీవితకాలాంతమువఱకు నుండెను. కాలక్రమమున రంగనాథుని
జ్ఞానము మిక్కిలి యభివృద్ధి నొందెను. వాని మేలుకోరిన జడ్జిగారు
గ్రోవ్సుదొరవద్ద నతఁడు చదివిన చదువుతోఁ దనివినొందక యింక నె
క్కుడు విద్య నేర్పింపవలయునని వానిం జెన్నపట్టణమున కంపఁదలఁచెను.
తల్లిదండ్రులు మొదట దానికిష్టపడరైరి. కాని జడ్జిగారి ప్రేరణవలన
తుదకు వారొప్పుకొనఁగ జడ్జి చెన్నపట్టణములో గ్రామస్కూలులో ము
ఖ్యోపాధ్యాయుఁడుగా నున్న కెర్ దొరగారివద్దకు రంగనాథశాస్త్రిని కొ
న్నియుత్తరములువ్రాసి యిచ్చి పంపెను. కెర్దొర బాలుని విద్యాసక్తిఁ

జూచి యాశ్చర్యపడెను. కెఱ్ఱిదొరగారు మొదట కొంతకాలము చెన్న పట్టణములోను పిదప కొంతకాలము కలకత్తానగరములోను ఉపాధ్యాయుఁడై యుండి హిందువుల కనేకుల కుపకారములుచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయి యచ్చట హిందువుల గృహ్యాజీవితముల పేర నొక గ్రంథము వ్రాసి ప్రచురించెను. ఆగ్రంథములలో సందర్భవశమున నతఁడు రంగనాథ శాస్త్రిని గూర్చి యిట్లుల వ్రాసెను. "రంగనాథుఁడు నేనును గలసికొనుట మాపరస్పరాభివృద్ధికే యని చెప్పవచ్చును. పగలు నిర్వహింపవలసిన కార్యములు నిర్వహించి మే మిరువురము సాయంకాలము యేదో విషయముంగూర్చి చర్చలో దిగుచుందువారము. తెలివిగల దొర బుద్ధికిని రంగనాథుని బుద్ధికిని నాకేమియు భేదము కనఁబడలేదు. బుద్ధి యట్లుండె వాని సౌజన్యము సత్యగౌరవము మిక్కిలి శ్లాఘనీయములు."

రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపట్టణములోఁ జదువుచుండిన కాలమున జడ్జీగారు వానినిగూర్చి మునుపటికంటె నెక్కువ శ్రద్ధవహించిరి. ఆయన కెఱ్ఱిదొర పేర వ్రాసినయొక యుత్తరములోని యీక్రింది సంగతులు చూచిన వానియభిమానము తెలియును. "నీదగ్గర రంగనాథుఁడు చదువుకొనవలసినంత కాలము జ్ఞానాభివృద్ధికై జదువుకొనవలసినదని నా యభిప్రాయము. నీదగ్గర నుండుటచేత వాని యదృష్టము బాగున్నదని నే దలంచెదను. ఆసంగతి యెఱింగి యతఁడుఁగూడ నీబోధనవలనఁ గలుగు లాభము పొందుగాక! అతఁడు నిఘంటువులు గొప్ప పుస్తకములుఁ జదువుకొనగల సమర్థుఁడైన పక్షమున నెట్టి యాటంకము లేక వానికిఁ గావలసిన పుస్తకము లన్నియు నీయవలయును కాని యాపుస్తకము లతనికిఁ బూర్తిగ నిచ్చినట్లు చెప్పవద్దు. ఎవరు పుస్తకము లిచ్చినారో వారిపే రింతకుమున్నె చెప్పవద్దు. పుస్తకములన్నియు మొదట నెవరివిచ్చినట్లిచ్చి చదువు మాని వెళ్ళునప్పుడు వానికి సొంతముగ నీయవలయును."

1839 వ వత్సరమున చిత్తూరులోనున్న యాజడ్జీకిఁ జెన్నపట్టణమందు సుప్రీము కోర్టులో జడ్జీపని యయ్యెను. కెఱ్ఱి దొరగారు

కలకత్తాకు వెళ్ళిరి. జడ్జీగారు రంగనాథుని వెనుకటి పాఠశాలలో నుం
చుట కిష్టపడక దొరతనమువారి హైస్కూలుకు పంపఁ దలఁచి ప్రధా
నోపాధ్యాయుఁడగు పవెల్‌దొరగారి కుత్తరమిచ్చి బాలకు నంపెను. రం
గనాథుని జేర్చుకొన్న స్వల్పకాలములోనే వానిబుద్ధి సుట్టిదో పవె
దొరకు తెలిసెను. ఆబాలునకు గణితశాస్త్రములోనున్న ప్రజ్ఞనుబట్టి
పవెల్ దొరగారు వానిచేతఁ గ్రిందితరగతుల కాశాస్త్రములోఁ బాఠ
ములు చెప్పించుచు వచ్చిరి. రాజా సర్. టి. మాధవరావుగా రప్పుడు
చిన్నతరగతిలోనుండి రంగనాథశాస్త్రివద్ద చదువుకొనిరి. 1842 వ సంవ
త్సరమున రంగనాథశాస్త్రి హైస్కూలు పరీక్షకుఁబోయి శ్లాఘనీయము
గఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఆపరీక్షకుఁ బోయినవారిలోఁ నతఁడే మొదటి
వాఁడు. కృతార్థులైనవారిలోను మొదటివాఁడే. అతనిపే రిప్పటికిని
చెన్నపురి ప్రెసిడెన్సి కాలేజిలోఁ గృతార్థులైన బాలకుల పట్టిలో
మొదట నున్నది. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన పిదప నతఁడు తనకు
మహోపకారియైన జడ్జిని జూడబోయెను. ఆదొరగారు వానిని జూచి
లేచి చేతులుచాచి కౌఁగిలించుకొని "రంగనాథా! నాకు మాట ద
క్కించితివి నేను ధన్యుఁడనైతి. నిన్ను దేవుఁడు రక్షించుగాక!" యని
బహూకరించెను.

ఏపనిలోఁ బ్రవేశించుట బాగుండునని పిమ్మట వారిద్దఱు యో
చించిరి. రంగనాథున కుపాధ్యాయుఁడుగ నుండవలయునని కోరిక కల
దు. అందుచేత జడ్జిగారు పవెల్ దొరగారు చెన్నపురిలో లాయరుగా
నుండిన నార్టనను దొరగారు రంగనాథున కాయుద్యోగ మీయవలసి
నదని దొరతనము వారికి సిఫారసు చేసిరి. ఎవరెంత ప్రయత్నముచేసిన
ను వాని కాయుద్యోగము దొరకలేదు. అంతలోఁ దండ్రికిఁ బ్రాణము
మీఁదికి వచ్చినదని వర్తమానము తెలియ రంగనాథుఁడు చిత్తూరు పో
వలసివచ్చెను. పోవునప్పు డతఁడు జడ్జినిజూచి వార్ధకమునందు తండ్రిం
గనిపెట్టుకొని యుండుటకు వీలగునట్లు చిత్తూరులో నేదయిన యుద్యోగ
మిప్పింపుమని యడిగెను. ఆదొరగారు రంగనాథుఁ డేమడిగిన నదచేయు

టకు సిద్ధముగ నున్నందున వెంటనే చిత్తూరు కలక్టరు కొక జాబువ్రాసి యిచ్చెను. ఆజాబు కలక్టరు చూచుకొన్న కొన్నినాళ్ళలోనే రంగనాథునకుఁ జిత్తూరు సబుకోర్టులో నెలకు డెబ్బది రూపాయలు జీతముగల హెడ్డుగుమస్తా పనియయ్యెను. ఆపనిలోనుండఁగ నతనికి నెంతో తీరిక కలిగినందున గాలము వ్యర్థ సేయక యతఁడు జ్ఞాననిధికి వృద్ధిపరచుకొనఁ దలఁచి తెలుఁగు కన్నడము హిందూస్థానీ పారసీభాషలఁ జదువ నారంభించెను. ఆభాషలలోనున్న కోర్టుకాగితము లన్నియు నతఁడే స్వయముగ నింగ్లీషులోనికి మార్చుచు వచ్చెను. ఆయఖండ శక్తిఁజూచి పై యధికారులందరు విస్మితులగుచు వచ్చిరి.

అతనికి చెన్నపట్టణమందు హైకోర్టులో నుద్యోగము చేయవలయునని మహాభిలాష యుండెను. దానికిఁదోడుగ వానితండ్రియు మృతినొందుటచే నతఁడు చిత్తూరు విడువఁదలఁచి యదను వెదకుచుండ నంతలో హైకోర్టులో భాషాంతరీకరణము చేయువాని యుద్యోగము కాళీయయ్యెను. హైకోర్టువారు పరీక్షచేసి తగినవారి కాయుద్యోగ మీయ దలఁచిరి. రంగనాథుని ప్రాపకుఁడగు జడ్జి హైకోర్టులోనే యున్నందున వెంటనే యతఁడాసంగతి రంగనాథున కుత్తరమువ్రాసి తెలిపి శీఘ్రముగ దరఖాస్తు పంపు మనియెను. రంగనాథశాస్త్రి తన దరఖాస్తులోఁ దాను ద్రావిడము తెనుఁగు మరాటి కన్నడము హిందూస్థానీ పారసీ ఇంగ్లీషను నేడుభాషలలో లేశమైనఁ దడుముకొనక తర్జుమాచేయగలిగినట్లువ్రాసెను. దరఖాస్తుదారులలో నంతటివాఁడెవ్వఁడు లేనందున నుద్యోగము వానికే సీయఁబడెను. హైకోర్టు తర్జుమాదారగుటచే రంగనాథుని ప్రజ్ఞలు వెల్లడియగు నవసరము లనేకములు వచ్చెను. హైకోర్టు జడ్జిలు ప్రత్యక్షముగ వానిభాషాంతరీకరణముఁ జూచుచుండుటచే వానిసామర్థ్యము త్వరలోనే తెలిసెను. అందుచేత వారుతరుచుగ కోర్టులోనే వానిసామర్థ్యమునుమెచ్చి పొగడుచువచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్థానములోని భాషలన్నియునేర్చి రంగనాథశాస్త్రి, విద్యాశక్తియధికముకాగా యూరపుఖండములోని భాషలను చదువనారంభించెను. ఆరంభించిన స్వల్ప కాలములోనె

ఫ్రెంచిలాటినుభాషలలో దృఢప్రవేశము కలిగెను. ఒకనాడు ఫ్రెంచిభాష మాటలాడగల మనుష్యునికొఱకు హైకోర్టువారు వెదకుచుండిరి. అప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి సిద్ధమయ్యెను. ఫ్రెంచి యతనికివచ్చునని యెవ్వరెఱుంగకపోవుటచే వానిసాహసమునకు జడ్జీతెల్లబోయి కానిమ్మని యవలీలగను స్వేచ్ఛముగను రంగనాథుఁడుచేయు తర్జుమా చూచి యద్భుతమునొందెను. అదిమొదలు జడ్జీలు వాని నొక తాబేదారుగఁ దలఁపక సమానుఁడగు మిత్రుఁడుగా భావింపసాగిరి. తరుచుగ వారువానిని దమ గృహములకు సగౌరవముగ రావించి సెలవుదినములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి వానితో జర్చింపుచు వచ్చిరి.

ఆదినములలో హైకోర్టులోఁ దర్జుమాదారుగ నున్నవారి కిప్పటివలె జీతమిచ్చుటగాక తర్జుమాచేసిన కాగితములకు రుసుము ముట్టుచు వచ్చినందునను రంగనాథునకుఁ జాలభాషలలోఁ బ్రవేశముండుటచేత నెలకు రమారమి రు 2,500 లు వానికివచ్చుబడి యుండెను. అప్పటికతనికి సంస్కృతమునందుఁ బాండిత్యము పరిపూర్ణమగుటచే హైకోర్టులో హిందూధర్మశాస్త్ర విషయములుగల వ్యాజ్యములన్నిఁటిలోను జడ్జీలు వాని యాలోచనమును ముఖ్యముగ గ్రహించుచు వచ్చిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీ స్థాపింపఁబడినప్పుడు రంగనాథుఁడొక ఫెల్లోయయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున సర్ చార్లెసు ట్రెవిలియన్ దొరగారు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగా వచ్చినప్పుడు కొందఱుదొరలు రంగనాథశాస్త్రిని దీసికొని స్వదేశస్థులలో గౌరవనీయుఁడని గవర్నరుగారికిఁ బరిచితునిఁ జేసిరి. ఆదినముమొదలు గవర్నరుగారు రంగనాథశాస్త్రి సామర్థ్యము మెచ్చుకొని వానిం దరుచుగఁ దనమందిరమునకుఁ బిలిచి హిందువుల సంఘస్థితినిగూర్చి పలుమారు వానితో జర్చించుచు వచ్చెను.

1859 వ సంవత్సరమునను చెన్నపట్టణము స్మాలుకాజు కోర్టులో నొక జడ్జీపని కాళీ వచ్చెను. అది రంగనాథశాస్త్రి కిచ్చిన బాగుండునని కొందఱనిరి. స్వదేశస్థుఁడగుటచే నతనికీయఁగూడదని దొరలందఱుఁ గం

తోక్తిగ వాసించిరి. కాని గవర్నరుగారు తెల్లవారి యాలోచనలు వినక యాయుద్యోగము రంగనాథునకే యిచ్చెను. ఆపనిలో నతఁడుచూపిన చాకచక్యమునుబట్టియు సామర్థ్యమునుబట్టియు మొదట నతఁడనర్హుఁడని వాదించువారు సిగ్గుపడవలసి వచ్చెను. పట్టణమందెచ్చట విన్నను రంగనాథుని యద్భుతశక్తివర్ణనములే వినంబడుచు వచ్చెను. ఈపని ఖాయమైనప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి హైకోర్టులోఁ దనకున్న తర్జుమాచారు పనిని మానుకొనగా హైకోర్టులో మొదట జడ్జియగు సర్ న్యాటిల్గంటు దొరగారును మఱియొకజడ్జిగారును గలసి వానికి గొప్ప యుద్యోగమైనందుకు సంతసించుచుంటిమనియుఁ దమవద్దనుండి యతఁడు వెళ్లవలసివచ్చినందుకు విచారించితిమనియు నొకజాబు వ్రాసి పంపిరి. రంగనాథశాస్త్రి సమర్థుఁడు చాకచక్యముగలవాఁడు నగుటచేఁ దనచేయవలసినపని నతిశీఘ్రముగ జేసికొని తక్కినకాలము గ్రంథావలోకనమునందు గడపసాగెను. అందఱియెడ గౌరవముగలిగి యందఱకు సులభుఁడై యుండినందున జనులిప్పటికి రంగనాథశాస్త్రివంటి జడ్జిలు స్మాలుకాజు కోర్టులకు రాలేదని చెప్పకొనుచుందురు. ఈ యుద్యోగమైన తరువాత నతఁడరబ్బీభాష గృషిచేసి యల్పకాలములోనే మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను. పారసీభాషలో మంచికవీశ్వరులగు సాదీ మొదలగువారి పుస్తకములనుండి యెన్నో పద్యము లతఁడు కంఠపాఠముగ వల్లించెను. అతఁడేభాషలోఁ గృషిచేసినను దేనినిఁ బూనినను రక్కసిపట్టుపట్టి దానిని తుద ముట్టించును. జనులతనిని పురుషసింహమని వేనోళ్లం బొగడుచు వచ్చిరి. అతని సర్వతోముఖపాండిత్య మాకాలమున నెల్లవారికిఁ బ్రశంసనీయ మయ్యెను. గవర్నరు లందఱు వాని ననూన గౌరవముతో నాదరించుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి గవర్నరులలో సంస్తవనీయుఁడు. ధాతు సంవత్సర కాటకములో నన్నములేక చచ్చిపోవు బీదలకుఁ బని గల్పింపఁదలఁచి బెజవాడనుండి చెన్నపట్టణము వఱకు నొకగొప్ప కాలువ త్రవ్వించిన దయాళువునగు బక్కింగుహాం ప్రభువుగారు రంగనాథశాస్త్రి వైదుష్యమును మెచ్చి జర్మనీభాషగూడ జదువమని ప్రేరణ చేసిరి.

1867 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు పచ్చయప్ప మొదలియా రుగారి ధర్మకార్య నిర్వాణ సభలో నొకసభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడి యందు మిక్కిలి శ్రద్ధతో బనిచేసెను. 1877 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీదర్బారు జరిగినప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారు రంగనాథశాస్త్రి నక్కడకు గౌరవముగ రావించి యొకపతకమును యోగ్యతా పత్రికను స్వయముగా వానికిచ్చిపంపిరి. ఇట్లు సర్వజన శ్లాఘనీయముగ దొరతనమువారి వద్ద కొలువుచేసి రంగనాథశాస్త్రి 1880 వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరు 16 వ తారీఖున పింఛను పుచ్చుకొని యుద్యోగము మానుకొనెను. అతఁడు చేసిన ప్రశస్తసేవను గుర్తెఱింగి దొరతనమువారు వానిని చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారి యాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగ నేర్పరిచిరి. ఆసంవత్సరమే జూలై నెలలో హైదరాబాదు దివానుగారగు సర్ సలారుజంగుగారు రంగనాథశాస్త్రిని నెలకు 2,500 రూపాయలజీతము మీఁద తనకు ప్రైయివేటు శిక్రటరీగా నుండుమని కోరిరి. కాని శాస్త్రిగారు ధనమే పావనమని యెంచక తన జీవితకాలములో సాయంసమయమును విద్యావ్యాసంగములలోను దనమనుమల విద్యాబోధనములలోను గడుపఁదలఁచి యాయుద్యోగ మక్కరలేదని వ్రాసెను. కాని యతఁడు చేయఁదలఁచిన రెండుకార్యములు నిర్వహించు నదృష్ట మతనికి లేకపోయెను. మృత్యుదేవత మనుష్యులను గొప్పతనమునుబట్టి గౌరవింపదుగదా! పాపమాయన 1881 వ సంవత్సరం జూలై నెల 5 వ తారీఖున గాలధర్మము నొందెను.

రంగనాథశాస్త్రి సాధారణ మనుష్యులకంటె పొడగరి. అతనిదేహ దార్ఢ్యముజూచి తెల్లవారు సయితము మిక్కిలి విస్మితులగుచు వచ్చిరి. అతని దేహచ్ఛాయ యించుమించుగ తెల్లవారి దేహచ్ఛాయవలెనే యుండును. వానిఁజూచినవారందఱు తప్పక యతఁడు గొప్పవాఁడనుకొని తీరవలయును. అతని ఫాలము మిక్కిలి విశాలమై యుండెను. అతఁ డెన్ని వేలమందిలో గూర్చున్నను వానిముఖవర్చస్సందఱకు దరిశనీయమై గంభీరమై కానఁబడుచు వచ్చెను. అతని కంఠధ్వని గంభీరమై

యెల్లవారిని విధేయుల జేయునట్లుండును. ఏవిషయమందైన నభిప్రాయ
భేదము వచ్చినప్పు డతఁడు ప్రతిపక్షుల హేతువులువిని తనయభిప్రాయ
మును మార్చుకొనును. మంచిసబబులుచెప్పి యతఁడు తరుచుగ నితరు
లఁ దనతో నేకాభిప్రాయులఁ జేయు చుండును. అతని ప్రవర్తనమం
తయు గడియారమువలెనె జరుగుచుండును. అనగా ప్రతిదినము బ్రతి
కార్యమునకు నతఁడు కొంతకాలమునేర్పరచి యాపనియాకాలమందె సరి
గజేయుచుండును. అతని నెఱిఁగినవారు గడియారములో నెన్నిగంటలై
నదో తెలిసికొననక్కఱలేదు. రంగనాథశాస్త్రి యాసమయమున నేపని
చేయుచుండునో యాపని జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనినయెడల కాలము తెలియును.
అతఁడు దేహపరిశ్రమయందు మిక్కిలి నిష్టకలవాఁడై ప్రతిదినము ప్రా
తఃకాలము నాలుగుమొదలైదుగంటలవఱకు హిందూదేశపు కసరతు
తప్పక చేయుచుండువాఁడు. వ్యాయామము ముగిసినవెనుక నైదుమొద
లేడుగంటలవఱకు గుఱ్ఱపు సవారు చేయుచుండును. గుఱ్ఱముమీఁద న
తఁడు నిశ్చలుఁడై కూర్చుండిన యొప్పిదముఁ జూచి తీరవలయునని తెల్ల
వా రభిప్రాయపడుచు వచ్చిరి. ప్రతిదినము సాయంకాల మాయన చా
లదూరము కాలినడకను షికారుపోవుచుండును. ఇట్లుదయము సాయం
కాలము తప్పక దేహపరిశ్రమ చేయుటచే రంగనాథశాస్త్రి మంచిదేహా
రోగ్యముఁ గలిగియుండి యెన్నఁడైన జబ్బుపడి మంచముమీఁద బం
డుకొని యెఱుఁగఁడఁట. దినమున కాఱుగంటలు రంగనాథశాస్త్రి చదు
వునకై వినియోగించుచు వచ్చెను. ముసలితనమందుఁ గూడ చదువుకొ
నుచు బుస్తకముచేతఁబట్టుకొని ప్రాణములువిడిచిన హిందువుఁడితఁడొక్కఁ
డేయని చెప్పవచ్చును. అతఁడేదిచేసినను సగముసగము చేయక సంపూ
ర్ణముగఁ జేయును. అతఁడు మనోవాక్కాయ కర్మములందు సత్యమే
యాచరించుచు వచ్చినందున యబద్ధమును బరమశత్రువునట్లు ద్వేషిం
చును. 1853 వ సంవత్సరమున నార్టను దొరగా రింగ్లాండులో పార్లమెం
టుసభవారివద్ద హిందూదేశస్థితిగతులఁగూర్చి సాక్ష్యమిచ్చి సందర్భవశ
మున రంగనాథశాస్త్రి ప్రశంస రాఁగాఁ "నతఁడు బుద్ధి కుశలత యందు

దెల్లవారితో సమానుఁడనియు నింగ్లాండు నందలి కళాశాలలో జదివిన పక్ష
మున నతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడై యుండు" ననియుఁ జెప్పెను.

ఇంగ్లీషులో నతఁడు సులభశైలిని మనోహరముగ వ్రాయఁగలఁ
డు. ఏభాష నతఁడు చదివినను మంచికవుల గ్రంథముల నుండి యనేక
పద్యములు కంఠ పాఠముగ వల్లించును. అతని గ్రంథ భాండారములో
మూఁడు వేల పుస్తక సంపుటములుండెను. ప్రతిపుస్తకమునందు జదివిన
గ్లానవాలుగా చేతిమురకలుఁగూడ నుండును. అతఁ డేదైన నొకసారి చ
దివిన నర్థమగును. రెండవ సారి చదివెనా కంఠపాఠముగ వచ్చును.
మూఁడవసారి చూచెనా మనసులో నొకమూల స్థిరమై యుండిపోవును.
అతఁ డరబీ, పారసీభాషలను మహమ్మదీయ పండితుఁ డట్లవలీలగ మాట
లాడఁగలఁడు. ఇంగ్లీషులో మంచికవులు లేరనియుఁ గవులను బిరుదునకుఁ
దగినవారు మన యాసియాఖండములోనే గాని యూరోపులో లేరని వా
నిఁ యభిప్రాయము. విద్యను ధనముకొఱకుగాక కేవలము జ్ఞానముకొ
ఱకే యతఁడు నేర్చుకొనెను. అందు చేతనే యతఁడు చనిపోవు నప్పటికి
పదునాలుగు భాషలలోఁ బండితుఁడై పదునేనవ భాషయగు హీబ్రూ నే
ర్చుకొనుచుండెను. సంస్కృతము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనభాష. ఆభాషలో
నతఁడు చదువని పుస్తకము లేదు. ఒక్కొక్కదాని కింతలో సొమ్మిచ్చి
యతఁడు తాటియాకుల పుస్తకముల నెన్నియో తెప్పించెను. ఆతఁడు
పండితపక్షపాతి. ఒకపండితుని కతఁ డప్పుడప్పు డిచ్చిన బహుమానము
లమొత్తము మూఁడువందలరూపాయలు. ఫ్రెంచిలాటినుభాషల నేర్చుకొనుట
కై పుదుచ్చేరినుండి యతఁడు ప్రత్యేక మొక దొరను నెలకు నూరురూ
పాయల జీతముమీఁద పిలిపించి చదువుకొనెను. ఒకరివద్ద తాను చదు
వుకొనుటయో తానొకరికిఁ జెప్పుటయో యతనికి మిక్కిలి యిష్టము.
వానిచుట్టు నెల్లప్పుడు పలుభాషలు నేర్చిన పండితులు పరివేష్టించియుండ
వారి సహము నతఁడు పరమసంతోషముతో కాలము బుచ్చుచుండును.
పేదబాలురకు నింట నన్నము పెట్టి యతఁడు విద్యచెప్పించుచు వచ్చెను.
ఒకప్పు డతని యింట నట్లు చదువుకొను బాలురు నలుగు రుండిరి. సంఘ

సంస్కరణము నందతనికి ప్రీతి గలదు. అతఁడు మనలోనున్న దురాచా
రముల జనులకుఁ దెలియపరచి వాని నవలంబించుట చేతనే మనమింత
యధమస్థితిలో నున్నారమని చెప్పుచు వచ్చెను. అతఁడు దురాచార
ముల నడఁచుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని యసహాయుఁడగుటచే నెరవే
ర్చ లేకపోయెను. చెన్నపురిలో మొట్టమొదట పరాయి బూట్లు తొ
డిగిన బ్రాహ్మణుఁ డతఁడే. ప్రథమమున బంధుమిత్రులు వాని నెగ
తాళిచేసి చిట్టచివరకు వాని మార్గమునే యనుసరించిరి. స్త్రీవిద్య వాని
కిష్టము. ఆవిషయమును గూర్చి యతఁడు చదువుకొనుచున్నపుడె యొ
క యుపన్యాసము వ్రాసి యందుఁ దుట్టతుద నిట్లు వ్రాసెను. "ఇతర
దేశములలో ముందు పురుష విద్య ప్రబలినవెనుక స్త్రీవిద్య ప్రబలె
ను. పురుషులు విద్వాంసులైనం గాని స్త్రీలు విద్యావతులు కారు.
కావున మనదేశములోఁగూడ మగవారి విద్య మిక్కిలి వ్యాపించునట్లు
చేయవలయును."

అతఁడు చెప్పినట్లాచరించువాఁడు. అందుచేతనే తన కుమార్తె
కరవము సంస్కృతము తెనుఁగు స్వయముగ జెప్పెను. అతఁడు వేదము
లు బైబిలు ఖురాను చక్కగ నేర్చినవాఁడై యాయామతస్థులతో వా
దములు చేయుచు హిందూమతమే యుత్కృష్టమైనదని సిద్ధాంతము జే
యుచు వచ్చెను. హిందూమతము మనన్యూత్తికి నష్టంగ నుండఁగూడదని
దానిని బ్రస్తుత నాగరికతకు సరిపుచ్చవలయునని వాని యభిప్రాయ
ము. అతనికి హిందూమతముమీఁద సత్యాంతమైన యభిమానముగల
దు. ఒకప్పుడు క్రైస్తవమతములో గలిసిన బ్రాహ్మణబాలకు నతఁడు
మరల హిందూమతములో గలిపించెను. వర్ణభేదమం దతనికి విశేషగౌ
రవము లేదు. ధర్మమార్గమున మనము నడచుకొంటిమా దేవుఁడే
మనల రక్షించునని యతని మతము. సత్యమే వాని దేవత. అతఁడు
జన్మమధ్యమం దెప్పుడు నొక యబద్ధమైన నాడి యెఱుఁగఁడని వాని శ
త్రువులుసయితము చెప్పుదురు. అసద్గుణ మాతనికిఁ జిన్ననాటినుండి
యు గలదు. ఆయన మితభాషి అతనికి మిత్రులు కొందఱు మాత్రమే

యుండిరి. పరిచితుల నందరను మిత్రులుగ భావించువాఁడు కాఁడు. వ్యర్థప్రసంగములు డంబములు వానికిఁ గిట్టవు. మితభాషియగుటచే మొదట నతనిఁ జూచినవారు గర్వి యనుకొందురు కాని పరిచయమైన వెనుక నట్లనుకొనరు. అతనికి మరియాదలలో మిక్కిలి పట్టుదల గలదు. అవమానమన్న మాట యతఁడు సహింపలేఁడు. అమర్యాద మనుష్యుల నతఁడు మిక్కిలి యేవగించును. అతఁడు తెల్లవారు నల్లవారునను భేదములేక యెల్లర సమగౌరవముతోఁ జూచువాఁడె కాని వారి నొకరీతి వీరి నొకరీతి గౌరవించువాఁడు కాఁడు. అంత గొప్పవాఁడయ్యు నిగర్వచూడామణి. అతఁడు మిక్కిలి స్వతంత్రస్వభావము గలవాఁడె కాని చేతులు నలుపుకొనుచు నక్కవినయములను జూపి యుపకారములను యాచించువాఁడు కాఁడు. తెల్లవారతనిని సమానునిగ భావించిరి. చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జదివి పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడైన హిందువులలో నతఁడే ప్రథముఁడు. మదరాసు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడైన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. స్మాలుకాజు కోర్టులలో జడ్జీలుగా గూర్చుండిన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. అనేకభాషలు నేర్చిన స్వదేశపండితులలోఁ బ్రథముఁడు.

ఉదరపోషణము నిమిత్త మొక్క భాష కష్టముగా నేర్చుకొనుటయే చాల శ్లాఘనీయము. రెండుమూఁడు నేర్చుకొనుట మిక్కిలి యుత్కృష్టము. అట్టియెడ పగలెల్ల కార్యభారముచేత తీరిక యించుకయు లేనివాఁడు పదునెనిమిది భాషలలోఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడగుట మహాశ్చర్యకరము కాదా? ఉద్యోగమైనతరువాత మనలో విద్యావ్యాసంగము చేయువారు లక్షకొక్కరైన యుందురో యుండరో సంశయింపవలసి యున్నది. రంగనాథశాస్త్రి హిందువుఁడయ్యుఁ దక్కిన హిందువులవలె కేవల ముదరపోషణార్థమే విద్యనేర్చుకొనక జ్ఞానాభివృద్ధినిమిత్తమె బహుభాషాపరిశ్రమముచేసి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వన్నె తెచ్చెను. ఈనాటి యుద్యోగస్థులు విద్యార్థులు రంగనాథశాస్త్రి జూపిన మార్గము

నవలంబించి క్రొత్త భాషలు నేర్చుకొందురు గాక ! నేర్చుకొని యా భాష లయందలి మంచిగ్రంథములను స్వభాషలోనికి భాషాంతరీకరించి లోకో పకార మొనర్తురు గాక ! రంగనాథుఁడువలెనే యీనాటియుద్యోగస్థులు తమ యధికారులగు తెల్లవారి యెదుట స్వాతంత్ర్యభావమునుజూపి వర్తింతురు గాక! నక్క వినయములు సేయకపోవుదురు గాక !

మహారాజా సర్ రామవర్మ.

ఈరామవర్మ వెనుకటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. ఈయన
1837 వ సం॥ మేనెల 19 వ తారీఖున జన్మించెను. ఆయన తండ్రి గొ
ప్ప సంస్కృత పండితుఁడు. ఇంగ్లీషుగూడ సాధారణముగ నతఁడు వ్రా
యఁ జదువ నేర్చికొనెను. ఆయన తల్లి రుక్మిణీభాయి సంస్కృతమునం
దు మంచి సామర్థ్యముగలదై మృదుమధుర శైలిని కవిత్వముఁ గూడ
చెప్పుచు వచ్చెను. ఆదంపతుల కేడుగురు బిడ్డలు కలిగిరి. అందు ము
వ్వురు చిన్నతనమందె మృతినొందిరి. ఇద్దరు పిచ్చివారైరి. రామవర్మ
కడసారపు బిడ్డఁడు. ఆమృతినొందిన పిల్లలు ముప్వురొక్క మారే రామ
వర్మజననమున కాఱుదినములు ముందుగ గతించిరి. అందుచేత రామవ
ర్మతల్లి యీబిడ్డనిం గనునప్పటికి మహా దుఃఖసముద్రములో మునిఁగి
యుండెను. తల్లి యవస్థ యట్లుండుటచే నపు డుద్భవించిన రామవర్మ
దుర్బలశరీరముతోఁ బుట్టెను. ఈతఁడు పుట్టిన రెండునెలలకే తల్లిమరణ
మొందెను. దీనిచేత నతఁడు మఱింత దుర్బల శరీరుఁడయ్యెను. అందుచే
త నాబాలుని సంరక్షణము పెద్దమేనత్తయగు రాణీ పార్వతీభాయి పాలఁ
బడియెను.

రామవర్మ యైదేండ్ల బాలుఁడై నప్పు డక్షరాభ్యాసముచేసి తం
డ్రి సంస్కృతము మఱియాఱుము వానికిఁ జెప్పింప నారంభించెను. అతఁ
డు తొమ్మిదవయేట వెనుకటి దివానగు సుబ్బారావనువానివద్ద నింగ్లీషు
చదువఁ బ్రారంభించెను. ఈసుబ్బారావు కొంతకాల మీసంస్థానములో
నే దివానుగనిచేసి యుద్యోగము మానిన పిదప రామవర్మ మేనమామ
ల కింగ్లీషు చెప్పెను. అతని నిప్పటికి నాప్రాంతపు జను లింగ్లీషు సు
బ్బారావని చెప్పుకొను చుందురు. బాల్యమునందు రామవర్మ రోగపీడితుఁ

మహారాజా సర్ రామవర్మ.

డైనందున చదువు సరిగా జరుగలేదు. కాని చదివినప్పుడెల్ల నేఁ ము మిక్కిలి ప్రాసక్తితోఁ బని చేయుచువచ్చెను. ఏపనియైనను సగము సగము చేయుట వానికిఁ జిన్ననాటనుండియుఁ గిట్టదు. తండ్రి శిక్షలో నుండుటచే నీగుణము వానికి మఱింత వృద్ధినొందెను. అట్లు కఠినమైన పితృశిక్షలో నుండుటచేత వానియందు స్వతంత్రబుద్ధి వర్ధిల్లెను. ఈస్వాతంత్ర్యము సత్కార్యములు గావించు వారియెడల వినయమై యకార్యములు గావించు వారియెడల యవినయమై నానాట వృద్ధి నొందెను.

1849 సం॥ రమందు వానియందు క్షయరోగ చిహ్నము లంకురించెను. ఆరోగబలముచే నతని శరీరము కృశించినను మనోదార్ఢ్య మంతకంత కతిశయించెను. ఆరోగము కొంచె ముపశమించిన పిదప రామవర్మకుఁ దగిన యుపాధ్యాయు నేర్పరపఁదలఁచి తిరువాన్కూరు మహారాజు మంచియోగ్యుని బంపుమని చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారికి వ్రాసెను. ఆదొరతనమువారు శ్రీమాధవరావుగారిని బంపిరి. ఈయనయే రాజా మాధవరావను బిరుదమునొంది బరోడా సంస్థానమునకు మంత్రియైన ఘనుఁడు. ఈమాధవరావుగారి తండ్రియుఁ బినతండ్రియుఁగూడ తిరువన్కూరులో బూర్వము మంత్రులయి యుండుటచేతను మాధవరావు కాలపు విద్యావంతులలోఁ బ్రథమ గణ్యుఁడగుటచేతను తిరువాన్కూరు యువరాజున కుపాధ్యాయుఁడగుట కతఁడే తగినవాఁడని దొరతనమువా రంపిరి. 1849 వ సంవత్సరమున మాధవరావు రామవర్మ కొజ్జగా నియమింపఁబడి శిష్యునకు నాలుగేండ్లు విద్యఁ గఱపెను. మాధవరావు శిష్యున కింగ్లీషులోని సాహిత్య గ్రంథములు మనోవికాసముఁ గలిగించు ప్రకృతిశాస్త్ర సంగ్రహములు నేర్పెను. రామవర్మ విషయమున గురువుచేసిన శ్రద్ధకుఁ దోడుగఁ దండ్రియుఁ జాల శ్రద్ధచేసి విద్యాబీజములు బాలుని మనస్సుమీఁద నాటునట్లు చేసెను. 1853 వ సంవత్సరమున మాధవరావు సంస్థానములో నొక యుద్యోగస్థుఁడుగ నియమింపఁబడినందున రామవర్మ విద్యాభ్యాస మంతటితో ముగిసినదని చెప్ప

వచ్చును. గురువునద్ద శిష్యుగా విద్య జెప్పుకొనుట మానినను రామవర్మ విద్యాభ్యాసంగము మానక జ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తము బహు శాస్త్ర గ్రంథములు తెప్పించి మునుపటికంటె నెక్కుడు తమకముతోఁ జదువ నారంభించెను. ఆయన విద్యాసక్తిని వానిచేత సంపాదింపఁబడిన గ్రంథ భాండారమే వేయినోళ్ళ జాటును. ఆగ్రంథావళిలో నాయనఁ జదువని పుస్తకము లేదు.

ఇంగ్లీషులో వచన రచనము సందాయనకు మిక్కిలి యాసక్తి యుండెను. అది వృద్ధిఁజేసికొనుటకై రామవర్మ "యుద్ధకార్యములుపశాంతిలాభములు" ననుశీర్షికతో నొక యుపన్యాసము వ్రాసెను. అవి యాకాలమున జరుగుచున్న క్రిమియా యుద్ధమునుగూర్చి యుద్దేశింపఁబడినవి. తిరువాన్కూరులో నప్పుడు రెసిడెంటుగా నున్న కల్లెన్ దొరగారు వాని యుపన్యాసమునుఁజూచి చాలమెచ్చి యంతటి చిన్నవయసు వాఁడట్టి మంచి యుపన్యాసము వ్రాయుట కష్టమని యభిప్రాయపడిరి. వ్రాసిన ప్రథమోపన్యాసము శ్లాఘనీయముగ నున్నందున రాజకుమారుఁడు సంతసించి వెండియు వ్రాయవలెనని యుత్సాహముగలిగి వార్తాపత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచువచ్చెను. ఆగాలమున నిప్పుడున్న పత్రికలులేవు. ఆకాలపు పత్రికలలో జాన్ బ్రూన్ నార్టనుగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచు నచ్చిన యథీనేయమనునది ముఖ్యమయినది. దానికి రామవర్మ బహు విషయములంగూర్చి వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. అతఁడు వ్రాసినవన్నియుఁ బత్రికాధిపతి వందనములతో నందుకొని ప్రకటింపుచు వచ్చెను. రామవర్మ యీవ్యాసములతోనే కాలము గడుపక ప్రకృతిశాస్త్రపఠనమం దభిరుచికలవాఁడయి జ్యోతిశ్శాస్త్రము ప్రకృతిశాస్త్రము రసవాదశాస్త్రము వృక్షశాస్త్రము మొదలగు ననేక శాస్త్రములలోఁ గృషి చేసెను.

ఈనడుమ రామవర్మ కనేక కష్టములు సంభవించెను. 1853 వ సంవత్సరమున తల్లిలేని పసికూనయగు తన్ను దల్లికంటె నెక్కుడుగ బెంచిన రాణీ పార్వతీభాయి పరమ పదము నొందెను. 1857 వ సం॥ వాని

కున్న యొక్క_తోఁబుట్టువు యొక కుమారునింగని మృతినొందెను. ఆకు మారుఁడే యిప్పటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. 1858 వ సం॥ రమున రామవర్మకు దల్లిలేని వెలితిలేకుండ సకలవిధముల గనిపెట్టి పెంచిన తండ్రి లోకాంతర గతుఁ డయ్యెను. ఈయశుభము లన్నియు నైన పిదప 1859వ సంవత్సరములో రామవర్మకు వివాహమయ్యెను. తనకుసహధర్మచారిణిగ యావజ్జీవము నుండవలసిన కాంతను దననిమిత్తము పరులు వెతకి తెచ్చుట మంచిదికాదని రామవర్మ పూర్వబాంధవ్యముగల యొక సత్కుటుంబమునుండి కన్యను స్వయముగా నేరుకొని వరించెను. ఈసమయములోనే సంస్థానములో గొప్ప మార్పు జరిగెను, 1857 సంవత్సరం డిశెంబరు నెలలో నంతవఱకు దివానుగానుండిన కృష్ణారావుగారు మృతినొంద మాధవరావుగారా మంత్రిపదమున నియోగింపఁ బడెను, వెనుకటి రెసిడెంటగు కల్లెను దొరగారికి బదిలీకాఁగా నతని స్థానమందు మాల్టుబీ దొరగారు నియుక్తులైరి. ఆ మంత్రియు నా రెసిడెంటును గలిసి సంస్థానమునకుఁ గావలసిన మంచి మార్పులన్నిఁటినిఁ దెచ్చిరి. వారు చేయఁదలఁచిన మార్పులన్నిఁటిలో యువరాజగు రామవర్మవారి కుపదేష్టయయి సహకారియై యుండువాఁడు. చెన్నపట్టణమునందు ప్రచురింపఁబడు వార్తాపత్రికలలో రామవర్మ మారుపేరుఁబెట్టుకొని తిరువాన్కూరు సంస్థాన విషయముల నెన్నిఁటినో గూర్చి యితరులు వ్రాసినట్లు వ్రాసి మాల్టుబీ దొరగారికి దోఁచని సంగతులు చాలవరకు తెలిపెను. ఆపత్రికను చదువుకొని మాల్టుబీ దొరగారు తానుచేయు మార్పులెంతవఱ కుపయుక్తములో యెంతవఱకు కావో తెలిసికొని మెలకువతో మెలఁగుచు వచ్చెను.

ఆసంస్థానములో దక్షిణభాగమున గొందఱు క్రైస్తవ మతబోధకులుండి వారి పాఠశాలలో మతము బోధించుట యావశ్యకమని చట్టముల నేర్పరచమని తిరువాన్కూరి ప్రభుత్వమువారిని బీడింపఁ జొచ్చిరి. పాఠశాలలో మతబోధ విషయమున దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁజేసికొనక పోవుటయే శ్రేయస్కరమని రామవర్మ యొకచిన్నపుస్తక

మును వ్రాసెను. అది యిప్పటికిని మనవారందఱు జదువుకొనవలసిన గ్రంథమే. అది వ్రాసిన పిదప క్రైస్తవ మతబోధకులు తమవాదము గొంతవఱకు విడిచిరి. సంస్కృత విద్యయొక్క యావశ్యకతను గూర్చి రామవర్మ చెన్నపట్టణములోనున్న నార్టనుగారికి మంచి యుపన్యాసము వ్రాసి పంపెను. అది చదివి యతఁడు మిక్కిలి సంతసించెను.

1861 వ సంవత్సరమున రామవర్మ చెన్నపట్టణమును జూడఁబోయి యచట గవర్నరుగారి దరిశనము చేసెను. తిరువాన్కూరు రాజకుమారులు చెన్నపురికిఁబోవుటకు గవర్నరును జూచుటకు నదియె మొదలు. ఆయనను జూచి గవర్నరు మిక్కిలి సంతసించి యటువంటి హిందువును దానెన్నఁడు జూచియుండలేదని మాట్లుబి దొరగారికి వ్రాసెను. రామవర్మ చెన్నపురిలో నుండినపుడు గవర్నరుతోడను మఱికొందఱు తెల్లవారితోడను కొందఱు స్వదేశస్థులతోడను స్నేహముచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిన పిదపఁగూడ నుత్తర ప్రత్యుత్తరముల మూలమున నామైత్రి నిలుపుకొనెను. గవర్నరు రాజకుమారుని వైదుష్యమునకు మెచ్చి చెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీలో వాని నొక సభ్యునిగ జేర్చెను. ఈగౌరవ మిప్పుడు చవుకయయినను వెనుక మిక్కిలి యరుదయి యుండెను. చెన్నపుర సందర్శనమువలన దేశాటనమునందుఁ గుతూహలము కలుగ రాజకుమారుఁడు స్వదేశముఁ జూడవలయునని సంకల్పించెను. సంకల్పించి బయలుదేరి యతఁడు ప్రాణికతో నన్నికొండలను నన్నినదులను నన్ని జలప్రపాతములను జూచెను. చిత్రమనస్కులైన పురుషులు తిరువాన్కూరులో నెక్కడికైనఁబోయి యొక పాడుదేవాలయమును ప్రాఁతకోటను యొకపురాతన శాసనమును మఱియే పూర్వకాల చిహ్నమునో జూచి తాము దానిని క్రొత్తగాఁ గనిపెట్టినామని చెప్పుకొన్నప్పుడు తత్ప్రదేశముల నున్నవారు వారిపలుకులు విని నవ్వి "ఇది యీవఱకు మావైశాఖం తిరునల్ కనిపెట్టినదే. క్రొత్తదికా" దని తెలియఁజేయుచుందురు. వైశాఖం తిరునల్లను నది రామవర్మయొక్క రెండవ పేరు. ఈదేశయాత్రలో నతఁడు చిత్రచిత్రములగు మొక్కలను విత్తనములను

రాళ్ళను లోహములను నన్నెపురుగులను వింతపిట్టలను చిన్నచిన్న క్రిమి జాతులను భోగుచేసికొని బంగ్లామీఁద వేయించి స్వగృహమునకు దెప్పించుచుండును. మఱియు నతఁ డంతతోఁ దృప్తినొందక స్వదేశమునఁ బెరిగెడు నోషధులయొక్కయు బుష్పములయొక్కయు లతలయొక్కయుఁ బశ్రివస్తువులయొక్కయుఁ జిత్రరువు తనకొలువులోనున్న చిత్రకారులచే త వ్రాయించి దగ్గర నుంచుకొనును. ఇట్లు పోగుచేసిన వస్తుసముదాయములనుండి కొన్ని వస్తువులు తీసి యతఁడు విదేశస్తుల కిచ్చి వారివద్దనుండు విచిత్ర వస్తువులను తనవానికి బదులుగ గ్రహించుచుండును.

ఆతఁడు ప్రకృతిశాస్త్రములను జదువుటయేఁగాక వానియం దనుభవము కలుఁగునట్లు పరిశ్రమ చేసెను. ఆయనకు నృత్యశాస్త్రమునందు మిక్కిలి యభిమానము కలదు. దానికిం దోడుగ వ్యవసాయమునందును మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. ఆయభిరుచిచేతనే రామవర్మ వటక్కు కొత్తరమను పేర నొకమందిరమును నిర్మించి దానిచుట్టు మంచి పండ్ల తోఁటలు పూఁదోఁటలు పంటచేలు వేయించి రాజయ్యుఁ గృషీవలుఁడై యుండెను. వటక్కు కొత్తరమనగా నల్లుని మందిరమని యర్థము. ఈ భవనమందు రామవర్మ జీవితమునఁ జాలకాలము గడపెను. అన్యదేశములలోఁ బండు ధాన్యములు, దుంపలు. పొగాకు మొదలగునవి తెప్పించి స్వదేశమున నాటించి యతఁడు కృషివృద్ధిచేసెను. చిత్రరువులు వ్రాయుటలో నభిరుచి గలవారికా విద్యల నేర్పించి ముఖ్యముగా నీటితో రంగులువేయుట చమురుతో రంగులువేయుట నను రెండు కళల విషయమునఁ జాలపని చేసెను.

ఈనడుమ మాధవరావుగారు కొన్ని కారణములచేత సంస్థానములో దివానుపనిని మానుకొనిరి. రామవర్మ కాయన గురువగుటచేత గురుభక్తినిఁ జూపుచు నతఁడు మాధవరావుగారి బుద్ధివిశేషమును గొనియాడుచు కలకత్తా రివ్యూ యను పత్రికకు మనోహరమయిన యుపన్యాస మొకటి వ్రాసి పంపెను. ఆవ్రాత యానాటి విద్యావంతుల మనస్సుల నాకర్షించెను. అప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు నార్తుబ్రూకు

ప్రభువుగా రది చదివి మాధవరావు రాజనీతి విశారదుఁడని గ్రహించి
యిందూరు సంస్థాన ప్రభువగు హోల్కారునకు మంత్రి కావలసి
యుండఁగా మాధవరావు నంపిరి. ఆగవర్నరు జనరల్‌గారే రామవర్మ
బుద్ధికుశలతగూడ గ్రహించి తనయాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగా నుం
డుమని ఆయనను గోరిరి. కాని యనారోగ్యముచేత రామవర్మ దాని
నంగీకరింపలేదు. 1874 వ సంవత్సరమున రామవర్మకు జబ్బుచేసి ప్రాణ
ము మీఁదికి వచ్చెను. అతఁడు జీవింపఁడని కొన్నిదినములు బంధువులు
నిరాశ చేసికొనిరి. ఎట్టటో దైవానుగ్రహమున జాడ్యవిముక్తుఁడై బ్రతి
కెను. బలము చేరినది మొదలు రామవర్మ యప్పటియట్లే చదువునందు
వ్రాతయందు తనకాలము గడుపుచు వచ్చెను. మాధవరావు దివాను
గానుండిన కాలమున తిరువాన్కూరులో నుపయుక్తములగు మళయాళ
గ్రంథములు వ్రాయించుటకు చిన్న సభ యేర్పడెను. ఆసభకు రామవ
ర్మ మిక్కిలి తోడుపడి సత్యము, విద్య యారోగ్యము మొదలగు విష
యములఁగూర్చి తాను స్వయముగ చిన్నగ్రంథములు వ్రాసి యాసభ
వారి కిచ్చుచు వచ్చెను. మహారాజు కుమారుఁడయినను పాటుపడవలసి
నదనియుఁ బాటుపడినందువలన గౌరవ లోపములేనియుఁ దానప్పటికి
యువరాజయ్యు, కాఫీతోఁట వేయించి స్వయముగ పనిచేయించెను. ఆ
తఁడు పండించిన కాఫీ తక్కిన కాఫీలకంటె శ్రేష్ఠతమమయినది చెన్నపు
రమందు జరిగిన వస్తుప్రదర్శన సభవారు వాని కొరక బంగారు పతకము
ను బహుమాన మిచ్చిరి. బుద్ధికుశల తగల వారితోడను విద్యావంతుల
తోడను రామవర్మ తరుచుగ సహవాసముచేయ నభిలాష గలవాఁడు.
ఈయభిలాష బంధముచేతనే యతఁడు సర్వకళాశాలలోఁ జదువుకొను
చుండిన కుశాగ్రబుద్ధులగు విద్యార్థుల దన మందిరమునకు రావించి
వారితో విద్యాగోష్ఠిం దేలుచుండెను. ఇప్పుడా సంస్థానమున గొప్ప యు
ద్యోగములో నున్న పురుషులనేకులు మొదట రామవర్మ చేరదీసినవారే.
మైసూరు సంస్థానమున మంత్రి పదవినొందిన రంగాచార్యులవారు కూ
డ మొదట రామవర్మచేత బెంపఁబడినవారే.

1880 వ సం॥ న సంస్థానమును పాలించు మహారాజు మృతినొంద రామవర్మ తిరువాన్కూరు మహారాజయ్యెను. అతని పట్టాభిషేకము 1880 వ సంవత్సరము జూను 17 వ తేదిని జరిగెను. ఈయనవలె సర్వజనులకు నిష్టముగ గద్దెయెక్కిన మహారాజు మఱియొకఁ డుండఁడు. సకలకలావిశారదుఁడయి సచ్చరిత్రుఁడగు రామవర్మ సింహాసన మెక్కినతోడనే సంస్థానమందలి ప్రజలందఱు తామదృష్టవంతుల మనుకొనిరి. దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతు లందరు వాని మంచి యేలుబడిచేత వానిసంస్థానమేగాక యామార్గ మనుసరించి తక్కిన సంస్థానములుఁగూడ బాగుపడునని తలంచిరి. రామవర్మ గద్దె యెక్కినతోడనే వెంబాకము రామయ్యంగారిని మంత్రిగా జేసికొనెను. రామయ్యంగారి స్వభావము రామవర్మ స్వభావమువంటిదే యగుటచే వారి కొండొరులమీఁద నంతకుముందే యిష్టముండెను. ఆయన మంత్రియయినతోడనే రాజు మంత్రియుఁ గలిసి సంస్థానములోఁ బలుమార్పులు చేసిరి. కోర్టులలోను రివిన్యూ వ్యవహారములలోను పోలీసులోను ఉప్పు డిపార్టుమెంటులోను ప్రాఁతపద్ధతులఁ జాలవఱకు తొలఁగించి యాయన క్రొత్తపద్ధతులఁ బెట్టెను. ఇది యది యని చెప్పనేల? ఆమహారాజు గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు మొదలగు జంతువుల సంరక్షణమునుగూర్చి సయితము స్వయముగ మార్పులఁ జేసెను. చేయదలఁచిన మంచియేర్పాటు లన్నియు సత్వరమే చేయవలెనని యతఁడు కోరుచువచ్చెను. ఏలయన రామవర్మ దుర్బలుఁడగుటచే నెప్పుడు తనకు మరణము సంభవించునోయని భయపడుచు వచ్చెను. ఆసందేహము మనస్సులో నుంచుకొని యతఁ డొకసారి మంత్రి కిట్లు వ్రాసెను. "నా కిప్పుడు నలువది యేండ్లున్నవి. ఒక్కరు తప్ప నాపూర్వులెవ్వరు నేఁబదియేండ్లు దాఁటి బ్రతుకలేదు. కాబట్టి నేను చేయవలసిన పనిని రేపటి కాపవద్దు" అట్లు త్వరపడి సంస్థానవ్యవహారమంతయుఁ జాలఁ గట్టుదిట్టము చేసెను. ఆమార్పులు చేసిన పిదప మహారాజుదృష్టి నేలకొలత (సర్వే) పన్ను నిర్ణయము (సెటిల్మెంటు) అను రెండు క్రొత్తపద్ధతులమీఁదికి పోయెను. తిరువాన్కూరు సంస్థానములో

భూములలెక్కలు చిరకాలమునుండి యుండవలసినవిధముగా లేవు. అవి చక్కఁజేయుట చాల శ్రమకరమని వెనుకటి మహారాజులు దాని జోలికిం బోరైరి. రామవర్మ తన యావచ్ఛక్తి వినియోగించి పంటనేలలన్నియు గొలిపించి వానికిం దగినట్లు పన్నులు గట్టించెను. అది యైన పిదప రామవర్మ చిరకాలమునుండి కొచ్చినుసంస్థాన ప్రభువులకుఁ దనకుఁగల సరిహద్దులవివాదమును బరిష్కరించుకొనఁ దలఁచి మధ్యవర్తుల నేర్పఱచుకొని వారు చెప్పినట్లువినుట కొడంబడి యావివాదము నంత మొందించెను. మహారాజున కీ మార్పులు చేయుట యొకయెత్తు సంస్థాన మందలి యుద్యోగస్థుల నడుపులో నుంచుట యొకయెత్తుగ నుండెను. రామవర్మ గద్దెయెక్కినప్పుడు లంచగొండులందఱు నడఁగుండెదరని నాగరికులగు పౌరులేగాక కొండవాండ్రయితము సంతోషించిరి. వారికోరికలు సఫలము లయ్యెను. సర్కారు జీతములు తినుచు దురాశాపాతకులయి లంచములకై ప్రజలం బీడించు దుర్నీతుల నతఁడు నిష్కరుణముగ దండించి రహితుల బాధ తొలగించెను. దుర్జనుల దౌర్జన్యము నడచుటలో వాని కెంతజాగ్రతయుండెనో సన్మార్గుల యోగ్యతను మెచ్చిబహుమానముచేయుటలో నంత జాగ్రత్త వానికుండెను. రాచరికము చేయుచున్నాఁడని పేరెగాని రామవర్మ చేసినంత పని యాసంస్థానములోఁ నేయుద్యోగస్థుఁడు చేసి యెఱుఁగఁడు. దివాను పంపించెడి కట్టలకొలఁది కాగితముల నవలీలగజూచి విషయములు గ్రహించి వాని మీఁద వేయవలసిన యుత్తరువులువేసి రామవర్మ యించుకేని యాలస్యముచేయక మరలఁ బంపుచుండును. అన్ని కాగితములను జూచుకొనుటయేగాక ప్రపంచములోఁ ననేక దేశములందున్న తన మిత్రులకుఁ బ్రతిదినము పలు జాబులు వ్రాయుచుండును. వేయేల సామాన్యుఁడగు గుమస్తా యెట్లుపనిచేసెనో యతఁడు నట్లె పనిచేసెను. ఈమహారాజు ప్రాతఃకాలమున సూర్యునికంటె ముందే మేల్కొని బండిపికారుపోయి తిరిగి వచ్చునప్పుడు మధ్యమార్గమున నుదయభానునిం గలిసికొనును. షికారు ముగించి యతఁడు గృహమునకుఁ బోయి స్నానము సంధ్యావందనము జపము మొదలగు

పారలౌకికకృత్యములు నెరవేర్చుకొని భోజనముచేసి ప్రతిదినము పదునొకండు గంటలకు రాచకార్యములనిమిత్తము దర్బారునకుఁ బోవును.

అదిమొదలు రెండుగంటలు వఱకు తన మందిర వ్యవహారములు దేవస్థాన వ్యవహారములు కనుఁగొని చక్కఁజేసి తక్కిన వ్యవహారముల లో లేశ లేశములుగూడ పరిశీలించు చుండును. అనంతరము కాఫీత్రాగుటకుఁ బోవును. రెండుగంటలు మొదలుకొని యుద్యోగస్థులు వ్రాసి పంపు రిపోర్టులు చదువుకొనును. కోరినవారికి దరిశన మిచ్చును. సాయంకాల మైనతోడనే మరల నతఁడు సంధ్యావందనము మొదలగు కాలకృత్యములను దీర్చుకొనును. దేహారోగ్యము సరిగానుండనప్పుడు సయితమతఁడు సంధ్యావందనాదికములు భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేయుచుండును.

గవర్నరులు తనదేశము వచ్చినపుడు దేవతోత్సవము లైనప్పుడు విందులు జరిగినప్పుడు సయితము రామవర్మ రాజ్యకార్యములనిమిత్తము తా నేర్పఱచుకొన్న కాలము వానికొఱకు వృథసేయక తన విశ్రాంతి నిమిత్త మేర్పడిన కాలమునందే తత్కార్యములు నెరవేర్చు చుండును.

రామవర్మ యిరువది యైదేండ్ల ప్రాయము మొదలు మరణ పర్యంతము దినచర్య వ్రాయుచు వచ్చెను. ఎంత ప్రొద్దుపోయినను పండుకొనుటకుఁ బోవక మున్నతఁడు దినచర్య వ్రాసితీరును. ఇన్ని పనుల నడుమ రామవర్మ యింగ్లీషుగ్రంథము లనేకములు చదువుటకును యింగ్లీషుతో నెన్నో యుపన్యాసములు వ్రాయుటకును దీరికగలవాఁడయ్యెను. తన సంస్థాన మందున్న పాఠశాలలోఁ జదువు బాలకుల యుపయోగము నిమిత్తము రామవర్మ యింగ్లీషులోనుండి సత్పురుషులయొక్కయు మంచి స్త్రీలయొక్కయు చరిత్రముల నేరి మళయాళభాషలో వ్రాసెను. మఱియు స్వభాషాభివృద్ధిఁజేయుట కతఁడు "విద్యావిలాసిని" యను పేర నొకమాసపత్రికను స్థాపింపఁజేసి జ్యోతిశ్శాస్త్రాది విషయములను సులభశైలితో మళయాళ భాషతో వ్రాసి యందు బ్రకటించుచు వచ్చెను. చిన్నతనమునుండియు వానికి దేశయాత్రాభిలాష మెండుగనుండుటచే రాజ్యభారము పైబడిన కతమున వెనుకటియట్లు స్వేచ్ఛగా దిరుగ వలనుపడకు

స్థను రామవర్మ యుత్తరహిందూస్థానమును జూచి వచ్చెను. తీరిక చాల లేకపోయినందున నతఁడు 1882 వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో బయలుదేరి ముఖ్యస్థలముల గొన్నిఁటిని మాత్రమె చూచి మార్చి నెల ముగియకమున్నె రాజధాని జేరెను. అతఁడు చూచిన ప్రతిపట్టణమునందు జనులు వాని దరిశనము జేయ వచ్చి వానియుదార గుణముల గొనియాడుచు స్వాగతపత్రికల సమర్పించిరి. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు చెన్నపురమునకుఁబోయి వెనుక చేసిన కాశీయాత్ర సఫలము చేయుటకు రామేశ్వర యాత్ర చేసెను. రామేశ్వరమునుండి సేతువునకు బోయినప్పుడు రామవర్మ మహానందభరితుఁడై దినచర్యలో నిట్లువ్రాసెను. "నేను నేటియుదయమున సముద్రపుబాయ దాఁటితిని. పూజ్యమైన రామసేతువు జూచితిని. ప్రకృతియో దైవమహిమయో నే నెఱుఁగనుగాని యిది మిక్కిలి దర్శనీయమైనది. సమానమైన వెడల్పుఁగలిగి యదిగీటుగీచినట్లు తిన్నగ నున్నది. ఈభాగమే మాదేశమును సింహళద్వీపమును గలుపుచున్నది." రామవర్మ తన రాజ్యములోఁగూడ బూర్వులకంటె నెక్కుడుసారులు పయనములుచేసి పలుతావులు చూచెను. ఆయన తనరాజ్యమునందుఁగల ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోయి చేతిపనులకుగాని ప్రకృతి వినోదములకుగాని పేరువడసిన గ్రామములపేర్లు జ్ఞాపకార్థము తనపుస్తకములో వ్రాసికొని యాయాగ్రామములందు కళావిశారదులగు బుద్ధిమంతులు గానఁబడినప్పుడు వారి కేవో పనులు గల్పించి ధనసహాయము జేయుచుండును. చేతిపనులకుఁ దగిన ప్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయుట కాయన యాపనులు నేర్పు పాఠశాల నొకటి స్థాపించెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే క్విలనుపట్టణమందు వస్త్రములునేయు యంత్రములు స్థాపింపఁబడెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే పూనలూరు గ్రామమున కాగితములుచేయు యంత్రములు స్థాపించుటకు ప్రయత్నము గలిగెను. ప్రకృతిశాస్త్రమునం దతనికిఁగల యభిరుచి నానాటికి హెచ్చ తనరాజధానిలోనున్న కలాశాలలో రసవాదశాస్త్రము (కెమిస్ట్రి) ప్రకృతిశాస్త్రము నేర్పింపఁదలఁచి యుపాధ్యాయుల నేర్పఱచెను. అతనిశాస్త్రపరిశ్రమలను

బట్టి యూరపు ఖండములో నింగ్లాండు మొదలగు దేశములలో నున్న ప్రకృతిశాస్త్రీయసంఘము లనేకములు వానిని సభ్యునిగ జేర్చుకొనియెను. సంస్కృతపాండిత్యమునుబట్టి రాయల్ ఏష్యాటిక్కుసంఘమువారు వానినిఁ దమసంఘములోఁ జేర్చుకొనిరి. భూగోళ శాస్త్ర పరిజ్ఞానమును బట్టి భూగోళశాస్త్రీయసంఘమువారు జేర్చుకొనిరి. ఇట్లతనికీర్తి స్వదేశమందేగాక దేశాంతరములయందు ద్వీపాంతరములయందు ఖండాంతరములయందుఁగూడ వ్యాపించెను. ఈసంఘములవారందఱు వానినట్లు గౌరవింపకమునుపే శ్రీవిక్టోరియాచక్రవర్తినిగారు వారికి "సర్. కె. సి. యస్. ఐ." అను బిరుదము నిచ్చిరి. ఈ విదేశపు బిరుదులకుఁ దోడుగ నతఁడు స్వదేశపుబిరుదులఁగూడ గొన్నిఁటి నందెను. అతనిపూర్వులందఱును తులాభారముఁదూఁగి కులశేఖర పెరుమాళ్ళను బిరుదమును వహించుచు నచ్చిరి. ఆవిధముగానె రామవర్మయు నా బిరుద మందెను. అనంతరము కిరీటపతి యను బిరుదము బడయవలెనని ప్రయత్నముచేయుచుండ నంతలో మృత్యువు వానిం దనవాతఁ బెట్టుకొనియె. ఆయన 1884 వ సంవత్సర మొదవ యాగష్టున కాలధర్మము నొందెను. ఆయన యనుకొన్నట్లు పూర్వుల విధమున నేఁబదియేండ్లు నిండగానె మృతినొందెను. కర్మలయం దాయనకు సంపూర్ణమయిన విశ్వాసము కలదు. కర్మలు చేయఁదలఁచినప్పుడు సగము సగము చేయక సంపూర్ణముగ జేయవలెనని యాయన యభిప్రాయము. యేదేశమునకుగాని రామవర్మవంటి మనుష్యులు ప్రభువులగుట జనుల యదృష్టమని చెప్పవలయును. అంతటి మహారాజును దీర్ఘాయురారోగ్యము లిచ్చి రక్షింపక భగవంతుఁడు నట్టనడుమ ద్రుంచివేయుట జనుల భాగ్యదోషముననేకదా.

తిరువాన్కూరు మరియొకదేశములోఁ జేరనది. అక్కడ తండ్రియాస్తి కొడుకునకు రాక మేనయల్లునకుఁ జెందుచుండును. రామవర్మయు వెనుకటి రాజునకు మేనల్లుఁ డగుటచేతనే రాజ్యప్రాప్తిఁ గలిగెను. ఇప్పటి మహారాజు రామవర్మకు మేనల్లుఁడు గావుననే గద్దె యెక్కెను. అక్కడ ధర్మశాస్త్రము మనధర్మశాస్త్రము వంటిదికాదు.

రాజా సర్ మాధవరావు.

మాధవరావు 1828 వ సంవత్సరమున గావేరీ తీరమందలి కుంభ
కోణ పట్టణమందు జన్మించెను. ఈయన కుటుంబము మిక్కిలి గౌరవనీ
యమయినది. ఆయన తండ్రి రంగారావు కొంతకాలము తిరువాన్కూ
రు దివానుగా నుండెను. ఆయన పినతండ్రి రాయరాయరాయ వెంక
ట్రావుగూడ తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియై యుండెను. తం
డ్రి మాధవరావును జిన్నతనమందే చదువు నిమిత్తము చెన్నపట్టణమున
కంపెను. మాధవరా వప్పటి చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁజేరి పవెలు
దొరవద్ద విద్యారసముం గ్రోలెను. ఈయన సహాధ్యాయులందరు మి
క్కిలి సుప్రసిద్ధులైరి. మాధవరావు మిగుల జాగరూకతయు శ్రద్ధయుఁ
గలిగి విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఆయన గణితశాస్త్రము ప్రకృతి శా
స్త్రము నేర్చుటయేగాక యుపాధ్యాయుఁడగు పవెలు దొరగారి మేడ
మీఁద జ్యోతి శ్శాస్త్రము నభ్యసించెను. దాని నభ్యసించు నప్పుడు
మాధవరావు వెదురుగొట్టముల కద్దపుబిళ్ళ లదికి గ్రహసంచారమునుఁ
జూచుటకై సూక్ష్మదర్శకయంత్రములు దూరదర్శకయంత్రములుఁ జేసి
గురువునకు బరమానందముఁ గలిగించుచు వచ్చెను. మాధవరావు 1846
వ సంవత్సరమందుఁ బట్టపరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై విద్యాభ్యాసము ము
గించెను.

పవెలుదొర శిష్యునియం దధికాభిమానముఁ గలవాఁ డగుటచే
వానిని విడువ నిష్టములేక తనపాఠశాలలో వానికుపాధ్యాయత్వ మిప్పిం
చి వానిచేత గణితశాస్త్రముఁ బ్రకృతి శాస్త్రముఁ జెప్పించెను. ఆయు
ద్యోగమునం దతఁడు చిరకాల ముండలేదు. యేలయన యల్పకాలము

రాజా సర్ మాధవరావు.

నందే తిరువాన్కూరు రాజకుమారున కింగ్లీషు నేర్పుట కుపాధ్యాయుఁడు కావలసివచ్చినందున మాధవరావా యుద్యోగమును బడసెను. స్వదేశ సంస్థానములలో నితఁ డుద్యోగస్థుఁడై పేరుపడయుట కిదియే ప్రారంభము. మహారాజా రామవర్మయు మఱికొందఱు రాజకుమారులు వానిశిష్యులై విద్యనేర్చిరి. తిరువాన్కూరు సింహాసనమెక్కిన రాజులలో రామవర్మనంటివారు తరుచుగ లేరు. రామవర్మ నంతవానింజేసినది మాధవరావే యని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు రాజకుమారులకు గురువై మాధవరావు నాలుగు సంవత్సరములుండి యూపనిమాని దివానుక్రింద మఱియొక యుద్యోగము వహించెను. అందుఁ గొంతకాలమున్న పిదప నతనికి దివానుపేష్కారుద్యోగ మిచ్చి సంస్థానములో దక్షిణభాగమును బరిపాలింపఁ బంపిరి. ఆకాలమందా దక్షిణభాగములో జనుల పరస్పర కలహములు పోరాటములు ప్రబలియుండెను. మాధవరావు తనయందలి శాంతరసము చేతను బుద్ధిసూక్ష్మతచేతను దేశమందలి కలహాగ్నిని త్వరలోనే చల్లార్చెను. తన కుద్యోగమయిన సంవత్సరములోనే నెమ్మదిలేనిచోట నెమ్మది గలిగించెను. అర్హులగువారికి నిష్పక్షపాతముగ న్యాయమొసగి నేరస్థులను నిర్భయముగ దండించెను. బందిపోటు దొంగల రూపుమాపెను. ప్రజలకు బాధలేకుండ శిస్తులు హెచ్చించెను. ఆయన వ్యవహారపుఁ గాగితములు దినచర్యలు జూచితిమా యతఁ డెంత ధైర్యముతో నట్టికష్ట దినములలోఁ బనిచేసెనో తెలియును. రాజ్యము నాశనము కాకుండ రక్షించెను. రాజు కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయనయే మంత్రియగునేని సంస్థానము మహాభివృద్ధి నొందునని యానాటివారంద ఱభిప్రాయపడిరి. విద్యనేర్చిన స్వదేశస్థులు దేశపరిపాలనమందు దమకు సమానులగుదురని వివేకులకు తెల్లవారు గ్రహించిరి.

ఆకాలమునందు తిరువాన్కూరు సంస్థానము స్థితి చక్కగానరసి పనిచేయలేని మంత్రి పాలనమున నుండెను. అప్పటి మహారాజు దుర్బలుఁడు. ఆయన దేవాలయములకుఁ బోవుట నిత్యకర్మలు సేయుట

మొదలగుపనులకే యలవడెనుగాని రాజ్యవ్యాపారములమీఁద దృష్టినిలు పుట కలవడలేదు. సంస్థానమందలి యుద్యోగస్థుల జీతములు స్వల్పము గుటచేతను స్వల్పజీతమ్ములైన సరిగా నియ్యక యాఱు నెలల కొకసారి యేఁడాది కొకసారి యిచ్చుటచేతను వారు లంచగొండులై ప్రజలను పీడింపఁ జొచ్చిరి. ఖజానాకొట్లు వట్టివయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి రాజు కప్పము చెల్లింప లేకపోయెను. మార్గములు సరిగ లేకపోవుటచే వాణిజ్యముడుఁగంటెను. దేశస్థుల వృద్ధి దిగనాఱెను. ఆకాలము నందు హిందూదేశమునకు డల్‌హౌసీప్రభువు గవర్నరుజనరలుగా నుండెను. స్వదేశరాజులను సింహాసనభ్రష్టులఁజేసి వారిరాజ్యముల గలుపుకొనుటలో నీప్రభువునకుంగల ప్రజ్ఞ యింతింత యనరాదు. మన దేశములో స్వదేశ సంస్థానమన్న పేరులేకుండఁ జేయవలయునని యీయనతలంపు. ఏసంస్థానమందైన గొంచెము గడబిడయల్లరి జరుగునేని యావంకబెట్టి సంస్థానము క్రమముగాఁ బరిపాలింపఁ బడుచున్నదని ప్రజలు బాధలు పడుచున్నారని వారి యిడుమ లార్చువాఁడు తీర్చువాఁడుబోలె నాయన యాసంస్థానముం గలుపుకొనుచు వచ్చెను. వారసులు లేనివారికి దొరతనమువారే వారసులని బిడ్డలులేక మృతినొందిన మహారాజుల సంస్థానము లన్నియు నీతఁడింగ్లీషువారికే జేర్చెను. ఆయన దృష్టి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానముపైఁ బడెను. క్రమపరిపాలనము లేదను నెపమున దాని నతఁడు కలుపుకొనఁదలఁచి చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారితో నాలోచించుటకు నీలగిరికిఁ బోయెను. అప్పుడు మహారాజు మేలుకొని మాధవరావును మంత్రిగాఁ దీసికొనెను. మాధవరావు తన కేఁడు సంవత్సరములు గడువిచ్చిన పక్షమున సంస్థానము మంచిస్థితిలోనికి వచ్చునని దొరతనము వారికి వ్రాసెను. ఎట్టెటో వారు దాని కంగీకరించిరి. 1857 వ సంవత్సరమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు మంత్రియయ్యెను. మాధవరావు ముప్పదియేండ్లయిన నిండక మునుపే బుద్ధిబలము నీతిబలము విద్యాబలముఁ గలవాఁడగుటచే గొప్ప సంస్థానమునకు మంత్రిత్వము వహింపఁ గలిగెను.

మాధవరావు మొట్టమొదట కొన్నియేండ్లు ప్రజాపీడకరములుగా నున్న పన్నులఁ దగ్గించి మార్పుచేయుటలోఁ గడపెను. క్రమము మితిము లేక వెనుకటిమంత్రులు పన్నులు గట్టుచు వచ్చినందున దేశస్థులు మిక్కిలి దరిద్రులైరి. సంస్థానమునందుఁ బ్రతి వస్తువుఁగూడ నిజారాచేయఁబడుచు వచ్చెను. పన్నులు ప్రజలను విసికించెను. అన్నింటిలో మిరియాల యిజారా జనులకు మిక్కిలి బాధకరముగ నుండెను. ఆయిజారా మాధవరావు ముందుగాఁ గొట్టివేసి యందువలన సంస్థానమునకుఁ గలుగుఁ ధననష్టముఁ గూడదీయుటకై నూటికి పదునైదు వంతున దానిమీఁద నెగుమతీ పన్ను విధించెను. అదియుఁ ప్రజలకు భారముగా నున్నందున గొంతకాలము కడచిన పిదప నతఁడు నూటికి తొమ్మిదివంతున బన్ను విధించెను. మఱికొన్నాళ్లకదియే నూటికైదు రూపాయల వంతగునట్లు చేసెను. ఆసంస్థానమునం దదినుసుకు పొగాకువర్తకము జనులుచేయుటకు వీలులేదు. సంస్థానప్రభుత్వమువారే విదేశ వర్తకులవద్ద నుండి పొగాకు కొని నిలువఁజేసి చిల్లరగ నమ్మి లాభము తీయుచువచ్చిరి. మాధవరావు పొగాకు యిజారా కొట్టివేసి యావర్తకము జనులే చేసికొనవచ్చునని యుత్తరువుచేసి దానిమీఁద గొంతపన్ను విధించెను. ఆపన్ను మొదట కొంచెము హెచ్చుగా నున్నందున నతఁడే కాలక్రమమున దానిని తగ్గించెను. ఇట్లుచేయుటచే దేశమున వర్తకము హెచ్చుటయుఁ బ్రజలు బాగుపడుటయు సంభవించెను. అట్లు మాధవరా విజారాలను రూపుమాపి తక్కిన పన్నులు తగ్గింప సంకల్పించి చిల్లరపన్నులు నూరు తీసి వేసెను. ఈనూరు పన్నులు సంస్థానమునకుఁ గలుగఁ జేయు లాభముతక్కువ, ప్రజలకుఁ గలిగించు పీడ యెక్కువ. నేలపన్ను హెచ్చుగానున్న స్థలములఁదగ్గించి యతఁడు 1863-64 వ సంవత్సరములలో నెగుమతి దిగుమతి సరకులమీఁద విధింపఁబడిన పన్నులఁ గూడ స్వల్పముచేసెను. మరుసటి సంవత్సరము కొచ్చినురాజుతోడను నింగ్లీషుదొరతనమువారితోడను నతఁడు వాణిజ్యవిషయమున నొక యొడంబడిక చేసికొనెను. ఆ యొడంబడికనుబట్టి యింగ్లీషురాజ్యమునుండి కొచ్చిను సం

స్థానమునుండి తిరువాన్కూరునకుఁ బోవు సరకులను తిరువాన్కూరునుం డి యీదేశమునకుఁ బోవు సరకులకును బన్నులు లేవు.

అట్లు మాధవరావు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునకుఁ జేసిన యమితోపకారమునకు నింగ్లీషుదొరతనమువారు సంతసించి కె.సి.యస్.ఐ. యను బిరుదము వాని కిచ్చిరి. అప్పుడు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగానుండిన నేపియర్ ప్రభువు మాధవరావును చెన్నపట్టము రావించి యాబిరుదమును స్వయముగా నిచ్చి యిచ్చునప్పుడు విక్టోరియా రాణీగారు వాని చేసిన పనులకు మిక్కిలి సంతసించిరని చెప్పి పలుతెఱంగుల వాని గుణములం బొగడెను. ఆసంవత్సరమే మాధవరావు చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడయ్యెను. అట్లు చిరకాలము మంత్రిపదము వహించి దేశము క్రమస్థితిలోనికి దెచ్చి మాధవరావు హాయిగానుండఁదలఁప వాని తలఁపునకు వ్యాఘాతము సంభవించెను. మాధవరావుమీఁద గిట్టనివారు మహారాజుతో నెన్నో కొండెములు చెప్పి యాయనమనస్సు విరిచిరి. ఆకొండెములు విని మహారాజు మునుపటియట్ల సమ్మఁడయ్యె. అందుచేత మాధవరావు 1872 వ సంవత్సరమున మంత్రి యుద్యోగమును మానుకొనెను.

ఆమహామంత్రి చరిత్రమునందుఁ బ్రథమధ్యాయ మింతతో ముగిసెనని చెప్పవచ్చును. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నంధకారమయములగు ప్రదేశములందు వెలుతురు ప్రకాశింపజేసెను. అరాజకము ప్రబలిన తావుల రాజరికము నెలకొలిపెను. బందిపోటు దొంగల బారినుండి తప్పించి ప్రజల ధనప్రాణముల రక్షించెను. మట్టిగుడిసెలతో నిండిన పట్టణమున సుందర మందిరములు గట్టించి రాజధానియను పేరునకుం దగినట్లుఁ జేసెను. కాలువలఁ ద్రవ్వించెను. వంతెనలు కట్టించెను. బాటలు వేయించెను. దుర్గమ ప్రదేశములకు బయనము సులభము చేసెను. వట్టినేలల పంట భూములు చేసెను. కాఫీతోఁటలు మొదలగు నూతన వ్యవసాయములపై జనుల కభిరుచి కలిగించెను. వేయేల దేశమంతయు పాడిపంటలు సిరిసంపదలు గలుగ కనుల పండువై

యుండెను. మాధవరావు మంత్రిపదము బూనుకాలమున నింగ్లీషువా రు సంస్థానము గలుపుకొందురని క్షణ క్షణము భయము కలుగజొచ్చెను. అట్టి సంస్థానము మాధవరావు విడుచునప్పుడు స్వదేశ సంస్థానములలో నగ్రగణ్యమని చెప్పదగియున్నది. మహారాజు మాధవరావునకు నెలకు వేయి రూపాయ లుపకారవేతనము నేర్పరచెను. ఆ భరణము గ్రహించుచు మాధవరావు చెన్నపట్టణమున గాపురముండి జీవితకాల శేషము గడపదలచెను. అట్లు చెన్నపట్టణమున నున్నకాలమున గవర్నరు జనరలుగారు తన యాలోచన సభలో మాధవరావు నొక సభ్యుడుగా నుండుమని కోరిరి. కాని మాధవరావుగారు సభత్వ మక్కరలేదనిరి. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నుద్యోగము మానిన వార్త యింగ్లాండులో దెలసినప్పుడు హెన్నిఫా సెట్టను సభ్యుడు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునంత ప్రజ్ఞతో బరిపాలించిన మంత్రి యుద్యోగము లేక యుండవలసివచ్చెనా. ఇంగ్లీషువారు తమరాజ్యములో నాయన కేదయిన యుద్యోగమీయగూడదా యని యిండియా సెక్రెటరి నడిగెను.

ఆదినములలోనే కలకత్తా రివ్యూయను పత్రికలో మాధవరావునుగూర్చి యాతని ప్రియశిష్యుడగు రామవర్మ యొక వ్యాసము వ్రాసి ప్రకటించెను. అందు మాధవరావు సహజముగా గట్టి దార్ఢ్యము కలవాడనియు నిప్పటికి నలువదియైదేండ్లవయసున నుండుటచే మరి పదియేండ్లు పనిచేయ గలడనియు సంస్థాన వ్యవహారములయందతనికిగల నేర్పసమానమనియు స్పష్టముగా దెలుపబడెను. ఆసమయముననే యిండియా సెక్రెటరి మాధవరావునకు దగు నుద్యోగము నీయవలసినదని గవర్నరు జనరలునకు వ్రాసె. దాని కనుగుణముగా నిందూరు సంస్థానప్రభువగు తుకాజీరావు హోల్కారు తనసంస్థానమునకు మంచిమంత్రిని బంపవలయునని గవర్నరు జనరలును గోరెను. ఆయుద్యోగ మంగీకరింపుమని గవర్నరు జనరలు మాధవరావును గోరనత డందుకు సమ్మతించి 1873 వ సంవత్సరమున నిందూరులో మంత్రి పదస్థుడయ్యె. ఇందూరులో మాధవరావు రెండుసంవత్సరములే యుండుటకొప్పుకొని పని

బూనెను. ఆకాలమున నతఁడు చేసిన గొప్పకార్యము లంతగా లేవు. ఇం
దూరు సంస్థానమున కది వఱకు శిక్షాస్మృతి లేదు. అది మాధవరావు
చేయ నారంభించెను. ఈయన జ్ఞాతి యగు దివాను బహదరు రఘునాథ
రావు తరువాత నిందూరు మంత్రియై యాపుస్తకము పూర్తి చేసెను.
రెండుసంవత్సరముల గడువుకాఁగానే మాధవరావు మంత్రిపదమునుమా
ని పోవఁదలఁప హోల్కారు మఱియొక యేఁడుండవలయునని వానిని
బ్రార్థించెను. ఆప్రార్థన నంగీకరించి యతఁ డక్కడనుండి 1878 వ
సంవత్సరమున బరోడా సంస్థానాధిపతియగు మలహారరావు గైక్వారు రె
సిడెంటునకు విషము పెట్టఁదలఁచి నాఁడను నేరముమీఁద గవర్నరుజనర
లు వానిని సింహాసన భ్రష్టునిఁ జేసి యుక్తవయస్కుఁడు కాని యాతని
కుమారునకు రాజ్యమిచ్చి యాసంస్థానమునకు మాధవరావును మంత్రిగా
యువరాజునకు సంరక్షకునిగ నేర్పరచెను.

ఆకాలమున బరోడాసంస్థాన స్థితి మిక్కిలి శోచనీయమై భయం
కరమై యుండెను. దోపుడు ద్రోహము నరహత్య రాజ్యమం దెల్లచో
టుల నిరంతరాయముగ గానంబడుచు వచ్చెను. ఉద్యోగస్థులు పరస్పర
మత్సరముచేత నొండొరుల నాశనము చేయఁదలఁచి కుట్రలుపైఁ గుట్ర
లుపన్ని సంస్థానమునకుఁ జాలనష్టముఁ గలుగఁజేయు చుండిరి. వారి నడఁ
చుటకు, సంస్థానము, చక్కఁజేయుటకు మంచి యినుప మనస్సు, యినుప
చేయి గల మనుష్యుఁడు గావలయు. అట్టివాఁడు మాధవరావుగాక య
న్యుఁడు లేఁడు. అక్కడ యింగ్లీషు రెసిడెంటు మాధవరావునకు సమస్త
విషయముల సహాయము చేసి వాని పూనిక గడ ముట్టించెను. మాధవ
రావు దాఁటవలసిన మొదటి కష్టసముద్రము బరోడాసంస్థానపు శిస్తువ్య
వహారము. బరోడా దొరతనమువారు శిస్తు వసూలు నిమిత్తము గ్రామ
ములను సరదారు లనఁబడు కొందఱు జమీందారుల కమరకము చేయు
చు వచ్చిరి. ఆసరదారులు స్వయముగ వ్యవహరింపక కొందఱు షాహు
కార్లకు గ్రామములను దిరిగి యమరకముఁ జేయుచు వచ్చిరి. ఆషాహు
కారులు దయదాక్షిణ్యములేక పంటలుపండిన యేఁడనక పండని యేఁడనక

ధనము స్వీకరించుటయే ప్రధానవృత్తి చేసికొని కత్తులు కఠారులుఁ బు
చ్చుకొని ప్రజలపైఁబడి శిస్తు లీయని వారినిఁ దిట్టి కొట్టి చంపి సొమ్ము
దోఁచుకొనుచు వచ్చిరి. పన్నులు పోఁగుచేయు నెపమున షావుకారు
లు దేశమున నరహత్యలు, ద్రోహములు యథేచ్ఛముగ గావింపుచు వ
చ్చిరి. సరదారులు సొమ్మె కావలసినవారగుటచే నీదుష్కార్యములఁ జూ
చియుఁ జూడనట్లుండిరి. మహారాజు మంత్రులు సరదారుల జోలికిఁ బో
యినచో శిస్తు కొంచమైనఁ జేఁజిక్కదని భయపడి యూరకుండ వలసిన
వారైరి. ఆస్థితిఁజూచి మాధవరావు సహింపలేక యేమైనను సరే యా
దౌర్జన్య మణపఁదలఁచుకొనెను. కాని సరదారులు వానికిఁ లోఁబడుట
కు సామాన్యులు కారు. వారు మహారాష్ట్రులు. భుజబలము, టక్కరి
తనము గల ప్రవీణులు. వారిని లోబరుచుకొనుటకు మాధవరావు కొ
న్ని క్రొత్తచట్టములఁ జేసెను. కాని వారు లొంగక యుండియూ సెక్ర
టరి కప్పీలుచేసియుఁ గుట్రలుఁ పన్నియుఁ జాల తొందర కలిగించిరి. అ
ప్పుడు మాధవరావు ధైర్యముఁబూని కొందఱుసరదారులను దేశమునుం
డి యావలకుఁ బంపి కొందఱిని బెదిరించి కొందఱిని బ్రతిమాలి దేశము
మంచిస్థితిలోఁ బెట్టి జనుల దురవస్థఁ దొలఁగించెను.

ఈసంస్థానమం దుండిన సరదారులు మహారాజునెడ నెట్లు నడచు
కొనవలయునో సంస్థానమునం దెంతియధికారము గలిగియుండవలయునో
మొదటినుండియు సరిగా నేర్పాటు చేయఁబడ లేదు. సరదారులు మహా
రాజు కోరినప్పుడు యథాశక్తిగా సైన్యమునుగాని ధనమునుగాని సమ
ర్పింప వలయునని యొక విధముగా నేర్పాటు కలదు. విశేషించి వార
లేఁటేఁటఁ గొంత శిస్తుఁగూడ నీయవలయును. సంస్థానప్రభుత్వము బల
హీనముగా నుండుటఁజేసి యాసరదారులు తా మీయవలసిన సొత్తు నీ
యక జమీనులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచు నిరంకుశాధికారులై యె
వరిమాట వినక సంస్థానమునకు గంటకులై యుండిరి. వారి నడఁపకపో
యిన పక్షమున సంస్థానమునకు క్షేమము లేదని మాధవరావు తెలిసికొని

యూపనిఁ జూచెను. కాని యది సులభసాధ్యము గాదు. వారి భూముల నూడదీసికొనుట యధర్మము. ఊడఁదీసికొనక పోయినచో వారు లోఁబడరు. అందుచేత మాధవరావు ప్రాఁత లెక్కల వెతికించి ప్రతిసరదారు సంస్థానమున కియవలసిన పాఁతబాకీ నిమ్మని బలవంతముపెట్టెను. అది యిచ్చుకొనలేక కొందఱు తమ భూముల వదలుకొనిరి. కొందఱు తమ జమీనులు సంస్థానమునకే యమ్మిరి. ఎందుకు నొడంబడక ప్రతిఘటించిన సరదారులను మాధవరావు జలిమిం బట్టించి కాశీమొదలగు పట్టణములకు బంపించి దేశము నిష్కంటకము చేసెను. అంతతో సరదారుల బాధ కొంతవఱకుఁ దొలఁగెను. ఇదిగాక మాధవరా వెక్కవలసిన కష్టపుగట్టు మరొకటి యుండెను. అది సైన్య సంబంధమైనది. సంస్థానములో నిరర్థకముగ గొంతసేన యుండెను. ఈసేనకగు కర్చు లెక్కవ వారివలనగు పని తక్కువ. పనులటుండగా సైనికు లాయుధపాణులై యెక్కడికి బోయిన నక్కడ జనులను బలు బాములఁ బెట్టుచుండిరి. మాధవరావు వ్యర్థమగు సైన్య వ్యయము తగ్గింపఁ దలఁచి యీ పటాలములను విడగొట్టి సేనాపతులకుఁ దక్కన సైనికులకు సంస్థానములో నితరోద్యోగము లిచ్చెను. ఇవియే గాక మాధవరావు మఱియు ననేక కార్యములు చేసెను. ప్రజలకు భారముగనుండు పన్నులు తీసివేసెను. పాఠశాలలు స్థాపించెను. కోర్టులు పెట్టించెను. మురికి సందులలోనున్న యిండ్లు పడగొట్టించి వీధులు వెడల్పు చేయించి మంచి యిండ్లు గట్టించెను. పట్టణమున కలంకారములుగనుండు గొప్పమేడలు భవనములు గట్టించెను. సంస్థానములో గొప్ప యుద్యోగమునకుఁ దగిన సమర్థులు లేవందున మాధవరావు సమర్థులను బొంబాయి నుండి చెన్నపట్టణము నుండి పిలిపించెను. ప్రజలకు భారము లేకుండగనే శిస్తులు మునుపటి కంటె హెచ్చెను. సమర్థులు దొరుకుటకును దొరికినవారికి లంచముల మీఁదికి బుద్ధి పోకుండుటకును మాధవరా వుద్యోగస్థుల జీతములు హెచ్చించి ప్రతిమాసమునందు సరిగా నిప్పించుచు వచ్చెను. ఈయన మంత్రిగానున్నపుడె ప్రస్తుతము హిందూదేశ చక్రవర్తిగా నున్న ఎడ్వర్డురాజుగారు

యువరాజుగానుండి హిందూస్థానము సందర్శింపవచ్చి బరోడాకుఁ బోయి మాధవరావుచేత సత్కృతుఁడై చాల సంతసించెను.

అతఁడెన్ని మార్పులజేసినను మునుపటివాని నాధారముగా నుంచుకొనియే చేసెను. కాని వెనుకటి నన్నియు నిర్మూలించి క్రొత్త పద్ధతి పెట్టలేదు. వెనుక మైసూరు సంస్థానములో దివాను పనిజేసిన పూర్ణయ్య యను మహామంత్రివంటి బుద్ధికుశలత మాధవరావువద్ద లేకపోయినను నితఁడు పూర్ణయ్యకంటె స్థిరమనస్కుఁడు సత్ప్రవర్తకుఁడు నని చాలమంది తెల్లవా రభిప్రాయపడిరి. హిందూదేశ ధనాదాయ విషయమును నింగ్లాండులో నొక సభ వారియెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకు మాధవరావుగారి నాదేశమువెళ్లుమని యప్పటిగవర్నరుజనరలుగా రాయనపేర వ్రాసిరి. కాని మాధవరావు విదేశయాత్ర తన మతమొప్పదని మానుకొనెను.

1877 వ సంవత్సరము ఢిల్లీలో జరిగిన దర్బారునకు సగౌరవముగ బిలువఁబడి మాధవరావు తన చిన్నరాజును వెంటబెట్టుకొని పోయెను. అక్కడ మాధవరావునకు విశేష గౌరవము జరిగెను. అప్పుడే గవర్నరు జనరల్ లిట్టను ప్రభువు వానికి రాజా బిరుద మిచ్చెను. మాధవరావు తన కాలోచన చెప్పుటకు రెసిడెంటు మఱికొందఱు గొప్ప యుద్యోగస్థులు గల యొక సభ నిర్మించి దాని యాలోచనముం బట్టి నడచు చుండెను. చిన్నరాజునకు విద్య నేర్పుటకు బొంబాయినుండి యీలియెట్టను నొక తెల్లవానిని పిలిపించి శ్రద్ధతో విద్య చెప్పించుటయె గాక విద్యాభివృద్ధినిఁగూర్చి స్వయముగాఁ గనుగొనుచు వచ్చెను. 1882 వ సంవత్సరమున నాచిన్నరాజునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినందున నింగ్లీషువారు వాని నాసంవత్సరమే సింహాసన మెక్కించిరి. గద్దె యెక్కినతోడనే మహారాజునకు మంత్రికి మనస్పర్థలుపుట్టెను. అందుచేత మాధవరావు 1882వ సంవత్సరమున సెప్టెంబరునెలలో నుద్యోగము మానుకొనెను. బరోడా మహారాజు మంత్రి తనయొద్ద నుద్యోగము మాని పోవునపుడు మూడు లక్షలరూపాయలు బహుమాన మిచ్చెను. ఇట్లు మాధవరావు యొక్క చరిత్రలో రెండవ యధ్యాయము ముగిసెను.

అనంతరము మాధవరావు రాజ్యవ్యాపార విహీనుఁడై చులుకనగు హృదయముతో తనజీవిత శేషమును చెన్నపట్టణమున గడపెను. ఆయన కాంగ్లేయులలోను స్వదేశస్థులలోను మిత్రులనేకులుండినందున నిర్వ్యాపారజీవనము భారమనిపింపలేదు. అప్పటికి రాజకీయవ్యవహారములలో వాని కభిరుచి విశేషముగ నుండెను. ఇంగ్లాండు పత్రికలు, స్వదేశపత్రికలు చాల దెప్పించి యితఁడు చదువుచుండును. ఆదినములలో నతనికి సంఘసంస్కరణమునం దభిమానము కలిగెను. అతిబాల్య వివాహమువలన కలుఁగు నష్టముల దొలఁగింపవలెనని యతని ముఖ్య సంకల్పము. తక్కిన సంస్కరణములలోఁ గూడ మనము శాస్త్రములనేబట్టి పోఁగూడదనియు శాస్త్రములే కొన్నిస్థలములలో మార్పు చేయఁబడదగియున్నవనియు నతఁ డభిప్రాయ పడెను. అట్లభిప్రాయపడియు మాధవరావు సంస్కరణము వేగిరపడక జాగరూకతతో జేయవలె ననుతలంపు గలవాఁడు. పూర్వాచారములు నాశనముచేయఁ గూడదనియు వానిని చక్కఁగామార్చుకొనియవలంబింపవలయుననియు నతఁడుజెప్పుచువచ్చెను.

1885వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణపు గవర్నరగు గ్రాండుడఫ్ ప్రభువు కోరికమీఁద మాధవరావు మలబారు నేల పన్ను విషయమున నేర్పడిన సభ కగ్రపీఠస్థుఁడై దొరతనమువారికి సాయముజేసెను. 1887వ సంవత్సరమున గవర్నరగు కానిమరా ప్రభువు శాస్త్ర బ్రహ్మవాదులకు శాస్త్రి పండితులకు హితోపదేశము చేయుటకు మాధవరావును నియోగించెను. అప్పుడాయన యిచ్చిన యుపన్యాసము వలన దక్షిణహిందూస్థాన మంతను వెలిగించిన యాతని జ్ఞాన జ్యోతియొక్క తేజస్సు నెల్లవారు జూడగలిగిరి. 1887 వ సంవత్సరమున నేషనల్ కాంగ్రెస్సనబడు దేశీయ మహాసభ చెన్నపట్టణమునం గూడెను. మాధవరావు దాని సన్మాన సంఘమున కగ్రాసనాధిపతియై కార్య నిర్వాహము జేయుటయే గాక దేశీయసభలో గవర్నరులయొక్కయు గవర్నరు జనరల్‌యొక్కయు నాలోచనసభలు పెద్దవి చేయవలయునని చక్కగా ముచ్చటించెను. మాధవరావు తన జీవిత కాలములో గడపటి నాలుగైదేండ్లు హెర్బర్టు

స్పెన్సరను మహాతత్వవేత్తయొక్క గ్రంధమునుజదివి సాంఘిక రాజకీయ విషయములలో వానిమతమే మంచిదని యనుసరించుచు వచ్చెను. ఇట్లు చదువుటతో తనివిపొందక యతఁడు చెన్నపురమందలి వార్తాపత్రికలకు దరుచుగా వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. ఆకాల మందాయన వ్రాతలకు మిక్కిలి గౌరవ ముండుటచే బత్రికాధిపతులు వాని లేఖలను గన్నుల నద్దుకొని గ్రహించుచు వచ్చిరి. ఇప్పుడే కాదు, మాధవరావుద్యోగముల నున్నప్పుడు సయితము యెట్లో తీరిక చేసికొని పత్రికల కుపయుక్తమయిన సంగతులు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. 1875 వ సంవత్సరమం దీయన శుక్రగ్రహ సంచారమునుగురించి యుపన్యాసము వ్రాయ దాని జదివి పశ్చిమఖండ జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు స్వదేశదైవజ్ఞులు వాని ఖగోళశాస్త్ర పాండిత్యమున కచ్చెరు వడిరి.

1888 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలగు డఫ్రిన్‌ప్రభువు తన యాలోచనసభలో మాధవరావు నొక సభ్యుఁడుగ నుండుమని కోరెను. మాధవరావు వయస్సుముదిరినకారణమున దాని కొప్పుకొన లేదు. 1889వ సంవత్సరమున మాధవరావు స్వదేశబాలురకు విద్యనేర్పు విధమను పేరు పెట్టి యొక చిన్న పుస్తకమును వ్రాసెను. అది మన బాలురకు మిక్కిలి యుపయుక్తమయినది. ఆచిన్నపుస్తకమిప్పటికి ద్రవిడ మహారాష్ట్ర మళయాళ భాషలలోనికిఁ దరుజుమాజేయఁబడినది. ఆసంవత్సరమందే యితఁడు జర్మనీవారి యాఫ్రికా ఖండా క్రమణమును గూర్చి యొక చిన్నవ్యాసమువ్రాసి జర్మనీరాష్ట్ర మంత్రియగు బిస్మార్కుప్రభువునకుఁ బంపెను. బిస్మార్కు వ్యాసములోనున్న విశేషాంశమునుగ్రహించి సంతసించి స్వహస్తముతో మాధవరావునకు స్తోత్రపూర్వకముగా నొక జాబు వ్రాసి యావ్యాసమును జర్మనీభాషలోనికి దర్జుమాచేయించి ప్రతిసిపాయికి బంచిపెట్టించెను.

మాధవరావు స్వభాషయగు మహారాష్ట్రమందు జాల గృషిచేసి కవిత్వము చెప్ప నేర్చెను. ఆభాషలోనున్న కవిత్వము కఠిన పదములు లేక స్త్రీలకు బాలురకు నుపయుక్తముగ నుండును.

నింటు యవ్వనమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు బరోడా సం
స్థానములను గూర్చి మిక్కిలి కష్టపడుటచేత వాని దేహస్థితి త్వరలో చె
డిపోయెను. అతనికి 1870 వ సంవత్సరం డిశెంబరు 22 వ తారీఖున ప
క్షవాతము ప్రవేశించెను. ఆరోగముచే నతఁడు రమారమి మూఁడుమా
సములు తీసికొని 1891 వ సంవత్సర మేప్రియలు నాలుగవ తారీఖున గాల
ధర్మము నొందెను. ఇంగ్లాండులో హిందూదేశములో నఖండ ఖ్యాతిని
సంపాదించిన యీమహాత్మునిగూర్చి వేరు వ్రాయవలసిన దేమియు లేదు.
హిందూదేశస్థులు దేశపరిపాలనమునకుఁ బనికిరారని తెల్లవారు పలికెడు
పలుకులు వట్టి బూటకములని యీయనచరిత్రమువలన దెలిసికొనవచ్చు
ను. హిందూదేశమునకు గవర్నరు జనరలుగా మాధవరావు నియోగిం
పఁబడిన పక్షమున నీ తెల్లగవర్నరు జనరలులలో ననేకులకంటె మిక్కిలి
చక్కఁగాఁ బరిపాలనముఁ జేసియుండును. అతఁడు సంపాదించిన ధనము
లో నొక గవ్వయైన నన్యాయార్జితము లేదు. చిన్ననాట నుండియు
నతఁడు మహోన్నత పదవులలో నుండుటంబట్టి యతఁడు కొంచెము
బెట్టుసరిగ నుండునట్లగపడుచు వచ్చె. కాని చూడవచ్చిన వానిని గౌర
వించుట కలసి మెలసి మాటాడుట మొదలగు గుణముల కేలోటు లేదు.
చిత్తరువులను వ్రాయించుట వ్రాసిన వానిని దెప్పించి తన మందిరమున
నుంచుకొనుట వానికి మిక్కిలి యిష్టము. మతసంబంధములగు వ్యాసం
గములలో గాలము విస్తారము గడుపుట వాని కిష్టములేదు. మనుష్యుఁ
లు సత్ప్రవర్తన గలిగియుండి సుందరమయిన యీ ప్రపంచమందు భ
గవంతుడిచ్చిన పదార్థముల జూచి యానందించిన చాలునని వాని యభి
ప్రాయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు మాధవరావు జాలకృషిచేసి సిద్ధాంత
భాగమొకటే నమ్మదగినది. కాని జాతక ముహూర్త భాగములు నమ్మ
దగినవి కావని యభిప్రాయపడి తన యభిప్రాయమును లోకమునకు వె
ల్లడించెను. రాజా సర్ మాధవరావు భరతఖండమాత కన్న పుత్రర
త్నములలో నమూల్యమణి యని చెప్పనచ్చును.

సర్ తిరువట్టూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు.

తిరువట్టూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు గారు తంజావూరు జిల్లా లోని ఉచువడి గ్రామములో 1832 వ సం॥ రం జనవరి 28 వ తారీఖున నొక బీదబ్రాహ్మణ కుటుంబమున జన్మించెను. అతని దురదృష్టముచేతఁ దండ్రియగు వెంకటనారాయణశాస్త్రి స్వల్పకాలములోనే మృతినొందు టచే బాలకుని పెంచు భారమంతయు నిరాధారయగు తల్లిమీఁదబడెను. అప్పటికి ముత్తుస్వామి కొకతమ్ముఁడుగూడ నుండెను. తల్లి బాలకుల ని ద్దరిఁ దోడ్కొని తిరువట్టూరు గ్రామమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాస ము చేయింప సాగెను. అక్కడ బడిలో బాలకులిద్దఱు స్వల్పముగ నభ్య సము నేర్చికొనిరి. ఆచదువైనఁ జాలకాలము చెప్పించుటకుఁ దల్లికి శక్తి లేనందున ముత్తుస్వామి కుటుంబపోషణార్థము మిక్కిలి పిన్న వయసుననే యుద్యోగము సంపాదించుకొనవలసి వచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గ్రా మకరణమువద్ద నెల కొక రూపాయ జీతముమీఁద లెక్కలు వ్రాయు టకు కుదిరెను. కొడుకు సంపాదించు నట్టియీ స్వల్పజీతమునైనఁ దిని బ్రతుకుటకుఁ దల్లికి ప్రాప్తము లేక పోయెను. ఈచిన్న యుద్యోగమైన స్వల్పకాలములోనే యామె మృతినొందెను. ఆమె బ్రతికియున్న కాల మున కుమారునకు విద్యమీఁద నధికాసక్తి గలిగించెనఁట. ఆమెచేసిన ప్రోత్సాహము చేతనే తా నంతటి వాఁడయ్యెనని ముత్తుస్వామి యయ్య రు పలుమారు రిటీపల చెప్పుచు వచ్చెను. ఆ యుద్యోగమున నతఁడు ప దునాలుగు వత్సరముల వయసు వచ్చువఱకుండెను. దైవము గొప్పవా రు కావలసినవారిని జిరకాలము హీనస్థితిలో నుంచఁడుగదా :

1846 వ సం॥ ముత్తుస్వామి తనతాలూకాతహసీలుదారగు ము త్తుస్వామినాయక న్ననువాని ప్రాపకము గాంచెను. ఈతనికి బట్లరు

సర్ తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యర్.

తహసీల్దారను పేరుగూడ గలదు. తంజావూరు కలక్టరుగారగు మాం
టుగోమనీ దొరగారికి ముత్తుస్వామి నాయకన్ కొంతకాలము బట్లరుగా
నుండి తరువాత తహసిల్దారైయునందున బట్లరు తహసిల్ దారని పేరు
గలిగెను. చిన్నముత్తుస్వామి తహసిల్ దారు ముత్తుస్వామి యొక్క ప్రా
పకము సంపాదించుకొనుటకు నీక్రింది కారణము చెప్పుచున్నారు.

ఒకనాడా తహసిల్ దారునకు సమీపమందున్న నదిగట్టు నదిచే
తె గండిపడినదని వర్తమానము తెలిసెను. తోడనే యతఁడు కచేరికి
బోయి దానివిషయమున గొన్ని సంగతులు కనుగొనుటకు గుమస్తాను
రమ్మని వర్తమాన మంపెను. గుమస్తా లెవరు నప్పుడు కచేరిలో లేనం
దున బాలుఁడగు ముత్తుస్వామి తహసీల్దారు కడకుఁబోయి యేమిసెల
వని యడిగెను. తహసిల్దారు తనకు వచ్చినకాగితము ముత్తుస్వామి చే
తిలోఁబెట్టి యాగండి విషయమున గొన్ని సంగతులు గావలయునని చె
ప్పెను. ముత్తుస్వామి తా నదికనుగొని వత్తునని చెప్పి తత్క్షణమే యా న
దియొడ్డునకుఁబోయి గండి కొలుచుకొని దానిని పూడ్చుటకుఁ గావలసిన
మట్టి మొదలగునవి యెంతకావలయునో తెలిసికొని మరల తహసిల్దా
రువద్దకు వచ్చెను. తహసిల్దారు మొట్టమొదట ముత్తుస్వామికట్టిన లె
క్క నమ్ముట కిష్టము లేనివాఁడయ్యు నవసరమున యతఁడువ్రాసిన కా
గితముమీఁద వ్రాలుచేసిపంపెను. పంపి యాతహసిల్దారు ముత్తుస్వా
మి వ్రాసిన లెఖ్క సరియగునో కాదో తెలిసికొనుటకు తన హెడ్గు
మాస్తాను గండివద్దకు పంపెను. అతఁ డదిచూచి వచ్చి ముత్తుస్వామివ్రా
సినలెఖ్క సరిగానున్నదని చెప్పెను. మఱియొకనాఁడు మిరాశీదారుఁడొ
కఁడు తహసిల్దారు కడకుబోయి తాను సర్కారుకీయవలసిన పన్నెంత
యని యడిగెను. అతని కిరువదియూళ్లలో భూములుండుటచేత తహ
సిల్దారు వెంటనే వానిప్రశ్న కుత్తరము చెప్పుటకు వీలులేక లెఖ్కలు
చూడవలయునని చెప్పి దాపున నిలువబడియున్న ముత్తుస్వామిని జూచి
యావిషయమున నీవేమైన నెఱుఁగుదువాయని యడిగెను. ముత్తుస్వామి

మేలెఖ్ఖలు మాడకయే మిరాశీదారుఁ డియవలసిన పన్నుమొత్తము చె
ప్పెను. తహసీల్దారుఁ డది సరియగునో కాదో యని ఋజువు చూపిం
చి సరియేయని గ్రహించెను.

పై నుదహరింపఁబడిన రెండుసంగతులం బట్టి ముత్తుస్వామి య
ద్భుతమగు బుద్ధి సామర్థ్యముగలవాఁడని తహసిల్దారు గ్రహించెను.
ఈకాలమున ముత్తుస్వామి తహసిల్దారు కచ్చేరీలో నుమేజువారుగా
నుండెనని తోఁచుచున్నది. ముత్తుస్వామి తన తెలివికిఁదగని యీయుద్యో
గముతోఁ దనివినొందక యాగ్రామమున చొక్కలింగ మను నతఁడు పె
ట్టినబడికి మధ్యాహ్నము పదునొకండు గంటలు మొదలు రెండుగంటల
వఱకుఁ దనకు పనిలేదుగావున నాసమయమున నక్కడకుఁబోవుచు పోయి
యూరకొనక యింగ్లీషక్షరముల నేర్చుకొనెను. పాపమతనికి రాజభాష
యగు నింగ్లీషు చదువుకొనవలెనని కుతూహల ముండెఁగాని స్థితిగతులు
బాగు లేక పోవుటచే నట్లు చేయుటకు వీలు లేకపోయెను. తహసిల్దారు
నకు మేనల్లుఁ డొకఁడుండెను. అతని నెట్లయిన బాగుచేయవలెనని మేన
మామ వానికి స్వయముగా జదువుచెప్ప నారంభించి ముత్తుస్వామినిగూ
డ వానితోఁ జేర్చి యిరువురకు నింగ్లీషు మొదటిపాఠపుస్తకము చెప్పెను.
పుస్తకము ముగిసిన పిదప తహసిల్దారు వారి నిరువురఁ బరీక్షింపఁదలఁ
చి యొకవారము గడువిచ్చి గడువులోపల పుస్తకమంతయుఁ జదువుఁడని
వారి కానతిచ్చెను. వారము గడచినపిదప తహసిల్దారు పరీక్షించు న
ప్పటికి బ్రాహ్మణ బాలుఁడు గ్రంథము సమగ్రముగ నప్పగించెను.
తహసిల్దారు మేనల్లుఁడు కొన్నిపుటలుమాత్రమె చదువగలిగెను. బ్రా
హ్మణబాలుని బుద్ధికుశలత కచ్చెరువడి తహసిల్దారు వానిని జదివించి
వృద్ధికిఁ దేవలయునని నిశ్చయించుకొని నాగపట్టణము మిషను స్కూలు
లోఁ జదువుకొనుట కిష్టపడుదువా యని ముత్తుస్వామినడిగెను. అందుకు
ముత్తుస్వామి సమ్మతించి నందున తహసిల్దారు వానిని నాగపట్టణము
పంపించి బడిలోఁ బ్రవేశపెట్టించి వానికిసంరక్షకుఁడుగ నాగపట్టణములో
నున్న తన తమ్ముని నియమించెను. ముత్తుస్వామి నాగపట్టణములో

బహుకొనిమిది పాఠములు చదివి యాకాలములో దన్ను గురించి యంద
ఱకు మంచియభిప్రాయము కలిగించెను. అందుచేత దయాళువగు తహ
సిల్‌దారు ముత్తుస్వామిని విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము చెన్నపట్టణము హై
స్కూలున కంపెను. అప్పటికి రాజామాధవరావుగారు విద్యాభ్యాసము
ముగించి యాపాఠశాలలోనే యుపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. వెనుక తం
జావూరు కలెక్టరుగానుండిన మాంటుగోమరి దొరగారుఁ గూడ గొప్ప
యుద్యోగముమీఁద జెన్నపట్టణములో నుండిరి. బట్లరు తహసిల్‌దారు
మాధవరావుగారి కిమ్మని యొక యుత్తరమిచ్చి ముత్తుస్వామిని జెన్నపట్ట
ణమంపినందున మాధవరావుగా రాయుత్తరము జూచుకొని బాలుడగు
ముత్తుస్వామియం దభిమానముగలిగి శ్రద్ధతో విద్యాభ్యాసము చేయిం
ప దొడఁగెను. మాంటుగోమరీ దొరగారు తంజావూరుజిల్లా జనులమీఁ
ద మహాభిమానము గలవాఁడగుటచే నాజిల్లానుండివచ్చి చెన్నపట్టణము
న జదువుకొను బాలుర క్షేమము స్వయముగా గనుగొనుచు వచ్చెను.
ముత్తుస్వామియుఁ దంజావూరు వాఁడగుటచే దొరగారి యనుగ్రహము
నకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయిరువురి దక్షతలోనుండి ముత్తుస్వామి య
ద్భుతముగ విద్యాభ్యాసము చేసెను.

అప్పుడు చెన్నపట్టణము హైస్కూలునకు పవెలుగారు ప్రధమో
పాధ్యాయులై యుండిరి. దక్షిణ హిందూస్థానమునకు విద్యావిషయము
న నితఁడు చాల యుపకారము చేసెను. ఆయన శిష్యుఁడైన ముత్తుస్వా
మి దినదినాభివృద్ధినొంది యేఁటేఁట బహుమానములను విద్యార్థి వేతన
ములను బడయుచు వచ్చెను. వానిబుద్ధి గణితశాస్త్రమునందు మిక్కిలి
ప్రవేశించెను. అందులో జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందు వానికి మహాభిమాన
ము. విద్యార్థులకు నుపాధ్యాయులకు నీదినములలో నుండెడి పరస్పర
సంబంధముకంటె నాదినములలో సంబంధ మెక్కుడుగ నుండెను. ఈకా
లమున విద్యార్థులు పాఠశాలలో నున్నంతసేపేకాని యవ్వల నుపా
ధ్యాయులను దరుచుగ కలిసికొనరు. ఆకాలమున నట్లుగాదు. పవెలు
గారు పాఠశాలలో నొడలు దాచుకొనక యెంతో శ్రమపడి బాలురకు

విద్య చెప్పుటయేగాక శిష్యుల నింటికి పిలిపించి వారికి గావలసిన శా
స్త్రములు చెప్పుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామి మిక్కిలి చదువు తమకము
గలవాఁడగుటచే బలుమారు పవెలుగారి యింటికిఁబోయి రాత్రి తొమ్మి
దిగంటలవఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగునవి నేర్చుకొనుచు వచ్చెను.
చీఁకటి రాత్రులలో శిష్యుఁ డొక్కఁడు గృహమునకుఁ బోలేడని పవెలుగా
రు ముత్తుస్వామిని దన బండిమీఁద నెక్కించుకొని వాని నింటికి తీసుకొని
పోయి దిగవిడుచుచుండును. తనశిష్యుఁడు ప్రతినెలకు వ్యయముచేయు
సొమ్ము సరిగా వ్యయముచేయుచున్నాఁడో లేదో యని వాని లెక్కలు
సయిత మాదొర నెలనెలకు జూచుచు వచ్చెనఁట. ముత్తుస్వామి బుద్ధి
సూక్ష్మతకుఁ దోడుగ మిక్కిలి పాటుపడుచు వచ్చినందున నెన్నో బహు
మానములఁ బడసెను.

1856 వ సంవత్సరమున విద్యాధికారు లింగ్లీషులో మంచి వ్యా
సము వ్రాసిన వానికి నైదువందల రూపాయలు బహుమానమిచ్చుటకు
ప్రతిజ్ఞ చేసిరి. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న విద్యార్థులందఱు దానికి
ప్రయత్నింపవచ్చునని వారు సెలవిచ్చిరి. అప్పు డనేకులు వ్యాసములు
వ్రాసిరి. అప్పుడు బహుమానము ముత్తుస్వామికే వచ్చెను. ఆ వ్యాస
ములో వ్రాసినవిషయము 'మనజాతిలోగల దుర్గుణములు వానిని నివా
రించుకొనవలసిన విధములు" అతఁడు వ్రాసిన వ్యాసమును బరీక్షించిన
వారిలో నప్పుడు హైకోర్టుజడ్జిగానుండిన హాలోవే గారొకరు. ఆయ
న ముత్తుస్వామి వ్రాసిన యావ్యాసమును మిక్కిలి మెచ్చెను. బహు
మాన ధనమగు నైదువందల రూపాయల ధనమొత్తము ముత్తుస్వామి
కిచ్చునప్పుడు పవెలుగారీక్రిందివిధమున బలికిరి. "ఈరూపాయలు నీవు
ముందు ముందదృష్టవంతుఁడవై సంపాదించు ధనరాసులకు విత్తనములై
యుండుగాక" ముత్తుస్వామి యారూపాయలను మిక్కిలి జాగ్రత్తగా దాఁ
చి మృతినొందువఱకు నెన్నఁడు నందులో నొకరూపాయనైన దీసి వాడు
కొనలేదు. అప్పుడు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిపేరు గెజటులో బ్ర
కటించి యతఁ డేయుద్యోగమునకైనఁ దగినవాఁడని వ్రాసిరి. శిష్యవృ

వై ముఖ్యముఁ జక్కఁగ నెఱింగి సవలుగారు వాని నింగ్లాండునకుఁ బోయి సివి లు సర్వీసుపరీక్షకు జదువుకొమ్మని పురికొల్పిరి. అందఱు విద్యార్థుల వలెనే ముత్తుస్వామియు నప్పటికి వివాహమాడి కాలెనం దున్న తగిలించు కొన్నందున సముద్రయానమువలన వర్ణభ్రష్టత గలుగునను భయమున ను దేశమువిడిచి బోవడయ్యె. అందుచేత విద్య ముగిసినతోడనే ముత్తు స్వామి యిఱువది రూపాయల జీతముమీఁద నుపాధ్యాయుఁ డయ్యెను. అందులోనుండగా మాంటుగోమరీగారు తంజావూరు కలక్టరు కచేరీలో వానికి రికార్డుకీపరుపని యిచ్చిరి. అందులో నుండగా నప్పటివిద్యాధి కారి (డైరక్టరు) యగు సర్బతు నాటుగారు వానిని డిప్యూటి యినస్పె క్టరు (పాఠశాలపరీక్షకుఁడు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగమున నెల కు నూటయేఁబదిరూపాయలు జీతము. కాని ముత్తుస్వామి యయ్యరు చిరకాల ముందుండ లేదు. ఏల యన నాకాలమున గవర్నమెంటువారు ప్లీడరుపరీక్షం గ్రొత్తగ బెట్టిరి. అందుఁ గృతార్థులైనవారు చెన్నప ట్టణపు సాదరుకోర్టులలో తక్కిన యన్ని జిల్లాకోర్టులలోను బనిచేయ నర్హులని ప్రకటించినందున ముత్తుస్వామి యాపరీక్షకుఁ జదివెను. ఆ సంవత్సరము పరీక్ష కుంభకోణములో జరిగెను. అనేకులు పరీక్షకువచ్చి రి. అందఱిలో ముత్తుస్వామి యయ్యరు మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడ య్యెను. రెండవయతఁడుగ దివాను బహద్దరు రఘునాథరావు కృతార్థు డయ్యెను.

అప్పటి ప్లీడరుపరీక్ష యిప్పటివలెగాదు. ఆకాలమున బరీక్షితు లు (పరీక్షకు వచ్చినవారు) కోర్టులోనుండి తెచ్చిన ప్రతిరికార్డు నెవరో యొకరు చదువగా విని తాము విన్న యాసంగతులం బట్టి యావ్యాజ్య ములో నొకతీర్పు నక్కడనే వ్రాయవలయును. కుంభకోణములో జరి గిన యాపరీక్షకును తంజావూరుజిల్లా జడ్జీ స్వయముగా వచ్చి నడపి పరీ క్షితులు తీర్పు వ్రాయవలసిన విషయమున నొక ప్రతివ్యాజ్యము రి కార్డు దెప్పించి యది చదువుమని సిరస్తదారున కాజ్ఞాపించెను. సిరస్త దారు మిక్కిలి వడివడిగాఁ జదివినందున ముత్తుస్వామి విస్పష్టముగాజదు

పుమని వానితో ఘర్షణము పడెను. జడ్జీ యదివిని సిరస్తాదారును మెల్లి
గా జదువుమని మందలించి తానుగూడ పరీక్షింపఁబడ వచ్చిన వారిలో
నొకఁడుగా భావించుకొని బల్లవద్ద గూర్చుండి సిరస్తాదారు చదివిన యం
శమునకు తానుగూడ నొక తీర్పు వ్రాయ సమకట్టెను. ఆ యంశముల
మీఁద ముత్తుస్వామియయ్యరు వ్రాసిన తీర్పు జడ్జీవ్రాసిన తీర్పు సరిగా
నుండెను.

ఆతని శాస్త్రజ్ఞానమునకుమెచ్చి యీజడ్జీ స్వల్పకాలములోనే ము
త్తుస్వామి యయ్యరును ట్రాంక్విబా పట్టణములో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగా
నియమించెను. ఆ యుద్యోగములో ముత్తుస్వామి యయ్యరు చూపిన
బుద్ధికుశలత నెల్లవారు మెచ్చి పొగడిరి. ఆజడ్జీ యొకసారి యీమునస
బుగారి కచ్చేరి యాకస్మికముగా బరీక్షింపవలెనని తనరాక వానికిఁ దెలి
యఁబరచకుండ ట్రాంక్విబారునకు బోయెను. ఆతనిరాక విని మునసబు
వాని దరిశనముచేసి తనకోర్టు శోధించి పరీక్షింప వలయుననియుఁ దాను
వ్యాజ్యములు విచారణ చేయుచుండగా దగ్గరకూర్చుండి వినవలయు నని
యు నధికారిని గోరెను. అతని కోరిక ప్రకారము జడ్జీ కోర్టు పరీక్షించి
వాని ప్రక్కనుగూర్చుండి వ్యాజ్యములవిచారణవిని చాల సంతోషించి
తంజావూరువెళ్ళి ముత్తుస్వామి యయ్యరు తనతో సమానముగ జడ్జీపని
చేయదగినవాఁడనియు వాని తెలివి యసాధారణ మైనదనియు వ్రాసెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు చిరకాల మీయుద్యోగమునం దుండలే
దు. ఆకాలమున దొరతనమువారు మన రాజధానిలోనున్న యీనాము
లను స్థిరపరచి యీనాము దారులకు సర్వాధికారము నీయవలయునని
యాపని చేయుట కీనాము కమీషనరు నేర్పరచి వానికి సహాయముగా
కొందఱు డిప్యూటికలక్టరుల నేర్పరచిరి. అందులో ముత్తుస్వామియయ్య
రొక్కఁడు. ఆయీనాము కమీషనులో నతఁడు దేశస్థులకు దన యధికా
రులకు సంతుష్టి కలుగునట్లు బనిచేసెను. తరువాత దొరతనము వారత
నికి డిప్యూటి కలక్టరుపని స్థిరపరచి మేజస్ట్రీటు నధికారమిచ్చిరి. ఈయు
ద్యోగమందుండగా నొకసారి యొక గొప్ప షాహుకారు మోసముచేసి

నాడని నేరస్థుఁడుగఁ జేయఁబడెను. అది ముత్తుస్వామి యయ్యరు విచా
రణ సేయవలసి వచ్చెను. సాహుకారుపక్షమున న్యాయవాదులలో న
గ్రగణ్యుఁడగు నార్టనుగారు వచ్చి పనిచేసిరి. ముత్తుస్వామి యయ్యరు
పదునైదుదినములు విచారణచేసి యానేరమును జిల్లాజడ్జీగారు విచారణ
చేయవలసినదని యాకోర్టులకు బంపెను. నార్టనుగారు చెన్నపట్టణము
నకుఁబోయి తనమిత్రుఁడు హైకోర్టుజడ్జియు నగు హాలోవేగారిని గలసి
కొని ముత్తుస్వామియయ్యరువంటి మేధావంతుఁడు ఁవిస్యా వ్యవహార
ములలో నిలుపుటచే వాని తెలివి వ్యర్థమగుచున్నదని చెప్పెను.

ఆకాలమున దక్షిణకన్నడపు జిల్లాలో ధర్మశాస్త్రములో జక్క
ని ప్రవేశముగల సబుజడ్జి యొకఁడు కావలసి వచ్చెను. ఆయుద్యోగము
నకు ముత్తుస్వామి యయ్యరుకంటె దగినవాఁడు లేఁడని దొరతనమువా
రతనినే నియమించిరి. ఈయుద్యోగము మూఁడేండ్లు చేసినపిదప 1868వ
సంవత్సరమున దొరతనమువారు ముత్తుస్వామినిఁ జెన్నపట్టణమున పోలీసు
మేజస్ట్రీటుగా (ప్రెసిడెన్సీమేజస్ట్రీటుగా) నియమించిరి. ముత్తుస్వామియ
య్యరువద్దనున్న ముఖ్యగుణమేమనగా నతఁడుభయముగాని పక్షపాతము
గాని లేక శ్రద్ధాళువై తనవిధికృత్యములఁదీర్చుచువచ్చెను. దీనికుదాహర
ణముగా నొక కథ గలదు. ఒక హిందువుఁడు హైకోర్టుజడ్జీలలో నొకని
గృహావరణములోఁ బ్రవేశించినాఁడని యాజడ్జి వానిం దిట్టముగఁ గొట్టె
ను. ఆహిందువుఁడు మన యయ్యరుగారివద్ద నాజడ్జీమీఁద నభియోగ
ము తెచ్చెను. గొప్పవారిమీఁద నిటువంటి నభియోగములు వచ్చినప్పు
డధికారులు ముందుగా వారికి సమనులు చేయక "మీకు సమను లేల
చేయఁగూడదో తెలియఁ జేయుఁ" డని ముందుగా వ్రాయుదురు. అ
య్య రట్టిపని చేయక యాజడ్జీగారికి ముందుగా సమను చేసెను. హైకో
ర్టు జడ్జియంతవాని నంత స్వల్పనేరముమీఁదఁ దనకోర్టుకురప్పించుట భా
వ్యముగాదని తనపై యధికారి హితోపదేశము చేసినను వినక యయ్య
రు వానినిఁ దనయెదుటకు రప్పించుటయేగాక నేరస్థునిజేసి మూఁడునూవా

యములు ఘంటపంటసు విధించెను. ఈయుద్యోగమునందున్నపుడే ముత్తుస్వామియయ్యరు బియల్ పరీక్షకుఁ జదివి యందు మొదటి తరగతిలోఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను.

అనంతరము దొరతనమువారు ముత్తుస్వామి అయ్యరును స్మాలు కాజుకోర్టు జడ్జీగా నియమించిరి. ఈపదవిలోనుండి యాయన దొరతనమువారికి గలుగజేసిన సంతుష్టి యింతింత యనరాదు. అప్పుడు గవర్నరుగానుండిన సర్ అలగ్జాండరు అర్బతునాటు ముత్తుస్వామియయ్యరునకు తంజావూరుజిల్లా జడ్జీపని నీయదలఁచెను. కాని కలకత్తాలోఁ జెన్నపట్టణములోనుండిన తెల్లవారు వలనపడదని చెప్పినందున మానవలసివచ్చె. 1878 వ సంవత్సరము జనవరినెలలో జరిగిన ఢిల్లీదర్బారునకు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరు నాహ్వానముచేసి జ్ఞాపకార్థముగా వాని కొక పతకమును బహుమాన మిచ్చిరి. ఆసంవత్సరమే వానికి సి. ఐ. యి. అను బిరుదము నిచ్చిరి. అప్పటికి చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారగు బకంగుహాంప్రభువుగారు వాని కాబిరుదు చిహ్నములను స్వయముగా నిచ్చి శ్లాఘించిరి. 1878 వ సంవత్సరమందే దొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరును హైకోర్టు జడ్జీని చేసిరి. చెన్నపురిరాజధానిలో స్వదేశస్థులు హైకోర్టు పీఠమెక్కుట కదియే ప్రథమము. ఆగవర్నరుగారు ముత్తుస్వామియయ్యరును గూర్చి యొక యుపన్యాసములో నీక్రిందివిధముగ జెప్పిరి. "ఆనరబుల్ శేషయ్యగారిని గవర్నరు జనరల్ గారి యాలోచనసభలో సభికునిచేయుటయు, హానరెబుల్ ముత్తుస్వామియయ్యరుగారిని హైకోర్టుపీఠ మెక్కించుటయు వారిని దగని పదవిని నిల్పుటగాదు, తగనిగౌరవము చేయుటగాదు. అట్టివా రనేకులు కావలయు గావున వారి నవలంబించుటకు మీరు ప్రయత్నము జేయుఁడు."

ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుపీఠ మెక్కిన క్రొత్తలో దన సామర్థ్యముఁ దానెఱుఁగక కార్యనిర్వహణము గూర్చి కొంతకాలము భయపడజొచ్చెను. అతని భయమునకుఁ దోడుగ మొదటనె తెల్లవారి వ్యాజ్య మొకటి విచారణకు వచ్చెను. ఒక తెల్లవాఁడు వాగ్దానమును

వచ్చినాఁడని వారి మహాజనుని యోగము నుతించఁబడెను. ఇంగ్లీషువారి యాచా
రవ్యవహారము తెలియఁగనివాఁడగుటచే బ్రిటిషువారి వశమును నట్టి గొప్పతీ
ర్పులుచేసి యపనిందపాలు కావలసివచ్చునోయని భయపడి జాగ్రత్తతో
విచారణచేసి తీర్పు రెండుమూఁడుసారులువ్రాసి చింపివేసి మరలవ్రాసి కో
ర్టులోఁ జదివెను. చదివినతోడనే యెల్లవారు తీర్పుమిక్కిలి యుక్తియుక్త
ముగా నుండినదని శ్లాఘించిరి. అదిమొదలుకొని యతని ప్రతిష్ఠ క్రమక్రమ
ముగ హెచ్చెను. హైకోర్టు జడ్జిపదవి కెక్కిన స్వదేశస్థులలో నింతవాఁ
డు లేఁడని యిప్పటికి జనులు చెప్పుచున్నారు. ఆయన శాంతము నిష్ప
క్షపాతము మేను దాఁచని పరిశ్రమ సత్యమును గ్రహించు సూక్ష్మబుద్ధి
విశేషించి ధర్మశాస్త్రజ్ఞానము వానికి శాశ్వతమైన సత్కీర్తిం దెచ్చినవి.
విస్తారము బుద్ధిపరిశ్రమ గావలసిన చిక్కు వ్యాజ్యము లన్నియు సాధార
ణముగా నాతనివద్దకే విచారణకు వచ్చుచుండెడివి. న్యాయాధిపతి యొ
క్క కృత్యము మిక్కిలి పవిత్రమైనదని యాతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను.
ఆనమ్మికనే యొకసారి కాన్వొకేషను మహాసభలో నతఁడు డిక్రించిన మాట
లతో వక్కాణించెను. "న్యాయస్థానము (హైకోర్టు) పవిత్రమైన దే
వాలయము. అక్కడనుండు న్యాయాధిపతులు (జడ్జీలు) మనుష్యు
లైనను సత్యదేవతయొక్క సేవకులు. ఆపత్రిదేవాలయమును దురాలో
చనలతోను దుష్కార్యములతోను ప్రవేశించువారు తప్పక యీశ్వర
ద్రోహులు దేశద్రోహులు. మీలో నెవరైన నట్టిపీఠమెక్కి మీరా
జుపక్షమున న్యాయము జేయవలసి వచ్చినప్పుడు దైవముఖమును జూచి
చేయుఁడు."

ఆయనతో సమానముగఁ బీఠముమీఁద గూర్చుండిన యూరో
పియను జడ్జీలు వానిని మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూచుచు ధర్మశాస్త్రము
లయందు వానిని మహాధికారిగా భావించిరి. వానితీర్పులు మిక్కిలి పె
ద్దవిగానుండినను శాస్త్రాంశములను సమగ్రముగా చెరిగివేయుచుండును.
కోర్టులలోజరుగు వ్యవహార ధర్మశాస్త్రముల సంబంధమగు గ్రంథముల
కు వానితీర్పులు మంచియలంకారములని చెప్పవచ్చును. ఈప్రకారము

స్వదేశస్థులయు దొరలయు మెప్పులు బడయుచు ముత్తుస్వామియయ్యరు పదునాలుసంవత్సరములు హైకోర్టుజడ్జిగనుండి యానడుమ 1893 వ సంవత్సరమం దొకసారి ప్రధాన న్యాయాధిపతిత్వమునందు మూడుమాసములు ప్రతిష్ఠింపఁబడి యాదొరతనమువారి యేలుబడిలో స్వదేశీయుఁ డధిష్ఠింపఁదగిన మహోన్నతపదవిని బ్రాపించెను. దొరతనమువారు వాని రాజభక్తికి మెచ్చి కె. సి. ఐ. యి. అను బిరుదముగూడ నిచ్చిరి. అంతటి కీర్తితేజముతోఁ బ్రకాశించు చుండిన యాతని జీవితకాలము 1895 వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో ముగిసెను.

ఆయన జడ్జిగానుండుటచేత నితర లౌకిక వ్యవహారములలోఁ బ్రవేశించుటకుఁ దగిన వీలు లేకపోయెను. గాని యూనివరుసిటీ యనిపిలువఁబడు విద్యాపరిషత్తునందు సభికుఁడై విద్యాభివృద్ధివిషయమునఁ జాల పాటు పడుచు వచ్చెను. విద్యార్థులు బి. యే. బి. యల్., యం. యే. యం. యల్. మొదలగుపరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనపిదప వానికి విద్యాపటము లిచ్చుటకు బ్రతిసంవత్సర మొకసభ జరుపఁబడును. ఆసభ పేరు ‘‘కాన్వొకేష’’ నందురు. అప్పుడు విద్యాభ్యాసము ముగించిన యాశాస్త్రబ్రహ్మచారులకు శాస్త్రాధిపతులకు రాజధానిలోనున్న గొప్ప వాఁడొకఁడు హితోపదేశము చేయుట యాచారముగ నున్నది. అట్టి యుపదేశ మదివఱకు తెల్లవారే చేయుచు వచ్చిరి. స్వదేశస్థులను గూడ కొందఱినిటీవల తత్కార్యమునకు నియమింపఁ బడుచు వచ్చిరి. అందు మొదటివాఁడు ముత్తుస్వామియయ్యరు. ఆతని యుపదేశము సర్వవిధముల శ్లాఘనీయముగ నుండెనని యది విన్నవారంద ఱభిప్రాయపడిరి. తనకు విద్యాగురువగు పవెలుగారియెడల నతఁడెంతో కృతజ్ఞుఁడై యుండెను. పవెలుగారివంటి మిత్రుఁడు హిందువులకు మఱి యొకఁడు లేఁడని యతఁడు పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. కుంభకోణముకాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు తండాళం గోపాలరావుగారి విషయమున నతఁ డిట్లుచెప్పుచు వచ్చెను. ‘‘నాజీవితకాలములో నేను సంపూర్ణముగా మెచ్చు

కొన్న మనుష్యుఁ డితఁ డొక్కఁడే" గోపాలరావుగారి మీఁద నున్న
గౌరవముతో సమానముగ రంగనాధంమొదలియారుగారిమీఁద నతనికి
గౌరవ ముండెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు సంఘసంస్కారమున కేవిధమయిన నుప
కారముఁ జేయలేదని పలుమా రాతని నెన్నుచుందురు. సంఘసంస్కర
ణము గావలయునని యతఁడభిప్రాయ పడెనఁటగాని మెల్లగను జాగరూ
కతతోను జేయవలెనని యాయన మతము. మన విద్యాధికు లనేకులు
వీరి విధముననే సంస్కరణము కావలెనని మాటలఁజెప్పుచు నాచరణము
న వెనుక దీయుచుందురు. మనదేశ స్త్రీలస్థితి యుండవలసిన విధముగా
లేదనియు నెంతో మార్పు జెందవలయు ననియు నాతఁ డభిప్రాయ పడి
పురుషులు తమతమ సంరక్షణమందున్న స్త్రీలకు విద్య నేర్పుచుండ వల
సినదని యుపదేశముచేసెను. ఆయన విదేశ ప్రయాణమునకు విరోధి
కాఁడు. ఆవిషయమున నతఁ డొకసారి యిట్లు చెప్పెను. "మీలో యూ
రపుఖండమునకు వెళ్ళఁగల సామర్థ్యము గలవారు తప్పక యక్కడకుఁ
బోయి యచటి సాంఘికస్థితులు నాగరికతలు దెలిసికొని జ్ఞానాభివృద్ధిఁ
జేసుకొనుఁడు."

బాల్యవివాహము కూడదని యతఁ డీక్రింది విధమున జెప్పెను.
"రజస్వలానంతరవివాహము నశాస్త్రీయము కాదు. అయినను సంఘ
మట్టిపని మహాపాతకమని యూహించి తండ్రియొకవేళ యట్టివివాహము
చేసినయెడల కూఁతును బాధించును." స్త్రీ పునర్వివాహ విషయమున
నాయన యభిప్రాయమిది. 'స్త్రీ' యొక్క వివాహమునకే యభ్యంతరా
లయ్యున్నను పురుషుఁడు బహుభార్యలు జీవించియున్నప్పుడు నయితము
తన యిచ్ఛవచ్చినట్లు వివాహ మాడవచ్చునఁట. స్త్రీ పురుషుల స్వాతం
త్ర్యములలోఁ గనఁబడుచున్న యీయసమత్వము మనకుటుంబ పద్ధతు
లవల్ల మఱింత బాధకరముగా నున్నది. స్థితిగతు లిట్లుండుటచేత నభివృ
ద్ధిపక్షమువారు మన సంఘపద్ధతి వాని కాధారమయిన ధర్మశాస్త్రము
క్రూరములుగ నున్నవనుట యొక యాశ్చర్యముగాదు. నీతిసంబంధము

నాలోచించితిమూ బాల వితంతు వివాహములు మనదేశమం దెంత యవసరములో కొలఁదికాలము కాఁపురముచేసిన వితంతువులకు నంత యు యవసరమని నాయభిప్రాయము.

అట్లభిప్రాయపడియు ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుజడ్జిగా నుండి సంఘసంస్కరణమును ముఖ్యముగా వితంతువివాహములను వృద్ధిజే యుటకు మారు దానికి వ్యతిరేకముగఁ దీర్పులు చెప్పెను. అట్లు చెప్ప ట తగదని కొందఱు తన్ను నిందింప నతఁడీక్రిందివిధముగా వారి కుత్తర ము జెప్పెను.

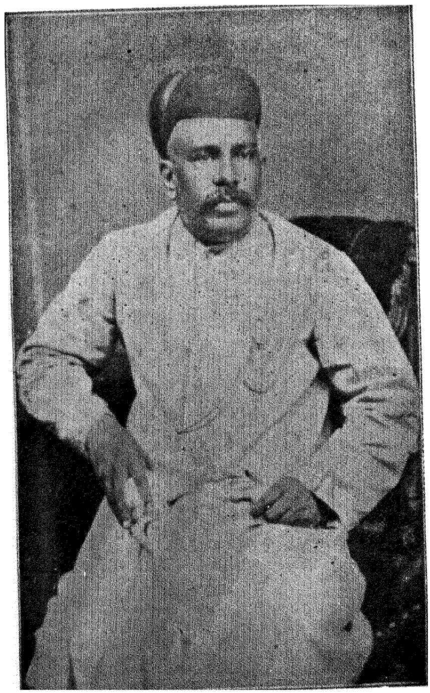
కోర్టులు నడపవలసివచ్చిన హిందూధర్మశాస్త్రము జనులయం గీకారమును బట్టికాని వేదకాలములోను స్మృతులకాలములోను గల్గిన యాచారములనుబట్టి కాదు. అట్లుచేసితిమా తీర్పులు ధర్మసమేతము లుగా వు. యుక్తియుక్తములుగావు. ఇట్టి మతము గలిగిన వాఁడయ్యు నతఁడు సంఘపురోవృద్ధికి విఘ్నకారి గాఁడని కొందఱభిప్రాయ పడుచున్నారు. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారి యభిప్రాయ ప్రకారము ప్రతిమనుష్యునకు మత ముండవలయును. ఆయన పూర్వాచార పరాయణుఁడు. బ్రాహ్మ ణుఁడు. చేయవలసిన నిత్యానుష్ఠానములను తప్పక నెరవేర్చువాఁడు. వే దాధ్యయనము జేసిన వారియెడ నాయనకు మిక్కిలి గౌరవ ముండెను. వేదశాస్త్రముల యభివృద్ధికై యతఁ డొక పాఠశాలఁగూడ బెట్టించెను. ఆతనిజ్ఞాపకశక్తి యద్భుతమైనది. అతఁడు దేనినైన ముమ్మారుచదివిన యావజ్జీవము జ్ఞాపకముండునఁట. ఒక వ్యాజ్యము విని తరువాత నాలు మాసములకైన జ్ఞాపకముంచుకొని తీర్పు వ్రాయఁ గలఁడఁట. ఆకాల మందలి విద్యార్థులు కొన్నిపుస్తకములను కంఠపాఠముగ జదివి దానిని మరల చూడకుండ వ్రాయగల సామర్థ్యము గలవారు. ముత్తుస్వామి యయ్యరు నట్టివాఁడె. చిన్ననాఁటనుండియు నితఁడు చాల కష్టమునకో ర్చి విద్య నేర్చినవాఁడు. శాంతసముద్రుఁడు నీతిమంతుఁడు. ఉపాధ్యా యులందఱు వాని నెక్కుడు గౌరముచేయుటంబట్టి విద్యార్థియైన వాడ తఁడు కొంచెము గర్విష్ఠియై యుండెను. గాని యుద్యోగము నందు జేరిన

పిదప కార్యభారము పైఁబడిన కొలఁది లోకానుభవము కలిగిన కొలఁది “విద్య యొసఁగును వినయ” మన్నమాట కుదాహరణమై యుండెను. ఈయనకు సంగీతవిద్యయం దత్యంతమైన యభిమానము. ఈనాటి గొప్పయుద్యోగస్థులలో ముఖ్యముగ మనయాంధ్రులలో నిదియరుదుగదా! ఈయన మహా ధనసంపన్నుఁడయ్యు దానధర్మములు విస్తారము చేసినట్లు కనఁబడదు. స్త్రీపునర్వివాహాది సంఘసంస్కారములు తనకిష్టమని పలుమారు వచించియు నాంధ్రదేశ శంకరాచార్యస్వామికిని శ్రీయాత్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారికిని జరిగిన వివాదములో నితఁడు స్వాములవారికి రెండువందలరూపాయలు ధనదండన విధించి యాయన యధికారమును మాత్రము బలపరచెను. ఇందు చేతనే యితఁడు సంఘసంస్కారమునకు మంచిప్రాపుకాఁడని తలంచిరి. సంస్కారాభిలాష యెట్లున్నను దక్షిణహిందూస్థానములో బుట్టిన గొప్ప హిందువులలో నితఁడొకఁడు. ఈయన తనపరిశ్రమవలననే నెల కొక రూపాయ జీతగాడై యెట్టకేలకు నెల కైదువేలరూపాయల జీతము పుచ్చుకొనువాఁ డయ్యెను. ఈయన సత్ప్రవర్తనము నిష్పక్షపాతబుద్ధి పరిశ్రమాసక్తి శ్లాఘనీయములు.

తంజావూరు గోపాలరావు.

తంజావూరు గోపాలరావుగారు కావేరీ నదీతీరమున కుంభకోణమున కు సమీప మందున్న గణపతి యగ్రహారమున 1832 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడు. పదునేడవ శతాబ్ద మందు మహారాష్ట్రులు స్వదేశమువిడిచి తంజావూరునకు వచ్చి నప్పుడు వీరికుటుంబముగూడ దక్షిణదేశమునకువచ్చి యచ్చట స్థిరముగనుండెను. ఈయన తాతపేరు తంజావూరు జీవన్న. ఆయనకు రామచంద్రపండితుఁ డని నామాంతరముఁ గలదు. ఆయన కొంత కాలము తంజావూరు మహారాజువద్ద పనిచేసి పిదప నింగ్లీషు దొరతనమువారివద్ద తహసిల్ దార య్యెను. ఆయన కుమారుఁడు గోపాలరావుతండ్రియు రాఘవపంతులను నామాంతరముగల బావాపండితుఁడు. సుప్రసిద్ధుఁడైన శరభోజీ మహా రాజువద్ద కొన్నినాళ్ళు పనిచేసెను. ఆయన కైదుగురుకుమారులు. గోపాలరావందుఁ గడపటివాఁడు. బావాపండితుఁడు గణపతి యగ్రహారమున మూఁడుసంవత్సరము లుద్యోగవశమునుండి పిమ్మట తిరువడియను గ్రామమున గొంతకాలముండి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియు రాజా మాధవరావుగారి తండ్రియు నగు దివాను రంగారావుగారి యాదరణమునఁ దిరువాన్కూరునకుఁ బోయెను. బావాపండితుని కుమారుల కిద్దఱకు వెంటనే యాసంస్థానమున నుద్యోగములయ్యెను. తిరువాన్కూరులో నున్నపుడె బావాపండితుఁడు కాలధర్మము నొందెను. కాలధర్మము నొందుటచే వానికుటుంబము తంజావూరునకుఁ దిరిగి వచ్చెను.

గోపాలరావు తక్కిన సోదరులవలెనే తండ్రివద్ద బాల్యమున సంస్కృత మహారాష్ట్ర భాషల నేర్చికొనెను. ఆకాలమున నింగ్లీషులోఁ గొంత ప్రవేశముగల దేవాజీరా వనునతఁడు గోపాలరావున కింగ్లీషులోఁ

తండాళం గోపాలరావు.

ప్రవేశముఁ గలిగించెను. కాలక్రమమున నాంగ్లేయభాష నితఁడు తన వశము చేసికొనుట స్వయంకృషి వల్లనేగాని పరసహాయము చేతగాదు. ఇతఁడు మరణమొందుటకు నాలుగేండ్లక్రిందట నొకరితో నిట్లుచెప్పెను. "నాచదువు నేను పాఠశాలలోఁగాని కళాశాలలోఁగాని నేర్చుకొన్నదికాదు. నేను పదునైదేండ్ల వాఁడనైనప్పుడు నాపాట్లు నేఁబడి నేర్చుకొన వలసిన వాఁడనైతిని. ఆభాషాప్రవేశము మొట్టమొదట నాకొక పల్లెటూరిలో నైనది. ముప్పది యైదేండ్లక్రిందట పల్లెటూళ్లలో నెంతపాటి యింగ్లీషు విద్య యుండునో మీరాగే యూహించుకొనుఁడు. పశ్చిమఖండ భాషలు ప్రకృతిశాస్త్రములు నేనునేర్చుకొనుట పరసహాయ మెంతమాత్రములేని నాస్వయంకృషివల్లనే. స్వయంకృషి యనినచో నిందతిశయోక్తి యేమి యులేదు. నాపుస్తకములు మాత్రమే నాగురువులు."

పదునేడేండ్ల ప్రాయమువాఁడైనప్పుడు గోపాలరావు తంజావూరు కలక్టరు కచ్చేరీలో నుద్యోగము సంపాదించుకొని రెండుసంవత్సరములు ముగియకమునుపె యొక యింజనేరు కచ్చేరీలో మేనేజరయ్యెను. ఈ యుద్యోగమున నతఁడు మూఁడు సంవత్సరము లుండెను. ఆకాలములో నట్టి యుద్యోగస్థుల కెంతెంత లాభముండెడివో విస్తరించి వ్రాయనక్కఱలేదు. గోపాలరావు తానున్న మూఁడేండ్లలో శక్యమైనంతవఱకు లంచగొండితనము నణచుటకుఁ బ్రయత్నముచేసెను. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో జడ్జియై చాలప్రసిద్ధికెక్కిన హాలోవేదొర యీకాలమున తంజావూరుజిల్లాలో నసిస్టంటు కలక్టరుగానుండి గోపాలరావుయొక్క ధర్మతత్పరత సామర్థ్యము గనిపెట్టి చాలమెచ్చి తాను చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప గోపాలరావునకుఁ జాల సహాయము చేసెను. 1854 వ సంవత్సరమున గోపాలరావు విద్యాశాఖలోఁ బ్రవేశించి కుంభకోణమందలి దొరతనమువారి పాఠశాలలో సహాయోపాధ్యాయుఁడయ్యెను. 1857 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీ స్థాపింపఁబడెను. ఆ సంవత్సరమే గోపాలరావు ప్రవేశపరీక్ష (మెట్రిక్యులేషను) కుఁ బోయి యందుఁ గృతార్థుఁ డయ్యె. తరువాత రెండేండ్లకే యనఁగా 1859 వ సంవ

త్సరమందే యతఁడు పట్టపరీక్ష (B. A.) కుఁ జదివి యందు మొదటితర గతిలో మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అట్లు గోపాలరావు పరీక్షలోఁ బ్రథముఁడై వచ్చుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. పలయన నతఁ డుపాధ్యాయుఁడగుటచేఁ బ్రతిదినము పాఠశాలలో నాలుగు గంటలు పని జేసి యలసి యింటికిఁ బోయి గృహకృత్యములు నెరవేర్చుకొనుచుఁ దీరిక యున్నప్పుడు స్వయముగాఁ గ్రంథములఁ జదువుకొనుచు వచ్చెనేగాని యొకపాఠశాలలోఁ జేరలేదు. ఒకగురువుసద్ద పుస్తకముఁబట్టి చదువలే దు. అహాహా స్వయంకృషిసహజ పాండిత్యమునకు శబ్దములు గోపాల రావునందే సార్థకము లైనవి గదా! అప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారి యాలోచనసభలో సభికుఁడైన ఘోర్బ్సుదొర కలకత్తానగరమందుండగా నతఁడు పట్టపరీక్షం దేరినట్లు విని గోపాలరావున కీక్రింది విధమున జాబు వ్రాసెను.

“నీవు నాకువ్రాయకపోయినను బి. ఏ. పరీక్షలోనీవు మొదటి వాఁడుగ గృతార్థుఁడవైనవాఁడవు నీవే యనుటకు నాకు సందేహము లే దు. నేను నీయభివృద్ధియం దిష్టముగలవాఁడనని నీవు తలంపకపోయినం దుకు నాకు విచారముగ నున్నది. ఈపరీక్షలో దేరినందుకు నిన్ను నేను బహూకరించుచున్నాను. ఈకృతార్థత నీ పరిశ్రమకు నీ బుద్ధికిఁ దగియు న్నది. ఈవిజయము పునఃపునః ప్రయత్నములకు నిన్నుఁ బురికొల్పు గాక.” హాబ్లోవేదొర యాసమయమున నీక్రిందిలేఖ వ్రాసెను. “నేను చాల జాబులు వ్రాయఁ జాలను. అయినను నీసంతోష సమయమున నాయానందమును దెలియఁజేయకుండుటకు నీవుకోభివృద్ధి గోరకుండుటకు నామనసొప్పినది కాదు.”

అదిమొదలు గోపాలరావుయొక్క జీవిత మంతయు విద్యాశాఖ లోనే గడుపఁబడెను. అందు జాల భాగము కుంభకోణ కళాశాలలోనె జరిగెను. కుంభకోణ కళాశాలయొక్క కీర్తి యిద్దఱివల్ల దేశమంతట వ్యాప్తమైనది. అందొకఁడు పోర్టరుదొర రెండవయతఁడు గోపాలరావు.

ఆ కళాశాలలో నింగ్లీషుభాష గణితశాస్త్రము విద్యార్థులకుఁ బోధించు భారము చాలవరకు గోపాలరావు మీఁదఁ బడెను. దక్షిణహిందూస్థానమున నాంగ్లేయవిద్యా ప్రాబల్యమునకుఁ బ్రధమ పురుషుఁడైన పవెలు దొర, గోపాలరావున్ను మించినవారు సాధారణముగ నుండరని పలుమారు చెప్పెను. 1870-71-72 సంవత్సరములలో దొరతనమువారు గోపాలరావును గొంతికాలము పాఠశాలపరీక్షాధికారి (ఇనస్పెక్టరు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగము తెల్లవారికేగాని నల్లవారి కిచ్చెడు వాడుకపూర్వములేదు. అట్టి గొప్పయుద్యోగము స్వదేశస్థులలో మొట్టమొదట గోపాలరావునకేయిచ్చిరి. ఆయుద్యోగములోనుండి గోపాలరావు పాఠశాలలలో నేర్పఁబడు విద్య మిక్కిలి యుపయుక్తముగా నుండునట్లు చేయుటకై పాటు పడెను.

చెన్నపురి దొరతనమువారుగూడ స్వదేశస్థుఁడు పాఠశాలాపరీక్షాధికారిగా నుండదగునో లేదో యని మొదట సంశయించి యీయుద్యోగ మాయన కిచ్చిరి. ఆయన మూడేండ్లు యధికారము జేయునప్పటికి దొరతనమువారు సంశయ నివృత్తులై గోపాలరావు పని మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జేసెననియు స్వదేశస్థులీయుద్యోగమునకుఁ దగుదురనియు వ్రాసిరి. చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీ వారు వాని సామర్థ్యమును మెచ్చి యీయన నొక ఫెల్లోగాఁ జేసిరి.

1872 మొదలు 74 వఱకు గోపాలరావు కుంభకోణము కాలేజీకిఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడై (ప్రిన్సిపలు) యుండెను. ఆసంవత్సరములలో కుంభకోణ కళాశాలయొక్క పరీక్షాఫలితములు వెనుక పోర్టరుదొరగారి కాలములోకంటె నెక్కువ తృప్తికరములుగా నుండెను. ఆనాటిడైరక్టరు గవర్నమెంటువారికి వ్రాయు సంవత్సర చర్యలో గోపాలరావును గూర్చి యీక్రిందివిధమున వ్రాసెను. "మనరాజధానిలో రెండవకళాశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడై గోపాలరావు తత్పదవికిఁ దనయర్హతను సంపూర్ణముగస్థాపించియున్నాఁడు. కావున కాళీవచ్చినప్పుడాయనకీయక తప్పదు. ఆయన సామర్థ్య మెట్టిదైనను పరీక్షాఫలితము లెంత

తృప్తికరములుగానున్నను మెచ్చవలసిన యధికారులెంతగామెచ్చినను దొ
రతనమువారు మాత్రము వానికాకళాశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయత్వ
ము ఖాయముగ నీయఁజాలరైరి. 1878 వ సంవత్సరమున దొరతనము
వారాయనను కుంభకోణమునుండి చెన్నపట్టణ కళాశాలకుమార్చి యర్థ
శాస్త్రమందు దేశచరిత్రమందుఁ బండితునిగఁజేసి తెల్లవారితో సమాన
మైన జీతముగల గౌరవస్థితికిఁ దెచ్చిరి. అంతటి విద్యావంతునకు నంత
టిసమర్థునకు గవర్నమెంటువా రాయుపకారముఁజేసినందుకు జనులు సం
తసింపక యదివరకే జేయనందుకు కుంభకోణము కళాశాలలోఁ బ్రధమ
పండితోద్యోగ మీయఁనందుకు జాలవగచిరి. తెల్లవారితో సమానమై
న యుద్యోగ మీయకపోయినను జీతము వారితో సమముగనిచ్చి మరి
యు గన్నిళ్ళదుడుచుటకు దొరతనమువారు వానికి రాయబహదూరను
బిరుదమునిచ్చిరి.

గోపాలరావుయొక్క కడపటిదినములు చెన్నపట్టణము రాజకీయ
కళాశాలలోనె గడుపఁబడెను. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు శక్తికి
మించినపని చాలకాలమునుండి చేసినందున దారుణజ్వరపీడితుఁడై బాధ
పడెను. అతని శరీరస్థితి తృప్తికరముగా నుండనందున 1885 వ సంవత్స
రమున నతఁడాఱుమాసములు సెలవుపుచ్చుకొని కుంభకోణమునకుఁ
బోయెను. ఈసెలవునుండి యాయన తిరిగియెన్నఁడు బనిలోఁ జేరలేదు.
కుంభకోణమునఁ గొన్నినాళ్ళుండునప్పటికి రోగము క్రమక్రమముగ త
గ్గుటకుమారు ప్రబలముకాఁగా తగిన చికిత్సకొఱకు బంధువులు వానినిఁ
జెన్నపురికిఁ దోడ్కొనివచ్చిరి. గోపాలరావు చెన్నపట్టణమందె 1886వ
సంవత్సరం మేనెల 11 వ తారీఖునఁ గాలధర్మము నొందెను.

ఆయనమరణ మెల్లవారిని దుఃఖింపఁజేసెను. చెన్నపురి రాజకీయ
కళాశాలాధికారులు వానిశక్తికి వానిచేసిన పనికి మెచ్చుచు మరణమును
గూర్చి మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పటి డైరక్టరగు డాక్టరు డంకను వా
నిమరణమునుంగూర్చి దొరతనమువారికి వ్రాయుచు నీక్రిందివిధమున వా
నింగూర్చి ప్రశంసించెను. “గోపాలరావు విద్యాశాఖలో. 1884 వ

సంవత్సరమునఁ బ్రవేశించి యిప్పటికి ముప్పదిరెండేండ్లు సేవచేసెను. ఈ దీర్ఘకాల మతఁడు దొరతనమువారికి లోకమునకుఁ జాల మేలుచేసెను. అతఁడు గొప్పశాస్త్రజ్ఞుఁడయ్యు నాంగ్లేయభాషా పాండిత్యమునకు మిక్కిలి ప్రశంస చేయబడుచు వచ్చెను. ఇంగ్లీషు భాషాగ్రంధావళి బోధించుటలో గొప్పయూరపియనులతో బోల్చునపుడు గూడ నతఁడు ప్రథమగణ్యుఁడై యుండు వాఁడు. కొన్ని సంవత్సరములనుండి ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలోను యూనివరుసిటీలోను వానితో గలిసియుండు భాగ్యము నాకు లభించినందున వాని మరణమువలన గలిగిన విశేషనష్టమును నేను తెలిసికొన గలిగితిని.” ఆసంవత్సరమే మే నెల 26 వ తారీఖున డాక్టరు డంకను గోపాలరావు జ్యేష్టపుత్రున కీక్రిందిజాబు వ్రాసెను. “నేను ఆయనను చాలసంవత్సరములనుండి యెఱుఁగుదును. వాని సద్గుణములకు నీతికిఁ జాల సంతసించువాఁడను. ఇటీవల ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలో నాయదృష్టమువల్ల వానికిఁ బరిచితుఁడ నైతిని. ఒక్కసారియైన మామైత్రికి భంగము గలిగినట్లు నేఁ దలఁపను. ఏ దాని కతఁ డలంకారమై యుండునో యట్టి విద్యాశాఖలోనున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మీతో సమానదుఃఖితులై మీదుఃఖము వారిదుఃఖముగ నెంచుకొనుచున్నారు.

ఈవిధముగానే గోపాలరావు కుమారునకు విద్యావంతులనేకులు పరామర్శజేయుచు జాబుల వ్రాసిరి. “మీతండ్రి యకాలమరణమునకు గలిగినంతదుఃఖము మఱియొకరికిఁ గలుగ” దని రంగనాధముమొదలియారి వ్రాసెను. హైకోర్టుజడ్జియైన ముత్తుస్వామియయ్యరు గూడ నీక్రింది విధమున జెప్పెను. “నేను మొట్టమొదట వానిని 1854 వ సంవత్సరమున గలిసికొంటిని. అది మొదలు చివరవరకు నొక్కవిధముననే వానియందు గౌరవము భక్తియు గలిగియుంటిని. ఆయనబుద్ధి మిక్కిలి గొప్పది. దానిని ముప్పదియేండ్లు కృషిచేసి వృద్ధిబొందించెను. ఆయన విద్యాసామర్థ్యము పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుటవలన గాక స్వపాండిత్యమువలనను బరిశ్రమవలనను గలిగెను. ఆబుద్ధికి నాపాండిత్యమునకు నిష్కళంకమైన సత్ప్రవర్తనముందోడుచేసి తనవిధికృత్యమును శ్రద్ధతో

నెరవేర్చెను. ఆయన మహావిద్యావంతు లెల్లుండ వలయునో యట్లుండె
ను.” చెన్నపురి క్రిస్టియన్ కాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు రివరెండు
డాక్టరు మిల్లరు తనకాలేజీపత్రమునఁ బ్రకటింపఁబడు క్రిస్టియన్ కాలేజి
పత్రికలో గోపాలరావును గూర్చి ప్రసంశించెను. దక్షిణ హిందూస్థాన
వాసుల యభిప్రాయమున మిక్కిలి గొప్పవాఁడగు గోపాలరావు మరణ
మునుగూర్చిన విచారములో నే నితరులలో గలియు చున్నాను. కీర్తి
శేషుఁడైన యాతఁడు తనదేశస్థుల ప్రవర్తనమును సరిగా బోతబోయు
టలోఁ జాల కృషిచేసెను. పాఠశాలాపరీక్షకుఁడుగాను మంచియుపాధ్యా
యుఁడుగాను గోపాలరావు తాను చేయఁ దలఁచిన పని సంపూర్ణముగ
జేయుటయెగాక యితరులచేతఁ జేయింపఁవలసి వచ్చినప్పుడుకూడ మిక్కి
లి పట్టుదలతోఁ జేయించెను. పూనికతో బనిచేయుటయె యాతనివం
తుగాని ఫలితములను బహుమానములను ముందు లెక్కజూచుకొనుట
వాని పనిగాదు. తన విధికృత్యము దాను చేయుటయె వానికిఁ బ్రధమ
కార్యము. ఏపనినైన నెరవేర్చుటలో నతని కతఁడె యాలోచించుకొను
నుగాని రెండవవానితో నాలోచింపఁడు. తన చేయఁదలఁచినపని న్యా
యమని తోఁచెనా యాయన యది జనసమ్మత మైనను గాకపోయినను
దానిని నెరవేర్చితీరును.

అతనిమార్గమును దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతులంద
ఱు నవలంబింపఁవలయు.” ఆయన జీవితకాలమంతయు నుపాధ్యాయత్వ
మునందె గడపుటచేత వాని నెఱిఁగినవారందఱు వాని బోధనాశక్తి, సా
మర్థ్యమునుగూర్చియే పలుకుదురు. ఆయననుగూర్చి యాయనశిష్యుఁ
డొకఁడు కుంభకోణము నగర మందిరమున నీక్రింది విధమున బలికెను.
“అతండు సంపూర్ణుఁడైన యుపాధ్యాయుఁడు. పాఠపుస్తకమును విద్యా
ర్థులకు బోధించు నప్పుడు పుస్తకములలోనున్న సంగతులనేగాక వాటికి
సంబంధించిన విషయము లనేకములు దెచ్చి లోకానుభవము గలిగించు
చుండును. ఆవిషయము లెవ్వియనగా నుత్సాహము గలిగించు ప్రాచీ
నకవిత్వములు చరిత్రకథలు మహాత్ములయొక్కయు యోగులయొక్కయు

చరిత్రములు. అప్పుడప్పుడతఁడు చెన్నపురిరాజధానిలో మహావిద్వాంసులైన సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యరు రంగనాథం మొదలియారు మొదలగు వారింగూర్చి వారిమార్గము ననుసరించి ప్రవర్తింపుఁడని విద్యార్థులం బురికొలుపుచుండును. పక్షి తనకుఁ బుట్టినపిల్లలు క్రమక్రమంబున నాకాశమునిఁది కెగురునట్లు చేయుట కెంతశ్రమపడునో యావిధముననే తనవిద్యార్థులను లోకయాత్రలో నిరపాయముగ నడుచువారిగఁ జేయుటకతఁడు పాటుపడుచుండును." ఆయనకు మహారాష్ట్రభాషలో మంచి ప్రవేశము గలుగుటచేఁ జిన్నతనమునుండియు నతఁడందుఁ గవిత్వము చెప్పెను. బాల్యమునం దాయన వ్రాసిన పద్యములు దొరకలేదు. మరణమునకుఁ గొన్నిమాసములకిందట నాంగ్లేయభాషలో గోల్డుస్మిత్తు మహాకవి వ్రాసిన దానప్రస్థుఁడని యర్థమువచ్చు "హెర్మి" ట్టను పద్యకావ్యమును మహారాష్ట్రమునకుఁ దర్జుమా చేసెను. అది యిప్పటికిని మహారాష్ట్రజనులచేత సంతోషపూర్వకముగా జదువఁబడుచున్నది. ఆయనకు సంస్కృతమునుండియు మహారాష్ట్రము నుండియుఁ బ్రాచీన మహాకవులు రచియించిన శ్లోకములెన్నియో గంఠపాఠముగఁ జదువఁగల శక్తి యుండెను. స్వకుటుంబములో నున్నవారి నీగోపాలరా వప్పుడప్పుడు చిత్రచిత్రశ్లోకములుచదివి సంతోషపెట్టుచుండును. గోపాలరావునకు సంగీతశాస్త్రమునందును గొంతప్రజ్ఞ గలదు. మంచిపాటను విని యాయన మిక్కిలి మెచ్చువాఁడు. గోపాలరావు పాఠశాలలో బాలురకు విద్య చెప్పి వారి మనస్సుల నెంత వికసింపఁజేసి జ్ఞానవంతములుగఁజేసెనో యావిధముగా బడిలేనప్పుడు గృహమందుఁ గూర్చుండి తనతో మాటలాడ వచ్చిన పరిచితులను మిత్రులను విజ్ఞానగర్భితములగు తన సంభాషణములచేత వచ్చినప్పటికంటె నెక్కువ వివేకులుగఁజేసి పంపుచుండును. ఆయనతో మాటలాడుట యెంతో లాభకరముగా నుండును. ఆయన యేది మాటలాడినను ముందుగయోచించి యుక్తాయుక్తముగ సర్వజనగ్రాహ్యముగ నుండునట్లు మాటలాడును. జ్ఞాన మితరులకు నుపదేశించుట వాని కెంతయిష్టమో తా నేర్చుకొనవలసిన యంశములుండిన నితరుల వద్దనుండి

యవి నేర్చికొనుటయు వాని కంఠతయిష్టము. నిరంతరము గ్రంథపఠనమం దాసక్తి యుండుటచేతను నూతన జ్ఞాన మార్జింప నభిలాష గలుగుటచేత ను గోపాలరావు యావజ్జీవము విద్యార్థియే యని చెప్పవచ్చును.

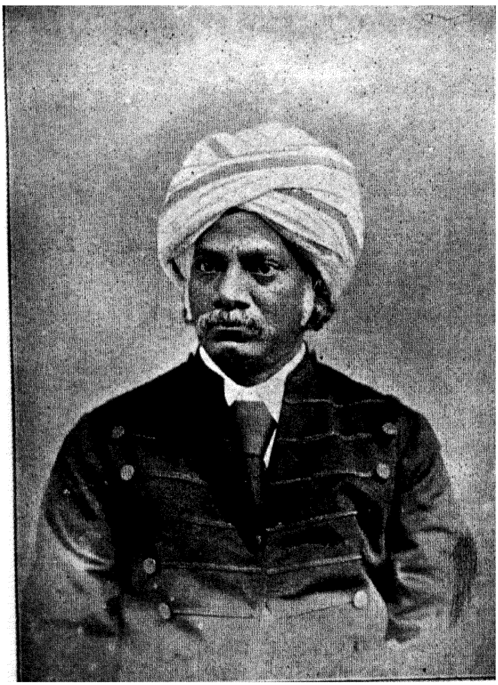
గోపాలరావు బుద్ధి యెంతసూక్ష్మమైనదో నడత యంత పవిత్రమైనది. జనులాయన ప్రజ్ఞ కెంతసంతోషించిరో యోగ్యతకు నంతియె సంతోషించిరి. పాండిత్యమునకుఁ బావనచరిత్రముతోడగుట బంగారునకు దావి యబ్బుటగదా! సత్యమునందు ధర్మమునందు నాయనకు గల యధికప్రీతిచేత నతఁడొకప్పుడు కఠినముగ భయంకరముగ మాటలాడు చుండును. అందువలన దోషములు చేయువారు వానియెదుటకు వచ్చుటకు భయపడి గడగడ వడంకుచుందురు. ఇట్లనుటచేత నతఁడు సర్వజన సులభుఁడు కాఁడనియుఁ గఠినస్వభావుఁడనియుఁ దలఁపగూడదు. ఆయన యందఱకు సులభుఁడు దయావంతుఁడు తత్వజ్ఞుడు.

గోపాలరావు గొప్ప సంఘసంస్కర్తలలోఁ జేరినవాఁడు కాడు. గాని వాని యభిప్రాయము లన్నియు సంఘసంస్కారమున కనుకూలము గానే యున్నవి. ఆయన మతమున సంస్కారము గావలసిన ముఖ్యవిషయములు నాలుగున్నవి. స్త్రీవిద్య దేశమునందు విశేషముగా వ్యాపింపవలయుననియు బాల్యవివాహము లడగిపోవలయుననియు నిర్బంధవైధవ్యము లుండగూడదనియు ప్రతివర్ణములోనున్న యంతశ్శాఖ లణగి పోవలయుననియు నాయన తలంచెను. అన్నిటిలో బాల్యవివాహమే మిక్కిలి నష్టకరమని యాతఁడు తలంచెను. అదియే హిందూసంఘవృక్షమును నాశనముచేయు వేరు పురుగు. అది యేవర్ణములో మిక్కిలి వ్యాపించి యున్నదో యావర్ణము ననగా బ్రాహ్మణులను నా నాఁటికి క్షీణదశకుఁ దెచ్చుచున్నది. ఆ యగ్రవర్ణమున నీకాలమున జనించెడు బాలికాబాలకులు తమ పూర్వులట్లు దేహదార్ఢ్యము గలిగియుండక పొట్టివాండ్రై దుర్బలులై స్వల్పరోగములకైన నాగలేక యకాలమృత్యువుల పాలగుచుండుటచే నిట్టి దురాచారము ప్రప్రథమమున నివారింపఁబడవలసినదని

యు నదియే సంస్కారములలోకెల్ల సంస్కారమనియు గోపాలరావు కం
ఠోక్తిగఁ జెప్పుచువచ్చెను. ఈనాటిబ్రాహ్మణులలో పనుచువాండ్రు మ
నఃపరిశ్రమముగాని దేహపరిశ్రమముగాని చేయలేక చేసినమాత్రము
న సొక్కి సోలిపోవుచుండుటయు పదునాలు పదునేడేండ్లు వయసు వరకు
గట్టిగా కృషిచేసి విద్యాభ్యాసముచేసిన బాలురు రోగులగుటయు నాతఁ
డు కన్నులార జూచి యిట్లు దలంచెను. "వ్యవసాయము చేయువాఁడు
తన విత్తులు మిక్కిలిమంచివై మందమగాగత్తులతో నేల సారముగలదై
యున్నపుడె నాటును. బుద్ధిసూక్ష్మతగల హిందువుఁడు తన శరీరమున
కీ పోలిక సరిపోవునని గ్రహింపలేకపోవుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా ను
న్న"దని యాయన చెప్పెను. నిర్బంధ వైధవ్యము పాపహేతు వనియు
దుస్సహమనియు గోపాలరావు మతము. బాలికల కాలమున వితంతు
లగుట కతిబాల్య వివాహమే ముఖ్య కారణమనియు నట్టి వివాహములు
బాలికాబాలకుల యిష్టములు బడయకుండఁ దలితండ్రులే చేయుచుండు
టచేత వధూవరు లుత్తరవాదులు కారనియు నాయన వాదించుచువచ్చె
ను. సంఘసంస్కారమందు గోపాలరావు నేటి విద్యాధికులలో ననేకుల
కంటె స్థిరాభిప్రాయములు కలిగి యుండెను. దక్షిణ హిందూస్థానమును
నాకాశమండలమున సూర్యచంద్ర మండలములవలె గోపాలరావు రంగ
నాధమొదలియా రను వారిద్దరు నుదయించి చాలకాల మజ్ఞానాంధకార
మును బారదోలి దేశస్థుల భాగ్యదోషమున నకాలమున నస్తమించిరి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి చెన్నపట్టణమున 1847 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతని తండ్రి సుబ్బరాయ మొదలియారి. యాంగ్లేయభాషలోఁ బ్రవేశముకలవాఁడై పొలములకు నీరు పంపు కాలువల మీఁద నధికారముగల యొక కంపెనీవద్ద నుద్యోగస్థుఁడుగా నుండెను. సుబ్బరాయ మొదలియారి రాజభాషయగు నింగ్లీషు చెప్పించుట వలన గలిగెడు లాభముల నెఱిఁగినవాఁడుకావున బాల్యమునందె మిక్కిలి చాకచక్యము బుద్ధికుశలతఁ గనఁబరుచుచున్న తన కుమారున కావిద్యఁ జెప్పింపఁ నారంభించెను. రంగనాథము బాలుఁడై యుండగాఁ దండ్రికిఁ జెన్నపట్టణమునుండి యవనాషి యను గ్రామమునకు బదిలి యయ్యెను. కాని యాగ్రామమున నతఁడు చిరకాలముండలేదు. అక్కడ నుండగా నొకనాటి రాత్రి వానియింట బందిపోటు దొంగలు పడిరి. ఆ మొదలియారి ప్రియపుత్రుఁడగు రంగనాథమునకు దొంగలవలన మహాపాయము సంభవించునని భయపడి వాని నటుకమీఁద దాఁచి కూఁతునుం దీసికొని దొంగలయెదుటికిబోయి యింటనున్న సర్వస్వము వారికి సమర్పించెను. కాని దొంగలు తనివినొందక "యింకను నీవు సొత్తు దాఁచితివి. అది చూపవేని నీప్రాణములు నీకుఁ దక్కవుసుమీ" యని వానిని బెదిరించిరి. అప్పుడు తండ్రి గడగడవడంకుచు నటుకమీఁద బిడ్డను దాఁచుట తప్ప వేరు సొత్తు దాఁచలేదని చెప్పెను. చోరులు బాలకునిఁ బయినుండి క్రిందికిఁ దింపిరి. అప్పుడు రంగనాథము తనప్రాణము నిమిత్తము మిక్కిలి దయనీయములగు మాటలతో దొంగలను బ్రతిమాలుకొనెను. దొంగ లెవ్వరికి హాని జేయకుండ నెట్టిటో యిలువెడలిపోయిరి.

పూండి రంగనాథము మొదిలియారు.

సుబ్బారాయ మొదలియారి యుద్యోగము వెంటనే మాని మరునా డే యవనాషి విడిచి చెన్నపురికిఁబోయి యక్కడ కాఁపురముండెను.

రంగనాధునికిఁ దండ్రి యింటివద్ద శ్రద్ధతో జదువు చెప్పుచుండె ను. రంగనాధము మొదలియారునకు ద్రావిడభాషలో నిరుపమానమైన ప్రవేశముకలదు. అట్లు కలుగుటకు దండ్రి యింటివద్ద స్వభాషలోఁజేయిం చిన పరిశ్రమయె కారణమని మన మూహింపవచ్చును. 1860 వ సంవత్స రమున రంగనాధము పదుమూడేండ్ల ప్రాయమువాఁడైనప్పుడు తండ్రి ప చ్చయ్యప్పగారి బడికి చదువనంపెను. అప్పుడతఁడు మూడవతరగతిలో జేరెను. అది యిప్పటికి నాలుగవఫారమునకు సమానము. ఆనాటి హిం దువులకు పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలమీఁద మిక్కిలి యభిమాన ముండిసం దున బాలురందఱు నక్కడికే బంపబడుచు వచ్చిరి. రంగనాధుని బుద్ధి కుశలత సంపంగి పూపరిమళమువలె వ్యాపించుటచే నాపాఠశాలకుఁ బ్రి ధానోపాధ్యాయుఁడు (ప్రిన్సిపల్) వానింగూర్చి విని మిక్కిలి శ్రద్ధ బూ నెను. ఆసంవత్సర మతఁ డిరువదిరూపాయల విద్యార్థివేతనము సంపాదిం చెను. సంవత్సరాంత మందైన పరీక్షలో రంగనాధము జూపిన తెలివికి సంతసించి యధికారులు నడుమతరగతిలో జదువకుండగనే వానిని ప్రవే శపరీక్ష తరగతిలో (మెట్రిక్యులేషన్) జేర్చిరి.

ఈ తరగతిలోనుండి యతఁ డనేక బహుమానములం బడసెను. రాజా మాధవరావుగారు గణితశాస్త్రమునందు నింగ్లీషుభాషా పాండిత్య మునందు మొదటివాఁడగు వానికి నొకబహుమాన మియ్యఁదలఁచి యా తరగతి బాలుర నందఱఁ బరీక్షింపఁ జేసెను. ఆ పరీక్షలో రంగనాధుఁడే మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడై బహుమానము గ్రహించెను. ఆకాల మున రంగనాధ మొక చిన్నసాహసము చేసెను. దానిం బట్టి యాతనికి తనసామర్థ్యమం దెంత విశ్వాసముకలదో యెంత నిర్ణయత్వము స్వ తంత్రబుద్ధి వానికడ నున్నవో మనము తెలిసికొనగలము. ఒకసారి స్త్రీ విద్యనుగూర్చి యొకయుపన్యాసము వ్రాయుమని యుపాధ్యాయుఁడు త రగతిలో బాలురకందఱ కాజ్ఞాపించెను. అది సర్వోత్కృష్టముగ వ్రాసిన

వారికి గొప్ప బహుమాన మిచ్చునట్లు నిర్ణయము. అనేక బాలకులా విషయములంగూర్చి యుపన్యాసములవ్రాసిరి. పరీక్షకులచే వ్రాయఁ బడిన యుపన్యాసముల నన్నిఁటిని జదివి రంగనాథము యొక్కయు కుప్పు రామశాస్త్రియను మఱియొక బాలకునియొక్కయువ్రాతలు ప్రశస్తముల ని యారెంటిలో నేది ప్రశస్తతమమో నిర్ణయింపలేక చెన్నపురిలో గొ ప్ప న్యాయవాదులైన నార్టను మెయిను దొరలకుఁ జూపిరి. మెయినుదొ ర రంగనాథునిదే ప్రశస్తతరమనెను. నార్టను కుప్పురామశాస్త్రి వ్రాసిన దానిని మెచ్చెను. పరీక్షకులు సరిగా నప్పటికి నిర్ణయింపలేక హైకోర్టు జడ్జియగు హాలోవేగారి కుభయుల వ్రాతలం జూపిరి. ఆయన రంగనా థమునకే బహుమాన మీయఁ దగునని చెప్పెను. కాని యేకారణము చేతనో తుదకు బహుమానము రంగనాథమునకు రాలేదు. అందును రం గనాథుఁడు కుపితుఁడై తన కెందుచేత బహుమానము రాలేదో యాకా రణ మానుపూర్వికఁ గనుఁగొన నిశ్చయించుకొనెను. అంతలో నతని పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము వచ్చెను. అయ్యవసరమున జరిగిన సభకు జెన్నపురి గవర్నరుగారగు హారిసు ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతు లయిరి. ఆయన వచ్చి కూర్చుండిన పిదప రంగనాథుఁడు లేచి తన యు పన్యాసముఁ జేతపట్టుకొని దానిని గవర్నరుగారికి జూపి యాయన చేతనే తగవు పరిష్కరింపఁ జేసికొన వలయునని బయలుదేరె నుపాధ్యాయుఁడా బాలుని యుత్సాహము గనిపెట్టి తగవు న్యాయముగా బరిష్కరించున ట్లొడంబడి బలవంతముగ వాని ప్రయత్నము నివారించెను.

1862 వ సంవత్సరమున రంగనాథము మొదలియారి ప్రవేశ పరి క్షయందు మొదటి వాఁడుగ కృతార్థుఁడయ్యె. ప్రసిడెన్సీకాలేజీలో హై పరిక్షల జదువుటకుఁ జేరెను. పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలాధికారులు చదువు కొనుటకు వానికి నెలకు కొంతసొమ్ము నీయ వాగ్దానము చేసిరి. ప్రెసిడె న్సీ కాలేజీ యాదినములలో మిక్కిలి యున్నతస్థితిలో నుండెను. సాహి త్యమునందు సముద్రుఁడని చెప్పదగిన థామ్సనుదొరగారు దానికి ప్రధా నోపాధ్యాయులై యుండిరి. అదివఱ కాకళాశాలలో బుద్ధిలో బృహస్ప

తులవంటి విద్యార్థు లనేకులు చదివి కీర్తిమంతులైరి. కాని రంగనాథ ను వారి నందర నతిక్రమించెను. లోకమం దెవరికైన నొక శాస్త్ర మందు విశేషాభిమానముండును. రంగనాథుని కన్ననో తత్వశాస్త్రమం దు గణితశాస్త్రమందు నాంగ్లేయ సాహిత్యమందు విశేషించి స్వభాష యగు ద్రావిడమందు మహాభిరుచి కలదు. ఆ నాల్గిటిలో నతని కతండె సాటియని చెప్పదగి యుండెను.

థామ్సను దొరయుఁ దక్కిన యుపాధ్యాయులు రంగనాథుని యభివృద్ధి నెంతో శ్రద్ధతో జూచినారను టదియొక యాశ్చర్యము కాదు. అప్పటి డైరక్టరయిన పవెలు దొరగారు హాలోవేదొరగారు సయితము రంగనాథుని బుద్ధికుశలతవిని వాని యభివృద్ధిని విన నుత్సాహపడుచు వచ్చిరి. విద్యార్థిగానున్న కాలముననే మహాపురుషుల యాశ్చర్యమునకు పాత్రుఁడయినవాఁడు మనలో నితఁడొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. అతనికి గణితశాస్త్రమందు నపారమైన ప్రజ్ఞ యున్నను నాంగ్లేయ సాహిత్యమందుఁగూడ నాంగ్లేయు లనేకులే వానికి దీసిపోదురు. ఆతనితో సమానముగ నింగ్లీషువ్రాసి మాటలాడగల తెల్లవారిసంఖ్య తక్కువయని యనేకుల యభిప్రాయము. తిరువాన్కూరు రాజవంశస్థుఁడగు రామవర్మ తాను మహారాజు కాకమునుపే చెన్నపురి రాజధానిలో పట్టపరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవఁడు కృతార్థుఁడగునో యావిద్యార్థికి మూఁడువందల రూపాయలు విలువగల బంగారు పతకము బహుమానముఁ జేయవలసినదని యామొత్తమును వడ్డీవల్ల గూర్చునట్టి మూలధనమును జెన్నపురియూనివరుసిటీవారికి 1862వ సం॥రమునం దిచ్చెను. పట్టపరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవరు కృతార్థులు కానందున 1863, 64 సంవత్సరములలో నెవరికి నీయఁబడలేదు. 1865 వ సం॥ లో రంగనాథము మొదలియారి పట్టపరీక్షయందు మొదటితరగతిలో గృతార్థుఁడై నందున పతకము వాని కీయఁబడెను.

ఈ పతక మొక్కటియే కాదు రంగనాథుఁడు బహుపతకములను బహుపుస్తకములను బహుమానముగాఁ బడసెను. రంగనాథుని యుపా

ర మేధాశక్తికి గురువగు థామ్సను మిక్కిలి సంతసించి వానిని విడువలేక విద్యాభ్యాసము ముగియగానే గణిత శాస్త్రమునందు సహాయోపాధ్యాయుఁడుగఁ దన కళాశాలలోనే నియమించెను. రంగనాథముయొక్క మిత్రుఁలు గురువులు విశేషముగ నాంగ్లేయులే యగుటచేత వారి మార్గము ననుసరించి యతఁడు తన కనేకపర్యాయము లితరోద్యోగములు సంపాదించుకొనుటకు వీలు కలిగినను యవి నిరాకరించి విద్యాశాలయందె యావజ్జీవము గడపెను. చెన్నపురి దొరతనమువారు సమయము వచ్చినప్పుడెల్ల రంగనాథుని ప్రజ్ఞాదులం గొనియాడుచు వచ్చినను ప్రజ్ఞకుం దగునట్టి ప్రోత్సాహము మాత్రము సరిగా నీయ లేదు. ఏలయన ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో రంగనాథుఁడు గణిత శాస్త్రోపాధ్యాయుఁడుగా స్థిరప నప్పటికి రమారమి పదియాఱు సంవత్సరములు పట్టెను.

1872 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు చెన్నపురి యూనివరుసిటీలో నొక ఫెల్లో జేయఁబడెను. అది మొదలుకొని యతఁడు చనిపోవువఱకు నేఁటేఁట నీగౌరవము పొందుచునే యుండెను. విద్యావిషయమున రంగనాథముమొదలియారిగారి యభిప్రాయమునకు జూపఁబడు గౌరవము మఱియేహిందువుని యభిప్రాయమునకు జూపబడుట లేదు. ఏయభిప్రాయమయిన జెప్పవలసివచ్చినప్పుడు రంగనాథము మొదలియారి యొక మనుష్యునకుగాని యొక తెగకుగాని లాభము కలుగునట్టి పక్షపాతపు బలుకుల బలుకక సర్వవర్ణములవారి యభివృద్ధికి ననుకూలములగు వచనములఁ జెప్పుచువచ్చెను. విద్యాశాఖలో నేసభగూడినను నేచిన్నకమిటీ యేర్పడినను రంగనాథము మొదలియారియం దుండవలసినదే. ఏ చిన్న తీరుమానమైనను వానిచేతి దిద్దుబాటు బడయని పక్షమున నది వ్యాసప్రోక్తము కానట్లు, కమిటీలకోసి మెంబర్లు తలచుచువచ్చిరి. 1890 వ సంవత్సరమందు దొరతనమువారు ద్రవిడి భాషాంతరీకరణముఁ జేయుటకు వాని నేర్పఱచుకొనిరి. 1892 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణమున కతఁడు షరీఫుగా నియమింప బడెను.

ఒక్క విద్యావిషయమందేగాక ప్రజాక్షేమకరములయిన సమస్త వ్యవహారములందు దొరతనమువారు ప్రజలు రంగనాథుని యాలోచనము గైకొనుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి మునిసిపాలిటీయం దతఁడొక సభికుఁడై యనేకోపన్యాసములనిచ్చెను. అవియెంతో పయోగకరములుగ నుండెను. చెన్నపురమందు స్వదేశీయులచేత స్థాపింపబడిన కాస్మాపాలిటన్ క్లబ్బునకు రంగనాథము మొదలియారి ప్రాణమని చెప్ప వచ్చును. అతని మృదుమధుర సంభాషణముచేత ప్రతి సాయంకాలము సభయంతయు గలకల లాడుచుండెనని వాని నెఱిఁగినవా రిప్పటికిఁ జెప్పుదురు. 1890 వ సంవత్సరమందు బట్టపరీక్ష మొదలగు శాస్త్రపరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైన విద్యార్థులకు శిష్టాచారముగ జరుగుచున్న హితోపదేశమును జేయునట్లు గవర్నరుగారు రంగనాథము నేర్పఱచిరి. అప్పుడతని నోటనుండి వచ్చిన యింగ్లీషుభాష మార్దవ మేమని చెప్పును. అప్పు డొక వార్తాపత్రికలో వానియుపన్యాసమునుగూర్చి యీక్రిందివిధముగ వ్రాయఁబడెను. "ఎదుటనుండి రంగనాథము మొదలియారిచేయు నుపన్యాసము వినినవారు తప్పక యాతఁడు స్వదేశస్థుడనుకొందురు. కాని చాటుననుండి విని నపక్షమున శైలింబట్టి పదప్రయోగమును బట్టి యుచ్చారణమును బట్టి మాటలాడుచుండిన వాఁ డాంగ్లేయుఁ డనుకొనవలసినదే కాని నల్లవాఁడనుటకుఁ వీలులేదు." ఆయుపన్యాసమును మనవారు తెల్లవారుగూడ బహువిధముల శ్లాఘించిరి.

రంగనాథము నిజముగా హిందూసంఘమున కొక యలంకారమని చెప్పనచ్చును. ఈ యలంకారము 1893 వ సం॥ డిశంబరునెల 10 వ తేదీని దేశము శోకమగ్నమగునట్లు నేలపాలయ్యెను. ఆయన కొద్దిదినములు జ్వరముచేత బాధపడి లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఆజ్వరము వానిం దుదముట్టించునని యెవ్వరు దలంపలేదు. మరణమునకుముందు నాలుగు దినముల క్రిందటివఱకు నతఁడు పాఠశాలకు బోవుచునే యుండెను. అతఁ డతిపరిశ్రమవలన నకాలమృత్యువు వాతబడెనని లోకులు తలంచిరి. వాని మరణమునకు వగవని హిందువులు కాని మహమ్మదీయులు కాని

యూరోపియనులుకాని లేరు. ప్రెసిడెన్సీకాలేజీ కౌన్సలువారు కాలేజీకి రంగనాథము మొదలియారిచేసిన మహోపకారము నుగ్గడించి గణితశాస్త్ర మునందేగాక తత్వశాస్త్రమందు జరిత్రశాస్త్రమందు వాని కసమాన ప్రజ్ఞ గలదని, వానిమరణమువలన దమకాలేజీకి గలిగిన నష్టమునకు మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పుడు డైరక్టరుగానుండిన డాక్టరు డంకనుదొరగారు రంగనాథముతో గలిసి చిరకాలము పనిచేసిన సహకారియగుటచే వానిమరణమునకు మిక్కిలి వగచి వానిపెద్ద కుమారునిపేర నొక జాబు వ్రాసెను. అందులో నీక్రింది సంగతు లున్నవి. "కొట్టకొనవఱకు నీతండ్రి నాయభిప్రాయమున మిక్కిలి యున్నతపదము నాక్రమించెను. చెన్నపట్టణములో నుండిన యేయూరపియనుడును నీతండ్రికి నావంటి చిరమిత్రుడు కాడు. నావలె నతనిహృదయ మనోగతములైన గుణములను ప్రజ్ఞలను నెఱిఁగినవారు లేరు. అతఁడు మహాపండితుఁడు రాజభక్తుడు. ఆలోచన చెప్పునప్పుడు దూరదర్శిజ్ఞాని. మరియాదలకు నిధి. ఇట్లుండుటచేత నతఁడు సర్వసమ్మతుఁడై యుండెను. ఆయనపేరు శాశ్వతముగా జ్ఞాపకముండునటుల జేయుటకు బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవని వినుచున్నాము. అతఁడు మనకు జూపిన మార్గము ననుసరించుటయే నతనికి గౌరవము చేయుట. జ్ఞాపకార్థ మేదేని నిర్మించుటయని నాయభిప్రాయము."

1894 వ సం॥ రం ఫిబ్రేవరు నెలలో రంగనాథము మొదలియారి పేరు శాశ్వతముగానుండుటకు జెన్నపురమం దొక్క మహాసభ జరిగెను. ఆసభకు గవర్నరుగా రగ్రాసనాధిపతులైరి. ఆసమయమున చెన్నపురము హైకోర్టులో జిరకాలము జడ్జిపనిజేసిన సర్. టి. ముత్తుస్వామియయ్యారుగారు క్రిష్టియన్ కాలేజీలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగా నుండిన డాక్టరు మిల్లరుదొరగారు మొదలగు ననేకులు రంగనాథమును గూర్చి ప్రసంగించిరి. అప్పుడు ముత్తుస్వామియయ్యరుగారు చేసిన యుపన్యాసములోని కొన్నివాక్యములిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి. వానితో గాఢమైన పరిచయము స్నేహము జేయుట వలన నతనిప్రజ్ఞలు నిరుపమానములని నేను తెలిసికొంటిని. అతఁ డుపాధ్యాయుఁడుగా విద్వాంసుడుగా దేశాభి

వృద్ధికారకుఁడుగ నుండి చేసిన యుపకారము విలువలేనిది. అతని పరిశ్రమము పూనిక మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. తన యహర్కృత్యము నెరవేర్చుచు నిరంతరము గ్రంథపఠనమందె యతఁడు కాలము పుచ్చుచుండును. ఒకసారి నేను చాలసేపు షికారు దిరుగగా నన్నతఁడు చీవాట్లు పెట్టెను. అది నాకిప్పటికి జ్ఞాపక మున్నది. ఈకాలము మీరు పాడుచేయక మంచిపనిక్రింద నుపయోగించుచున్న బాగుండునని నాకాయనయుపదేశము చేసెను. రంగనాథునకు గలిగిన మహాఖ్యాతి వానిబుద్ధివిశేషము చేతనేగాని నిరంతరము పాటుబడుటవలన గాదు. దీనింబట్టి యాతఁడు పాటుపడువాఁడు గాఁడని మాయభిప్రాయము గాదు. కొందఱు మేధావంతులు కాకపోయినను విశేష పరిశ్రమముజేసి గొప్పవా రగుదురు. రంగనాథము మొదలియారి నిరుపమానమైన బుద్ధిసూక్ష్మత గలిగి దానికిందోడుగ బరిశ్రమజేసి ఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. రంగనాథము మొదలియారి సంభాషించుచుండగా విన్నవారు మహానందభరితు లగుచుందురు. ఆతని భాషాశైలి మనోహరమై చాకచక్యము గలిగి మనస్సు నానందవార్ధి నోలలాడించుచుండును. ప్రసంగములో నడుమనడుమ నతఁడు మహాకవుల యుద్గ్రంథములలో నుండి సంతోషజనకములైన పద్యములను వాక్యములను దీసి కంఠపాఠముగ జదివి వినువారి వీనులకెంతయు విందు చేయుచుండును. ఆంగ్లేయభాషలో నతనికి షేక్స్పియరు మహాకవియొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రియమైనది.

సాధారణముగ నింగ్లీషుభాషలో బ్రవీణతగల విద్వాంసులకు స్వభాషాపరిచయముండుట యరిది. రంగనాథము మొదలియారి విషయమట్లుగాదు ద్రావిడభాషయందు మహాపండితులతోసమానమైన పాండిత్యము వానికి గలదు. ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు సందర్భశుద్ధియెఱిఁగి యతఁడు ద్రవిడ భాషలోనున్న కంబరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యములను దీసి చదివి దానిలో నుండు భావాదులను మిత్రులకు బోధించు చుండును. ఈకాలమున నింగ్లీషు భాషలోఁ గృషిచేయు విద్యార్థులు స్వభాషను బొత్తుగ నెఱుఁగక చెడిపోవు చున్నారని యాయన పలుమారు

మిత్రులతోఁ జెప్పి విచారించుచుండును. ఆయన సర్వవిధములచేత మిక్కి లి పెద్దమనుష్యుఁడు. తరుచుగా గొప్పవారితో సహవాసము చేయుట చేత నాతనిపద్ధతులు మిక్కి లి మంచివై యుండెను. ఆతని హృదయము మిక్కి లి మెత్తనిది. ఆయనజీతములోఁ జాలభాగము పేదలగు విద్యార్థు ల విద్యనిమిత్తము ప్రతిమాసము వ్యయము చేయుచుండెను. అట్టిదాన ములు గుప్తములై యుండును. ఇతరులయందున్న బుద్ధిసూక్ష్మతల నతఁ డు మెచ్చి సంతసించు చుండెను. ఆయనకు ముత్తుస్వామి యయ్యరును గూర్చి యీక్రింద యభిప్రాయము గలదు. "బుద్ధిసంపదను బట్టిచూడ గా నీకాలమున హిందూదేశమునఁ బుట్టినవారిలో ముత్తుస్వామియయ్య రే శ్రేష్ఠుఁడు." రంగనాథము మొదలియారుచేసిన గ్రంథమొకటి కలదు. అది కంచికాలందకమను ద్రవిడభాషా పద్యకావ్యము.

సెట్టిపాణియం వీరవల్లి రంగాచార్యులు.

ఈరంగాచార్యులు 1831 వ సంవత్సరమున చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నొకగ్రామమున జన్మించెను. ఈయనతండ్రి రాఘవాచార్యులు చెంగల్పట్టు కలెక్టరు కచ్చేరిలో నొకగుమస్తాగా నుండెను. రంగాచార్యులు పసిబిడ్డయైనపుడు గొప్పగండ మొకటి తప్పెను. తల్లితోఁగలసి పయనము చేయుచుండ దారిలో బండి బోల్తపడెను. బండి పడిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నపుడు రంగాచార్యులనియన్న వేగముతోఁ దల్లియొడినున్న తమ్ముని నీవలకులాగి యాతని ప్రాణములు కాఁపాడెను. కానిచో రంగాచార్యు లేమయియుండునో! ఆతని తండ్రికి సర్కారు జీతము తప్ప మఱియేయాస్తియు లేదు. కుమారుని కింగ్లీషువిద్య జెప్పింపవలయునని రాఘవాచార్యులు తలంచెనుగాని సంసారస్థితి చక్కగా నుండకపోవుటచేఁ జదువు మాన్పింపఁ జూచెను. అంతలో రాఘవాచార్యుని సోదరులలో నొకఁడు రమారమి యెనిమిదివందల రూపాయలు బాలుని చదువునిమిత్తమిచ్చి మృతినొందెను. ఏయాధారమును లేని రాఘవాచార్యున కిదికొంతసహకారిగానుండెను. కాని కొమరునిఁ జెన్నపురికిఁ బంపి విద్యాభ్యాసము సంపూర్ణముగఁ జేయించుటకిది చాలదయ్యెను. ఏమిచేయనగునని రాఘవాచార్యు లాలోచించుచుండ వానిబంధువుఁడు, చెన్నపట్టణమున మేజస్ట్రేటుగా నియమింపఁబడిన మొదటి హిందువుఁడునగు, వి. రాఘవాచార్యులనునతఁడు బాలుని విద్యాభ్యాసమునఁ గొంతసహాయముఁ జేయునట్లు వాగ్దానము చేసెను. అంతట రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణమునఁ జదువ నారంభించెను.

విద్యార్థిగానున్న కాలమున రంగాచార్యులు వయసునకుఁదగిని తెలివిగలవాఁడని పేరుపడెను. పెద్దవారితో చదరంగ మాడుచుండ

స్వ[illegible]యం పేరవల్లి రంగాచార్యులు

నీబాలుఁడు నిశ్శబ్దముగ వారిసమీపమునఁ గూర్చుండి మెలఁకువతో న య్యాటలోని చమత్కృతులన్నియు గ్రహించి యల్పకాలములోనే దా నియందు మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయ్యెను. అతని ప్రౌఢిమ మెఱిఁగి చదరంగ మాడు పెద్దలు మంచియెత్తులు తమకుఁ దోఁచనప్పుడు, తమయాట చి క్కులలోఁ బడినప్పుడు పలుమారును బాలుఁడగు రంగాచార్యునిసాయ మ పేక్షించుచు వచ్చిరి. అపుడుటయే తడవుగ నీకుశాగ్రబుద్ధి యసమాన ములగు నెత్తులుచెప్పి వారి యాటచిక్కుల విప్పుచునచ్చెను. రంగాచా ర్యునకు విద్యమీఁదకంటె నాటపాటలయం దెక్కువ తమక ముండెను. అట్లున్నను స్వల్పపరిశ్రమము మాత్రముచేసి చదువులో తోడిబాలుర మించుచు వచ్చెను. అతఁడు మొట్టమొదట పచ్చెయ్యప్పపాఠశాలలోఁ బ్రియజ్ఞాన మొదలియారి యను నాతనివద్ద చదివెను. పెద్దవాఁడై నత రువాత నైతమ మీనాయనాచార్యులు తన చిన్ననాఁటి యుపాధ్యాయుని మే క గౌరవము, ప్రేమయుఁ గలిగి, చిన్నబిడ్డలకు మొదట నేర్పెడు పాఠశాలలలో నుపాధ్యాయులుగా నుండువారు నానాయోగ్యులని చెప్పుచు వ చ్చెను. ప్రియజ్ఞాన మొదలియారి వయోవృద్ధుఁడయి యుద్యోగము మా నుకొని యింట నిర్బంధములు పడవలసివచ్చినప్పుడు ప్రాఁత శిష్యుఁడైన రంగాచార్యులు గురుభక్తిఁ గలిగి ద్రవ్యసహాయము చేయుచునచ్చెను. పచ్చెయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జదువు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు చె న్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ బ్రవేశించెను. దాని ప్రధానోపాధ్యా యుఁడగు పవెలుదొర బాలుని మేధాశక్తి కసంతసించి నెలకుఁ బదునా లుగు రూపాయలు విద్యార్థివేతనముగ వాని కీయఁదొడఁగెను. పవెలు దొరవద్ద బుద్ధి సంపూర్ణముగ వికసింప నతఁడు పరీక్షలలోఁ దక్కిన వి ద్యార్థుల నందఱ మించుటఁజేసి వారువానితో సమానముగ నుండఁ గోరక వాని తరువాతి వారుగానైన నుండుటకు కోరవలసిన వా రయిరి. ఆహైస్కూలులో నతఁడు 1849 వ సంవత్సర ప్రారంభమునటు కు విద్యాభ్యాసముచేసి యప్పుడు ప్రొఫిషెంటు పరీక్షలో మొదటి తర గతిలోఁ గృతార్థుఁడయి గౌరవాస్పదుఁడయ్యెను. తరువాత రంగాచా

ర్యులు దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించుటకు మఱియొక పరీక్ష కుఁ జదువుచుండుట విని పవెల్‌దొర వానియెడ మంచియభిప్రాయముఁ గలవాఁడు కావున వానికీ క్రింది విధమున వ్రాసెను. "నీవు పరీక్షారంగమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడనియు మాపాఠశాల పరువు నిలుపఁ బెట్టఁ బ్రయత్నించుచున్నావనియు విని చాల సంతసించితిని. నీయందు సామర్థ్యము, దానికిందోడు చాకచక్యము, వివేకముఁ గలవు. కావున నీవు తప్పక జయము నొందెదవు."

విద్యార్థి దశలో నితనికిఁ గలిగిన యద్వితీయ విజయములను వానికీర్తి చుట్టుప్రక్కల వ్యాపించుటచే నితఁడు విద్యముగింపఁగానే చెన్నపురమందున్న కలెక్టరుగానున్న యెల్లిసుదొర వానికి దన కచ్చేరీలోఁ నొకనెల జీతముగా కొన్నాళ్లు గుమాస్తాపని యిచ్చెను. అనంతర మితఁడు చెంగల్పట్టుజిల్లా కలెక్టరు కచ్చేరిలో ఖాయపు గుమస్తాగా నియమింపఁ బడెను. అక్కడ కొన్నాళ్లుండిన తరువాత నితఁడు సేలంజిల్లా కలెక్టరు గారికచ్చేరిలో హెడ్‌క్లర్కుగా హెచ్చుజీతముమీఁదఁ బంపఁ బడెను. ఈకాలమున నితఁడు రెండు చిన్నపుస్తకములను వ్రాసెను. అందొకటి రివిన్యూ డిపార్టుమెంటులోని యుద్యోగస్థులు లంచములను పుచ్చుకొనుటనుగూర్చి. రెండవది యీకాలములో సంపూర్ణముగాఁ జొప్పకొనుచున్న నేలను తంజావూరు జిల్లాలలోని మిరాసిహక్కులను గూర్చి. పిమ్మట నితఁడు పైదానికంటె తహసీలుదారుగా వెళ్ళి యింపసిలో రెండేండ్లుండెను. అక్కడనుండి నెల్లూరుజిల్లా సిరిస్తదారుగాఁ బోయెను. 1859 న సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు చెన్నపురిరాజధానిలో నేర్పరిచిన యీనాము కమీషనుయొక్క ప్రెసిడెంటగు టెయిలరు దొరవారివద్ద స్పెషల్ అసిస్టాంటుగా నియమింపఁబడెను. రంగాచార్యులు తన వివేక సామర్థ్యములవల్ల టెయిలరు దొరకు విశ్వాసపాత్రుఁడై యేడు సంవత్సరము లాడిపార్టుమెంటులోఁ బనిచేసెను. ఈనాముల పరిష్కారము ముగిసిన పిదప దొరతనమువారు మనదేశములోనున్న యినుపదారుల (Railways) స్థితి యెట్లుజరుగుచున్నదో తెలియజేయవల

యుకని టెయిలరుదొరవారిని నియోగించిరి. ఈపనికి బాగుగ లెక్కలు
తెలిసినవారు కావలసినచ్చినందున టెయిలరుదొర రంగాచార్యులను దన
కు సహకారిగాఁ దీసికొనెను. రంగాచార్యులు ప్రధాన మిత్రులతోను,
ముఖ్యబంధువులతోను గలసి యాలోచింపకుండ నీయుద్యోగములోఁ
బ్రవేశించుట కొడంబడెను. గృహమునకుఁ బోయి యావార్త చుట్ట
ముల కెఱిఁగింప వారు టెయిలరుదొరగారితో ప్రతిజ్ఞ చేసిన వాగ్దానము
నుండి వానిని మరల్పఁ బ్రయత్నించిరి. ఏలయన నతఁడు కలకత్తాకు
సముద్రముమీఁద నోడప్రయాణము జేయవలసి వచ్చెను. ఆనాఁటి పూ
ర్వాచార ప్రియులగు బ్రాహ్మణులు రంగాచార్యులవంటి యగ్రకులజుఁ
డు సముద్రముమీఁద నావికా యాత్రచేసినపక్షమున బ్రాహ్మణ్యము
చెడిపోవుననియు నతనిమీఁద నందఱునదే మొదలుపెట్టి వర్ణాశ్రమధ
ర్మములు పాడుచేయుదురనియు గోలుపెట్టిరి. కాని రంగాచార్యులు నా
గరికతా విషయమునఁ దనసాఁటివారి తలదాటినవాఁడగుటచే వారు పె
ట్టినగోలు సరకుసేయక, వెలికి జంకక టెయిలరుదొరతోఁ గలసి యోడ
మీఁద కలకత్తాకును, బనియున్న యితరస్థలములకును బోయెను. పో
యి చాలమోపికతోఁ నీతితోఁ దనపని నిర్వర్తించుకొని తనపై యధి
కారి సమ్మతికిని మునుపటికంటెను మిక్కిలిగా పాత్రుఁడయ్యెను. తనకు
నధికారులకు సంతుష్టికలుగునట్లు కార్యనిర్వాహముచేసి రంగాచార్యులు
స్వదేశమునకు మరలెను. టెయిలరుదొరకు రంగాచార్యునిమీఁద నెంత
గౌరవమున్నదో వాని స్వహస్తలిఖితమైన యీజాబునవలనఁ దెలియును.
అతఁడు (రంగాచార్యులు) పాఠశాలను విడిచి, 1849 న సంవత్సరములో
దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించినది మొదలుకొని మేమిరువుర
మెడతెగని సంబంధము గలిగియుంటిమి. మాకొండొరుల యెడఁగల గౌ
రవము రవ్వంతయు డిందుపడలేదు. ప్రప్రథమమున నేనతనికిఁ బనినేర్పు
టలోను, బిమ్మట గొప్పయుద్యోగములిప్పించి వృద్ధికిఁ దెచ్చుటలోను కొం
తసహాయము చేసినను రంగాచార్యుఁడు నాయెడలఁ జూపిన భక్తివిశ్వాస
ములచేత నా ఋణమంతయుఁ దీర్చెను. మా యిరువురకు నుద్యోగ

సంబంధ మున్నకాలమంతయు రంగాచార్యులు స్వదేశస్థుల ప్రవర్తనల
గూర్చి యతనికిఁగల జ్ఞానము, వాని యుత్కృష్టవివేకము, యద్భుతమైన
యతనికార్య నిర్వాహక సామర్థ్యము విసుగుకొనక యతినిపుణముగా
నానిమిత్తమె వినియోగించెను. నేయేల, మాకెరుపున సంబంధముగల సమ
స్తవ్యవహారములలోను నేను కృతకృత్యుఁడ నగుట యెల్ల రంగాచార్యు
ని సహాయ సంపత్తిచేతనే యని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను." అనంతర
ము కొంతకాలమునకు టెయిలరుదొర చెన్నపురిరాజధాని పక్షమున గ
వర్నరు జెనరలుగారి శాసననిర్మాణ సభలో సభికుఁడై, చట్టములు ని
ర్మించినపుడు రంగాచార్యుని యాలోచనమడుగుచు నతఁడిచ్చిన సలహా
ను నిస్పష్టముగ గవర్నరు జెనరలుగారి సభలోఁ జెప్పుచువచ్చెను. కల
కత్తానుండి చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిన తరువాత రంగాచార్యులు మదరా
సు రెయిల్వేకంపెనీకి కమిషనరయ్యెను. దొరతనమువారు కాకితపునా
ణెములు (అనగా కరెన్సినోట్లు) క్రొత్తగా వ్యవహారములలోనికిఁ దె
చ్చి, 1864 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుని పశ్చిమదేశమునున్న కల్లికో
టజిల్లాలో శ్రీజరీ డిప్యూటీ కలెక్టరుగా చేసిరి. ఆకాలమున నచ్చటి జి
ల్లాకలెక్టరగు బాలర్డుదొరకు రంగాచార్యునియెడఁ జాల నమ్మిక కలిగెను.
ఆదొరయే యవ్వల గొంతకాలమునకు తిరువన్కూరు, కొచ్చి సంస్థాన
ములలో దొరతనమువారి పక్షమున రెసిడెంటయ్యెను.

ఈనడుమ మైసూరు సంస్థానస్థితి చాల శోచనీయముగా నుండె
ను. దొరతనమువారు వెనుకటి మహారాజగు కృష్ణరాజ యుదయవరు
ను గద్దెమీఁది నుండి దింపి వాని దత్తపుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడ
యిన పిదప రాజ్యము స్వీకరింపవచ్చునని శాసించిరి. స్వదేశ సంస్థాన
ములతో నేకాడికైన సంధిఁజేసికొని, వాటిజోలికిఁబోక నెమ్మదిగా దే
శమునుఁ బాలింపవలయునను తలంపుగల లార్డువిలియంబెంటింకు వం
టి మంచిగవర్నరు జెనరలుకూడ తన నియమమునకు విరుద్ధముగా జో
క్యము కలిపించుకోవలసినంత దుర్దశకు మైసూరు సంస్థానము మరల నె
న్నఁడు రాకుండఁజేయఁదలఁచి, యేఁబదిలక్షల జనులకు రాజుకాఁదలచి

యున్న చిన్నమహారాజునకు నిరంతరము ప్రజాను రంజనముగా, ప్రజా
క్షేమంకరముగ పరిపాలనము జేయించునట్టి విద్యనుం జెప్పింప నింగ్లాం
డులోని దొరతనమువారు నిశ్చయించుకొనిరి. హిందూదేశ కార్యదర్శి
గా రింగ్లాండునుండి పంపిన యీయుత్తరువు అమలులోనికిఁ దెచ్చుటకు
మైసూరులోఁ గొన్ని కార్యములు జరుగవలసి వచ్చెను. అప్పుడు మైసూరు
లో నింగ్లీషు దొరతనమువారి పక్షమున నధికారముచేయుచున్న బౌరిం
గుదొర మహారాజుగారి యంతఃపురపు లెక్కలు పరీక్షించుటకు నమ్మిక
యుంచఁదగిన చెన్నపట్టణపు మనుష్యునొకని సిఫారసుచేయుమని యెల్లి
సుదొరకు వ్రాసెను. ఎల్లిసు, రంగాచార్యునిఁ బంపెను. 1868 వ సం
వత్సరమున రంగాచార్యుఁడు మైసూరు కొలువులోఁ జేరెను. ఈపనిలోఁ
జేరిన యచిరకాలంబుననే వానికి మఱియొక పనిగూడ యధికారు లప్ప
గించిరి. ఆ రెండవపని యిది. మైసూరు మహారాజుగారి యంతఃపురము
ననున్న చెరాస్తి కంతకు జాబితా తయారుచేసి, ప్రతివస్తువుయొక్క వి
లువ దాని కెదురుగావ్రాసి, యట్టిజాబితా సంపూర్ణమైనపిదప మహా
రాజుగారి రత్న సువర్ణాభరణములు మొదలగు గొప్పసరకులు నిరపాయ
ముగ నుంచునట్లేర్పాటు చేయుట. ఈ రెండుకార్యము లతఁడు మెలఁకువ
తో నిర్వహించెను.

అనంతర మాచార్యుఁడు మహారాజుగారి కోటలో జరుగుచున్న
దురభ్యాసముల నివారింపఁ దొడఁగెను. కోట నాశ్రయించి పనిపాటలు
లేక మహారాజుగారి డబ్బుతిని క్రొవ్వి స్తోత్రపాఠములుచేసి కాలక్షేప
ముచేయు సోమరిపోతుల ననేకుల రంగాచార్యుఁడు తీసివేసెను. ఆకాల
మునఁ జిన్న మహారాజునకు మాలిసన్‌దొర చదువుఁ జెప్పుచుండెను. అ
తఁడు రంగచార్యుని యార్జవము, మనస్థైర్యముఁజూచి సంతసించి వా
నియం దిష్టముకలవాఁ డయ్యెను.

1874 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు "మైసూరులో నాం
గ్లేయ పరిపాలన" మను శీర్షికతో నొక చిన్నపుస్తకమునువ్రాసి దానిని

లండను పట్టణములో నచ్చువేయించి యచిరకాలములోనే యట్టిగ్రంథ
ము మఱొకటి వ్రాసి సంస్థానములోఁ జేయవలసిన మార్పులనం దుదహ
రింతునన్నట్లు వాగ్దానము చేసెను. కాని రెండవగ్రంథ మెన్నఁడు వెలువడ
లేదు. ఏలయన యాగ్రంథము వ్రాయకమునుపే యాచార్యుఁడు మై
సూరు సంస్థానమున గొప్పపదవినొంది యేమార్పు లావశ్యకములని తా
ను రెండవగ్రంథమునందు వ్రాయఁదలఁచెనో యామార్పులు తాను స్వ
యముగాఁ జేయుటకు నితరులచేతఁ జేయించుటకుఁ దగిన యధికారము
ను వహించెను. మొదటి గ్రంథము వెలువడిన తోడనే రంగాచార్యుఁ
డసాధారణ బుద్ధిశాలి, శక్తిమంతుఁడు నని యెల్లవారలకుఁ దెల్లమయ్యె
ను. అందుచేత నప్పుడు మైసూరులో మొదటి కమీషనరుగా నుండిన
గార్డనుదొర రంగాచార్యునిఁ దనకు రివిన్యూ సెక్రిటరీగాఁ దీసికొనెను.
అదిమొదలు వారిరువురుఁ గలసి సంస్థానమునందు జాల మార్పులం జేసి
యనేక నూతనపద్ధతులం జొనిపి సంస్థానవ్యయములు తగ్గించిరి. అదివ
ఱకు కమీషనర్లుగానున్న ముగ్గురు తెల్లవారినిఁ దొలఁగించి వారిబదు
లిద్దఱు స్వదేశస్థుల నియమించిరి. అంతకు మున్ను వేయి రూపాయలు
మొదలు పదునాఱువందల వఱకుఁగల డిప్యూటీకమీషనరు పదవి నిప్ప
డేనువందలు మొదలు వేయిరూపాయల వఱకుఁగల యుద్యోగముగఁ జే
సిరి. ఇరువదియే డసిస్టాంటుకమీషనరు పనులలో నెనిమి దనావస్యకము
ని తగ్గించి యామిగిలిన పండొమ్మిదిపదవుల నైన మునుపటివలెఁ దెల్లవా
రికీయక సమర్థులయిన స్వదేశస్థులకుఁ దక్కువ జీతములమీఁదఁ నిచ్చిరి.
పాఁతజీతములమీఁద నలుగురు డిప్యూటీకమీషనరుల మాత్రము ని
లిపి తక్కిన యందఱినిఁ దక్కువ జీతములమీఁద నల్లవారినే వేసిరి. అ
డవి, చదువులు రివిన్యూ మొదలగు నెల్ల డిపార్టుమెంటులలోనుఁ దెలి
వి తేటలలోఁ సామర్థ్యములోఁ దెల్లవారికి రవ్వంతయుఁ దీసిపోని స్వదే
శస్థులు తక్కువజీతములమీఁద దొరకుచుండగా నెక్కువజీతములమీఁద
దెల్లవారి నేల నియోగింపవలయునను నియమముమీఁద దక్కువజీతము
లమీఁద నెక్కువ సామర్థ్యముగల దేశస్థుల నియోగించుచువచ్చెను

ఈ మార్పులచేత నీ మితవ్యయముచేత నా సంవత్సరము రెండులక్షల యేఁబదివేల రూపాయలు మొత్తము ఖర్చులో తగ్గెను.

ఈమహాకార్యములకు వానిని మెచ్చి 1880వ సం॥న దొరతనము వారు వానికి సి. ఐ. ఇ. బిరుదము నొసంగిరి. మైసూరునకు విదేశీయుఁడయి యుండియు నాసంస్థానమున మహోన్నతి పదవుల నందుటచే నా దేశస్థులకు రంగాచార్యునిమీఁద నసూయ పొడమెను. అందుచేత వారు వానిమీఁద గొన్ని చెడువాడుకలం బుట్టించిరి. అందు బ్రధానమైన దిచ్చట నుదహరించుచున్నాను. వెనుక రంగాచార్యుఁడు రాచనగరు నందలి యాభరణముల లెక్క వ్రాయ నియమింపఁ బడెను గదా! ఆపని ముగిసిన యెనిమిదేండ్ల తరువాత నమూల్యాభరణములు కొన్ని రాచనగరులోఁ గానఁబడుట లేదనియు, నందుకు వెనుక పనిచేసిన రంగాచార్యుఁడే జవాబు చెప్పవలయుననియు వార్తాపత్రిక లాక్రోశింపఁజొచ్చెను. వాని విరోధు లావ్రాత లాధారము చేసికొని వానిని నిందింప సాగిరి. ఈవిషయమున మైసూరుదేశమంతయు నట్టుడికె నట్లుడికెను. ఇది వాని విరోధులు చేసిన కల్పనమేకాని సత్యము కాదు. అతఁ డపుడు మేజరు యిలియట్ అను దొరచేతిక్రిందఁ బని చేసినేకాని స్వతంత్రముగా బని చేయఁలేదు. ఆదొరయు, గార్డెను మొదలగు తక్కనదొరలు వాని యార్జవమును వేనోళ్ల గొనియాడిరి. ఈనగలు కానఁబడక పోవుట యబద్ధమనియు, గుమాస్తాల వ్రాత పొరపాటువలన జాబితాలోఁ గనబడ లేదు గాని నిజముగా నగలుండెననియు, నట్టిపొరపాటున కా గుమాస్తాలేకాని రంగాచార్యుఁ డుత్తరవాది కాఁడనియు, నతని ప్రవర్తనము నిర్దుష్టమనియు మైసూరు సంస్థానములో నప్పుడుండిన విల్సన్ మొదలగు గొప్పదొరలు నొక్కి వ్రాసిరి.

1881 వ సంవత్సరం మార్చి 25 వ తేదీని రంగాచార్యుఁడు మైసూరునకు మంత్రి యయ్యెను. అమాత్యుఁడై రంగాచార్యుఁడు చేసిన కార్యముల గొప్పతనమును మనము తెలిసికొన వలయునన్న నతఁడాయుద్యోగమునం బ్రవేశించు నప్పటికి సంస్థానస్థితి యెట్లుండెనో యించుక

తెలియవలయు. సరిహద్దులనున్న యింగ్లీషురాజ్యమునను న్నట్లె యన్ని డిపార్టుమెంటులలోని యుద్యోగస్థుల జీతములు మితిమీఱి యుండుట చేతను, 1877 వ సంవత్సరమందు (అనగా ధాతసంవత్సరమందు) గొప్ప కాటకము చేతను దేశము, సంస్థానమందలి ధనాగారము గూడ వట్టిపోయెను. ఆదేశమునందున్న యేఁబదిలక్షల జనములోఁ బదిలక్షలను క్షామదేవత తినఁబొట్టఁ బెట్టుకొనియె. ఆచచ్చిన వాండ్రిందఱు చేతిపనులు మొదలగు కాయకష్టముల వలన జీవించువారగుటచే నట్టిపనులుఁ గూడ నశింప దేశము మఱింత పేదయయ్యెను. అతి భయంకరమైన యాక్షామమునఁ బనులకుఁ బంటలకు గలిగిన నష్టము రమారమి పదునైదుకోట్లరూపాయలని యంచనా వెయ్యఁబడెను. అంతకుమున్ను చేసిన మార్పులవలన మిగిలిన స్వల్పధనము కుమార మహారాజుగారి పట్టాభిషేక మహోత్సవమునకు, అంతఃపుర న్యాయములకు విధిగాఁ జేసికొనవలసి వచ్చిన కొన్నిమార్పులకు వెచ్చింపఁబడెను. కాటకమునకు ముందు మైసూరు గవర్నమెంటునకేఁటేఁటవచ్చు శిస్తొకకోటిపదిలక్షలరూపాయలు. అది వృద్ధిచేయుటకుఁ గాలస్థితి యనుకూలముగ లేకపోయెను. క్షామము వలన వర్తకము, చేతిపనులు మొదలగునవి క్షీణించెను. ఆంగ్లేయ గవర్నమెంటువారికి మైసూరు దొరతనమువా రివ్వవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయలకు నేఁటేఁట నాలుగులక్షలరూపాయలు వడ్డి రూపకముగాఁ బోవుచుండెను. సంస్థాన మివ్విధమున దుస్థితిలో నున్నపుడు రంగాచార్యులు మంత్రిగావలసి వచ్చెను. ఆస్థితిపాటుఁజూచి నెంతధైర్యవంతుని మనసైన చెదరిపోవునుగదా! కీడులో మేలగునట్లు రంగాచార్యుని కీయవస్థలో నొక్క సంతోషము మాత్రము గలుగుచు వచ్చెను. క్రొత్తగా గద్దెయెక్కిన కుమార మహారాజునకు స్వయముగా నాలోచనముఁ జెప్పి రాజ్యతంత్రము నడపుటకు శక్తి లేకపోయినను మంత్రిచెప్పిన యాలోచనము గ్రహించి యతఁడు చేసిన మంచిని మెచ్చుటకైన సామర్థ్యము గలవాఁడగుటచే రంగాచార్యుని ప్రయత్నములన్నియు నిర్విఘ్నములుగ సాగెను.

రంగాచార్యులు మంత్రియైన తోడనే వెనుక గార్డనుదొర మొదలు పెట్టిన మార్పులను కొనసాగింపఁ బూనుకొనెను. హాస్సాను, చిత్రదుర్గ మండలములు సివిలుక్రిమినలు వ్యవహారముల నిమిత్తము వేఱువేఱు జిల్లాలుగఁ బరిగణింపఁబడెను. 9 తాలూకాలు డిప్టీతహసీలుదారుల యధికారముక్రింద నుంచబడెను. మూఁడు మునసబుకోర్టులు 4 సబుకోర్టులు తీసివేయఁ బడెను. 8 జిల్లాల చెఱసాలలలో నైదు తీసివేయఁ బడెను. బాటసారులు బసలుదిగు బంగాళాలమీఁద నదివఱకేర్పడిన జీతగాండ్రు చాలమంది తగ్గింపఁ బడిరి. ఈతగ్గింపులవలన సంస్థానమునకు సంవత్సరమునకు రమారమి రెండు లక్షల రూపాయలు మిగిలెను. ఆమార్పులు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు సంస్థానములోని యడవి డిపార్టుమెంటునైపు తనదృష్టిని మరల్చెను. ఆ సంస్థానములో నడవులు చాలాభూమి నాక్రమించియుండెను. కలప విశేషముగ జనులకుఁ గావలసియుండెను. అందునియోగింపఁబడిన యుద్యోగస్థులమూర్ఖతవలనఁ, సరకువచ్చుటకు సులభమైన మార్గములు దేశమున లేకపోవుటవల్ల, మహారాజున కా డిపార్టుమెంటులో రావలసినంత సుంకమువచ్చుటలేదు. ఆ రాజ్యములో దొరకెడు మంచిగంధపుఁగట్టెల జనులెవ్వ రమ్మఁగూడదు. కొనఁగూడదు. దొరకిన మంచిగంధపుదారువులన్నియు రాచనగరులలోనే యేకోపిధముగ నుపయోగింపఁబడుచు వచ్చెను. రంగాచార్యుఁ డాపద్ధతి మార్చి చందనమును సులభసాధ్యముచేసెను. ఈపనులవలన నడవులనుండి సంస్థానమునకు హెచ్చుసుంకమురాఁజొచ్చెను. ఈవిధమునఁ గొంతద్రవ్యముమిగిల్చి యామంత్రిపదునొకండు లక్షల రూపాయలు పెట్టుబడిపెట్టి మైసూరు ప్రభుత్వమువారు చిరకాలము క్రిందట తలపెట్టి నెఱవేర్పలేకపోయిన యినుపదారిని కొనసాగించెను. పొగబండ్లు నడచు నినుపదారి వలవలె దేశమంతట నలుముకొనునట్లువేయించవలయునని యతని సంకల్పము. ఏలయన నవిజనులకుఁ బ్రయాణసౌకర్యముగలిగించుననియు వాణిజ్యమునభివృద్ధిజేయుననియు నింగ్లీషువారిరాజ్యముతో మైసూరురాజ్యముకలసి విశేషలాభప్రదమగుననియు నాతఁడునమ్మెను. మైసూ

రు రాజ్యమునందు నీటిసాగుబడికిఁ జాలవీలున్నను భూమి విశేషభాగము సాగుబడికి రాక, వచ్చిన జక్కఁగా సాగుబడి చేయఁబడకయుండెను. దానికిఁ గారణము వ్యవసాయము చేయువారికిఁ దగిన సహాయము లేకపోవుటయేయని రంగాచార్యులు నిశ్చయించి యినుపదారులు దేశమునఁ బ్రబలిన నీటిలోపము నివారింపఁ బడునని తలచి తత్ప్రయత్నములఁ జేసెను. సంస్థానము లేమిలోనున్నను రంగాచార్యులు దానికి భారములేకుండ నినుపదారి విశేషముగ దేశమున వేయించెను.

మైసూరుప్రభువు లింగ్లీషుదొరతనమువారి కీయవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయల ఋణముఁ దీర్చుటనుగూర్చి యతఁడు పిమ్మట ప్రయత్నించెను. సంస్థానముయొక్క ధనస్థితినిఁబట్టి చూడగా నియప్పు తరతరములవఱకు దీఱునట్లు కనఁబడలేదు. ఆఋణము మీఁద నేఁటేటఁ బెరుఁగువడ్డియే పెద్దమొత్తమై యసలుమాట యటుండఁగా నీవడ్డియైన దీఱినంజాలు ననుపించుచున్నట్లుండెను. అప్పటి స్థితులంబట్టి చూడగా నిండియా గవర్నమెంటువారు వారిం దోఁచినప్పుడుఋణము దెమ్మని మహారాజును నిలువదీసి యడుగవచ్చును. అట్టి చిక్కు సంభవించెనా, ఋణవిమోచమునకై సంస్థానమునకు భంగకరములైన పనులఁ జేయవలసివచ్చునని దూరదృష్టిగల రంగాచార్యుఁడు గ్రహించి, యాయప్పును గురించి యేదో స్థిరమైన యేర్పాటులు చేయఁదలచి, యిండియా గవర్నమెంటుతో లేఖాప్రసంగ మారంభించెను. ఈ జాబులలో నతఁడు మైసూరు దరిద్రదశలో నున్నదని వ్రాయుటయేగాక వెనుకటి మహారాజుల దౌర్బల్యము కతమున సంస్థాన మాంగ్లేయుల యేలుబడిలో నున్నపుడు జరిగిన దుష్పరిపాలనమువలన జెడిపోయి యాదశకువచ్చెనని నిర్భయముగా వ్రాసెను. అందలి విషయము లప్పటి గవర్నరుజనరలగు లిట్టను ప్రభువుకు నిండ నొప్పకొనియె. ఈ యుత్తర ప్రత్యుత్తరముల వలన నింగ్లీషు గవర్నమెంటువారు మైసూరువారి ఋణముమీఁద కొంత వడ్డి తగ్గించిరి. అనగా మునుపు సంవత్సరమునకు నూటి కైదు రూపాయలున్నవడ్డీ నాలుగురూపాయలఁజేసి ఋణము నలువదియొక్క సంవత్సరము

లలో దీర్చుకొనుట కంగీకరించిరి. రంగాచార్యులు తెచ్చిన క్రొత్తపద్ధతు
లన్నిటిలో నుత్కృష్టమైనది జనప్రతినిధిసభ. స్వదేశ సంస్థానములలో
నిట్టిసభ యపూర్వము. ఈసభాస్థాపనకీర్తి మనదేశమున రంగాచార్యున
కే దక్కెను. అతఁడీసభకు రాజ్యపరిపాలనాధికార మిచ్చుటకుఁగాక స
ర్కారువారి యుద్దేశములఁ బ్రజల కెఱిఁగించుటకున్ను సర్కారుచేయఁ
బోవు చట్టముల వారికి ముందుగాఁ దెలుపుటకు రాజునకుఁ బ్రజకు నె
డతెగని సంబంధము గలిగించుటకు రాజుక్షేమమే ప్రజాక్షేమము ప్రజా
క్షేమమే రాజుక్షేమము నను మాటలు వారి మనంబున నాటించుటకు
నీసభ సృష్టించెను. ఈ సభ క్రొత్తగా బెట్టినప్పుడు దాని ననేకులు గ
హించి రంగాచార్యు లదివఱకు దేశస్థులనేకులకు విరోధియైనందున నె
ట్లైన వారి యనురాగము బడయుట కీపని జేసెనేకాని యది నిజమనది
కాదని జనులు గోలుపెట్టిరి. కాని యిప్పటికి నీసభ సాగుచునేయున్నది.
అతఁ డింకను చాల మార్పులు దెచ్చి దేశమునకు మేలు చేయఁదలఁచెను.
కాని 1882 వ సంవత్సరాంతమున జబ్బుపడి చెన్నపురికిఁబోయి యచ్చట
మృతినొందెను. అతని నెఱిఁగిన తెల్లవారు నల్లవారు వాని మరణము
మైసూరునకేగాక దేశమున కంతకు నష్టకారియని వగచిరి. బ్రతికియుం
డగా నతనిమీఁద నెన్నో యపనిందలుమోపి వేధించిన మైసూరుజనులు
తరువాత వాని సుగుణసంపద తెలిసినవారై బిట్టు వగచిరి.

సేలము రామస్వామి మొదలియారి.

రామస్వామి మొదలియారి 1852 వ సం॥ రము 6 వ శెప్టెంబరు తారీఖున సేలములో జన్మించెను. అతఁడు సేలములో మిక్కిలి గౌరవముగల కుటుంబములోఁ జేరినవాఁడు. ఈతని ముత్తాత యగు వెంకటాచలము మొదలియారి మన దేశమును పూర్వము పాలించిన యీస్టిండియా కంపెనీవద్ద దుబాసిగా నుండెను. ఈయన తండ్రి గోపాలస్వామి మొదలియారి. గొప్ప యీనాందారై యుండుటయేగాక చాలకాలము తహసిలుదారుగనుండి 1867 వ సంవత్సరమందు పింఛను పుచ్చుకొనెను.

రామస్వామి మొదలియారి యౌవన వేఁటనే విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము చెన్నపట్టణమున కంపబడెను. ఈతఁడు మొట్టమొదట చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జేరి చదువ నారంభించి యా పాఠశాలలోఁ గ్రిందితరగతులు తీసివేసినందున పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జేరి చదివెను. అక్కడ కొంతకాలము చదివి రామస్వామి ప్రెసిడెన్సీకాలేజిలోఁజేరి విద్య ముగియువఱకు నక్కడనే చదివెను. ఆకాలమున నతఁడు మిక్కిలి చుఱుకుతనముఁ గలవాఁడై యుపాధ్యాయుల దయకుం బాత్రుఁడై బుద్ధికుశలతవల్ల ననేక బహుమానముల నందెను. ప్రవేశపరీక్షలోఁ గృతార్థులైన మొదటి పదునైదుగురిలో నొకఁడై యుండుటంజేసి యతనికి దొరతనమువారు విద్యార్థివేతనము నిచ్చిరి. ప్రథమశాస్త్రపరీక్షయం దతఁడాసంవత్సరము మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము పట్టపరీక్షయందుఁ గూడ నతఁడు మొదటితరగతిలో మొదటివాఁడుగఁ దేలెను. రామస్వామియొక్క పూనికకు బుద్ధికుశలతకు సత్ప్రవర్తనమునకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడగు థామ్సనుదొర మిక్కిలి సంతసించి పట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన వెంటనే యాతనికిఁ దనకళాశాలలో నిం

గ్లీషు పండితోద్యోగ మిచ్చెను. కాని తనకంటె తక్కువగా (అనఁగా రెండవవాఁడుగఁ బట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన యొక మిత్త్రుఁడు చాల పేదతన మనుభవించుచు నుద్యోగమునకుఁ బ్రయత్నించుట యెఱింగి రామస్వామి దయాళువగుటచేఁ దన కాయుద్యోగ మక్కఱ లేదని చెప్పి యామిత్త్రునకిప్పించెను.

ఇట్లు 1871 వ సం॥ న నతఁడు పట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై విద్యాసక్తి యప్పటికినిఁ బోనందున నాఁటి కాలములోనేయుండి, యం. యె. (అనఁగా సర్వకళాధికారి) పరీక్షకుఁ జదివి యందు 1873వ సంవత్సరమునఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము బి. యల్. పరీక్షకుం జదివి 1875వ సంవత్సరమున దానియందును మొదటివాఁడుగఁ దేఱెను. 1876వ సం॥ ము హైకోర్టుకు వకీలుగా జేయఁబడి రామస్వామి మొదలియారి స్వగ్రామమగు సేలములోనే న్యాయవాదిగ నుండఁదలఁచి యక్కడ పనిచేయ నారంభించెను. నిగర్వియై పనిజేయుటలో మిక్కిలి ప్రానిక గలిగియుండినందున రామస్వామి జిల్లాజడ్జి క్కిష్టుఁడగుటయేగాక సేలములోనున్న స్వదేశస్థుల కందఱకు మిక్కిలి యిష్టుఁ డయ్యెను. అతఁ డక్కడ కొన్నిమాసములుమాత్రమే పనిఁజేసి దొరతనమువారి కొలువులోఁ జేర నిచ్ఛగలవాఁడై డిస్ట్రిక్టు మునసబుపనికిఁ బ్రయత్నముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని జిల్లాజడ్జిద్వారా దరఖాస్తు పంపగా నా దరఖాస్తుమీఁద జడ్జి యాతని నిరుపమాన బుద్ధికుశలతనేగాక సత్ప్రవర్తనముంగూడ శ్లాఘించి యన్నివిధములచేత నతఁ డాయుద్యోగమునకుఁ దగినవాఁడని వ్రాసెను. అనంతర మతఁడు 1876 వ సం॥ ననే తిరుచునాపల్లిలో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగాఁ జేయఁబడెను. ఈయన నిష్పక్షపాత బుద్ధికి సత్య సంధతకుఁ బేరువడెను, వ్యవహారములలో స్వతంత్రముగాను మనసునకుఁ దోఁచిన విధముగాను పక్షపాతరహితముగాను వర్తింపవలయుననియే యాతని సంకల్పముగాని యితరులు సిఫారసులుచేసి తనవ్యవహారములలో జోక్యముఁ గలుగఁజేసికొనుట యాతని కెంతమాత్రము నిష్టము లేదు. ఈయన నిష్పక్షపాతబుద్ధిం దెలుపుట కొక చిన్న కథ గలదు. ఒకనాఁ డీయన కోర్టులో

నొక వ్యవహారమునం దగులుకొని యున్న యొకమనుష్యుఁడు రామస్వామి మొదలారి కెవనియెడ మిక్కిలి గౌరవముఁగలదో యట్టి గొప్పగృహస్థునివద్దనుండి యొక సిఫారసు జాబుఁదెచ్చి వ్యాజ్యము తన పక్షముఁ జేయుమనికోరెను. మొదలియారి యామనుష్యుని సగౌరవముగ నాదరించి తనయింటనే బసయిచ్చి తనబండిమీఁదనే కూర్చుండ బెట్టికొని కోర్టునకుఁ దీసికొని పోయెను. ఆ గౌరవము నా యాదరణముం జూచి జాబుఁదెచ్చిన మనుష్యుఁడు వ్యవహారము తనపక్షముగానే తీర్పు చేయబడునని యది యెప్పుడు విందునాయని యూఁటలూరు చుండెను. అంతలో మునసబు బెంచియెక్కి యామనుష్యున కాశాభంగముఁ గలుగునట్లు వ్యతిరేకముగాఁ దీర్పుఁ జెప్పెను. అదివిని యా మనుష్యుఁడు సిగ్గుపడి రామస్వామి మొదలియారి మొగమైనం జూడక పారిపోయెను. ఇట్లు చేయుటయేగాక మొదలియారి యొకటి రెండుసారులు బెంచి మీఁదనుండి వ్యవహారములం జిక్కువడినవారు పెద్దమనుష్యులవద్దనుండి సిఫారసులందెచ్చి న్యాయాధిపతుల మనస్సుల ధర్మమార్గములనుండి త్రిప్పఁ బ్రయత్నించుట ఘోరమనియు దూష్యమనియు నొక్కి పలికెను. ఈవిధముగా నతఁడు మంచిగంధములో నొకయడుగు, నగ్నిహోత్రములో నొకయడుగు బెట్టినను సామెత నిజముగా నెడమప్రక్క కొరుగక కుడిప్రక్క కొరుగక న్యాయమార్గమున ముక్కుకు సూటిగ బోయెను.

ఒకసారి తనకచ్చేరీలో సర్కారుసొమ్ము కొంతపోగా గుమాస్తాలలో నెవరికే యిబ్బందిరాకుండఁ దనచేతి సొమ్మిచ్చి యాసొమ్ముఁ బూర్తిచేసెను. అటులాఱు సంవత్సరములు మునసబుగానుండి దొరతనమువారి కొలువులోఁ దన తెలివి తేటలు విశేషముగాఁ బ్రకాశించుట కవకాశము లేదని గ్రహించి యాకొలువు మానుకొనెను. అతని కాశాభంగము కలిగినను దొరతనమువారి కొలువుసేయుటవలన నతని సామర్థ్యము న్యాయదృష్టి మొదలగునవి పైయధికారులకు లోకులకుఁ దెలియుటవలన గీర్తిలాభము కలిగెను. అతఁ డుద్యోగము రెండుసారులు మానుకొనఁదలఁచినను దమకట్టి యుద్యోగస్థుఁడు దొరకఁడని పైయధి

కారు లాతని విమువరైరి. ఎట్టకేల కతఁడు దృఢనిశ్చయుఁడై మూఁడవ సారి యుద్యోగమును విడిచి 1882 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపట్టణమున హైకోర్టులో వకీలుగాఁ బనిచేయుటకుఁ బోయెను. ఆయన హైకోర్టులో సాధారణముగ నప్పీళ్లు పుచ్చుకొని వాదము చేయుచుండెను. ఆయనకుఁ దెలిసినట్లు ధర్మశాస్త్రము (లా) మఱియొకరికిఁ దెలియదని యా కాలమున ననేకు లభిప్రాయ పడిరి. ఆయన తన పొట్టపోసికొనుటకు మాత్రమే ధర్మశాస్త్రముల నభ్యసింపక యాశాస్త్రమర్మములను సమూలముగాను సమగ్రముగాను దెలిసికొన నభిలాషగలవాఁడై చదివి లాపత్రిక నొకదానిని స్థాపించి దానికితానే ప్రధాన ప్రవర్తకుఁడుగా నుండి 1891 వ సంవత్సరము వఱకు నడపెను. చెన్నపట్టణము యూనివరసిటీవారు రామస్వామి మొదలియారియొక్క ధర్మశాస్త్ర పాండిత్యమును ద్రవిడభాషా పాండిత్యమును దెలిసికొని యాయనను బి—యల్ పరీక్షకు, యం—యల్ పరీక్షకు ద్రవిడభాషలో బి—యే పరీక్షకుఁ బరీక్షకుఁడుగా నియమించిరి.

1887 వ సంవత్సరమున యూనివరసిటీలో నతఁడు ఫెల్లోగా నియమింపఁబడెను. న్యాయవాదిగ నుండి ధనమార్జించుటతోఁ దనివి నొందక మొదలియారి దక్షిణహిందూస్థాన రాజకీయ వ్యవహారములలోఁ బ్రవేసించి దేశాభివృద్ధికి జాల కృషిఁజేసెను. ఈవ్యవహారములలోఁ నతఁడెంత ధయిర్యశాలియో యీక్రింది పనివల్లఁ దెలిసికొనవచ్చును. 1883 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారి యాలోచన సభలోని సభికుఁడొకఁడు పించనుపుచ్చుకొని యింగ్లాండునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడై యుండఁ జెన్నపురవాసు లాయనను గౌరవించి యుత్సవములఁ జేయఁ దలంచిరి. అట్టియుత్సవములఁ జేయుట కూడదని రామస్వామి మొదలియారి నిరాఘాటముగాఁ బలికెను.

చెన్నపట్టణములో స్థాపింపఁబడిన మహాజనసభ, తెల్లవారు నల్లవారిని మునుపటియట్లనాదరముసేయక గౌరవముతోఁ జూచునట్లు చేయుటకు దక్షిణ హిందూస్థానమున స్వదేశస్థుల మొజలు ధైర్యముతో

దొరతనమువారికి విన్నవించుటకు ముఖ్యాధారమయ్యెను. ఆమహాజనసభలో రామస్వామి మొదలియారి ప్రధానపురుషుఁ డన్నమాట యెల్ల వారికి విదితమే.

హిందూదేశ పరిపాలనమునుగూర్చి నిజమయిన స్థితిగతుల నెఱుఁగక యింగ్లాండులోనుండు నాంగ్లేయులకు, యథాస్థితిఁ దెలియఁజేయుటకు మన దేశస్థులలోఁ గొంద ఱింగ్లాండునకుఁ బోవుట యుచితమని మన దేశాభిమానులనేకులు తలంచి చెన్నపట్టణమునుండి రామస్వామి మొదలియారిగారిని మనరాజధానికిఁ బ్రతినిధిగాఁ బంప నిశ్చయించుకొనిరి. ఈపనినిమిత్తమే బంగాళమునుండి బాబు సురేంద్రనాథ బెనర్జి గారును బొంబాయినుండి మఱియొకరును బంపఁబడిరి. రామస్వామియు సహ ప్రతినిధులుఁ గలిసి యింగ్లాండులోఁ జాల సభలుచేసి హిందూదేశ వ్యవహారములను వారికి సుబోధకములుగఁ జెప్పిరి. ఇతఁ డక్కడనున్న దినములలో నాదేశస్థులలోఁ గొంద ఱీతని సహాయమున హిందూదేశరాజకార్యములను గూర్చి చర్చలు సలుపుట కొకసభ స్థాపించిరి. ఈతఁడును దక్కిన ప్రతినిధులుఁజేసిన యుపన్యాసములనుబట్టి యాకాలమున హిందూదేశ పాలనమునుగూర్చి యెక్కుడుపని జేయవలయునని యాంగ్లేయులకుఁ దోఁచెను. తక్కినవారి యుపన్యాసములు లటుండఁగా రామస్వామి మొదలియారి యుపన్యాసములు విశేషప్రీతి నింగ్లాండు జనుల కొసగెను. యేలయన నాయన మొగము కాటుక కన్నులు గలిగి మంచి తేజస్సుగలిగి యొంతో సుందరమై చూచినంత మాత్రముననే యెల్లవారలకు నాతనిమీఁద నాదరము గలుగఁ జేయునట్లుండెను. అతని సంభాషణ మాకారమునకు దగినట్లె గంభీరమై యుండెను. ఇంగ్లాండులోఁ గొంతకాల ముండుటచేత రామస్వామి మొదలియారి యాంగ్లేయ భాషాప్రవీణతయు వాగ్ధోరణియు మిక్కిలి యధికము లయ్యెను. హిందువులయెడల నమ్మికయుంచి యాదరముతో రాజ్యపరిపాలనము జేయుఁడని యాతఁడు కృపారస ముట్టిపడునట్లు జేసిన యుపన్యాసములు వారి హృదయములమీఁద ముద్రితము లైనట్లుండెను.

రామస్వామి మొదలియారి సముద్రయానముఁజేసి విదేశములఁ గొంతకాలము గడిపినను హిందూధర్మములకు విరుద్ధములుగ నెన్నఁడు నాచరింపక మనదేశపు సేవకునొక్కని వెంటఁబెట్టుకొనిపోయి వానిచేత యన్నమేతిని కాలక్షేపముఁ జేసెను. ఇంగ్లాండు దేశస్థులనేకు లతనిని విందునకుఁ బిలువగా నతఁడట్టి విందులకు దఱుచుగాఁ బోవక పోకతప్ప నప్పుడు పోయి వారిచేతి మాంసాదులు భక్షింపక కాయగూరలు పండ్లు మొదలగువానిని భక్షించుచు వచ్చెను. అతని కులస్థులుగూడ నాతని ని యమము లిట్టివని యెఱింగి సణుగుకొనక గొణుగుకొన యనుచితములై యర్థములేని ప్రాయశ్చిత్తముల విధింపక రాఁగానే యతనిం గులము లోఁ జేర్చుకొనిరి. రామస్వామి మొదలియారి తిరిగి స్వదేశమునకు వ చ్చినప్పుడు చెన్నపురవాసు లాయనయెడఁ జూపిన సన్మాన మిట్టిదియని వర్ణింపరాదు. సేలములో జరిగిన సన్మానము జెన్నపురిలో జరిగినదా నికంటె విశేషముగా నుండెను. ఇంగ్లాండునుండి స్వదేశమునకు వచ్చిన తోఁడనే యాతనిపై మఱియొక కార్యభారము పడెను.

1886 వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు పబ్లికు సర్వీసు క మీషను అనుపేర నొకసభ నేర్పరచిరి. ఆసభలోఁ గొందఱు తెల్లవారు మేటి కెక్కిన స్వదేశస్థులు కొందఱు సభ్యులుగా నియమింపఁబడిరి. సర్ రొమిశ్చంద్రమిత్తరు బంగాళమునుండియు సర్కారను నతఁడు బొంబా యినుండియుఁ జెన్నపురమునుండి రామస్వామి మొదలారియు మఱియొక చోటనుండి భీంగారాజు సభికులుగా నియుక్తులైరి. ఈసభ చేయవలసిన పని యేమనఁగా దొరతనమువారి కొలువులో నదివఱకు స్వదేశీయు లెం దఱున్నారో విశేషముగా వారినిఁ గొలువులోఁ జేర్చుకొనవలయునా లే దా యెట్లుచేర్చుకొనవలయు నను విషయములంగూర్చి విచారణచేసి దొ రతనమువారికి రిపోర్టుపంపుట. రామస్వామి మొదలియారి యప్పటికి ముప్పదియారేండ్ల వయసుగలవాఁడై నను మిక్కిలి లోకానుభవము గల పెద్దలతో సమానముగఁ గార్యనిర్వాహముఁ జేసెను. ఎంతోగొప్ప బుద్ధి

శాలియైనం గాని దొరతనమువా రంత చిన్నవానినంత గొప్పకమీషను లోఁగూర్చుండఁబెట్టరు. పెట్టినందు కతఁడు తీసిపోకతగినట్లుఁ బనిచేసెను.

ఈయన దేశీయమహాసభమీఁదఁగూడ చాల నభిమానము కలిగి పని జేసెను. ఒకసంవత్సర మీయనను దేశీయమహాసభ కధ్యక్షుఁడుగా నుండవలయునని తత్సభా నిర్వాహకులు కోరగా నీతఁడాగౌరవమునకుం దగినవారు తనకంటె పెద్దలు నున్నారని నిరాకరించెను. అంత దేశాభిమానము నంతవిద్య నంతయోగ్యత యంతధైర్యముగల యీసత్పురుషుని నలువదియేండ్లు నిండినతోడనే మృత్యుదేవత 1892 వ సంవత్సరమున దనపొట్టం బెట్టుకొనియె. ఇందుచేత దక్షిణ హిందూదేశము దురదృష్టనంతమని చెప్పనొప్పు.

సర్. కె. శేషాద్రిఅయ్యరు.

ఈయనబొమ్మ దొరకలేదు. శేషాద్రియ్యరు చెన్నపురి రాజధానిలో మలబారు జిల్లాలోనున్న పాలఘాటునకు సమీపమందున్న కుమరాపురము గ్రామమున 1845 వ సంవత్సరము జూనునెల యొకటవ తేదీని జన్మించెను. ఆయన కళ్ళికోటలోనున్న దొరతనమువారి పాఠశాలలో మొట్టమొదట విద్యాభ్యాసముఁ జేసెను. ఆపాఠశాల గోడలమీఁద నిప్పటికి నీయనపేరు బంగారువర్ణములతో వ్రాయఁబడి మెఱయుచున్నది. అక్కడ చదువు ముగిసినపిదప నతఁడు చెన్నపురికిఁబోయి ప్రసిడెన్సీ కాలేజీలోఁ జేరి 1866వ సంవత్సరమునఁ బట్టపరీక్షయందుఁ గృతకృత్యుఁడయ్యెను. తరువాతఁ గొన్నియేండ్ల కాయన బి.యల్. పరీక్షలోఁగూడ కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్య ముగిసిన పిదప శేషాద్రియయ్యరు మలబారు జిల్లాకలక్టరగు బేలర్డు దొరచేత నతనికచ్చేరీలో భాషాంతరీకరణముఁ (తర్జుమా) జేయు నుద్యోగస్థుఁడుగా నియమింపఁబడెను. కాని శేషాద్రి చిరకాల మాయుద్యోగములో నుండలేదు.

శేషాద్రి చదువుకొనుచున్న కాలమునందే రంగాచార్యులతో స్నేహము చేసెను. అందుచేత రంగాచార్యులు మైసూరు సంస్థానమున నుద్యోగము సంపాదించినప్పుడు శేషాద్రినిఁ బిలిపించి యష్టగ్రామమండల మండలాధికారివద్ద శిరస్తాదారుగ నేర్పరచెను. శేషాద్రి మైసూరు సంస్థానమున గొప్పపేరు సంపాదించుటకు మిక్కిలి యవకాశ ముండెను. సహజముగ బుద్ధిసూక్ష్మతయు మంచి పూనికయుఁ గలవాఁడగుటచే నయ్యరు తనపాలఁబడిన కృత్యములెల్ల నతిశ్రద్ధతో నెఱవేర్చుచువచ్చెను. ఆయన ప్రవేశించు నప్పటికి మైసూరుప్రభువు బాలుఁడైనందున నాంగ్లేయదొరతనమువారి పాలనలో నుండెను. ఈయనచేరిన పదమూడేండ్లకు

యుక్తవయసు ప్రాపించినందున సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁ
బడెను. ఈపదమూడేండ్లలో శేషాద్రియ్యరు చాలడిపార్టుమెంటుల
లోఁ బనిచేసి పరిపాలన విధానమంతయు నేర్చికొనెను. 1873 వ సంవత్స
రమునందు మైసూరులో జ్యూడిషల్ కమీషనరుగానుండిన సర్ జేమ్సు
గార్డనుద్వార శేషాద్రిని తనకోర్టులోఁ బెద్ద శిరస్తదారుగ నియమించె
ను. అనంతర మతఁ డాసంస్థానమున నశిస్టాంటు కమీషనరుగా నేర్పరు
పఁబడెను. ఆయుద్యోగమున మూడేండ్లున్న పిదప నాయన మహారాజు
గారి మందిరమునకు కంట్రోలరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఈయుద్యోగము
లోనుండి యతఁడు తుముకూరుజిల్లా డిప్యూటి కమీషనరుగాను జిల్లా
మేజస్ట్రీటుగాను మార్పఁబడెను. ఈయుద్యోగమునందు శేషాద్రయ్యరు
దేశపరిపాలనమునందు తనకుఁగల సామర్థ్యమును జూపుటకు విశేషము
గా నవకాశము కలిగెను. ఆ సామర్థ్యమునుజూచి పై యధికారులు
శేషాద్రి జిల్లా కలక్టరు పదవియందే గాక దానికంటె నెక్కువ పదవుల
యందు నిలుపఁబడఁదగినవాఁడని గ్రహించిరి.

సంస్థానము మహారాజుగారి కప్పగింపఁబడిన తరువాత రంగాచా
ర్యులు మంత్రి యయ్యెను. మంత్రియైనతోడనే యాయన చట్టములు
శిక్షాస్మృతులు నిబంధనలు మొదలగునవి వ్రాయుటకు బుద్ధిశాలియగు
శేషాద్రియ్యరు నేర్పరచెను. రంగాచార్యులు సుఖించుటకు మంత్రి కా
లేదు. ఆతఁడు చేయవలసిన కార్యములు విశేషముగా నుండెను. రంగా
చార్యుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడు. విశేషించి సత్పరిపాలనముఁజేసి సత్కీ
ర్తిఁ సంపాదింప వలయునను కోరిక కలవాఁడు. కావున నెంతోఁ జేయ
వలయునని కొండంత యాశతోఁ బరిపాలన మారంభించెను. దేశము
యొక్క ధనస్థితి బాగుచేయుట కాయన యెన్నో క్రొత్త యేర్పాటులఁ
జేసెను. మంత్రిగానున్న రెండేండ్లలోనే తాను బ్రతికియున్న పక్షమున
జనులకుఁగలుగు సౌఖ్యము లెట్లుండునో కొంతవఱకు రుచిచూపెను. కా
ని మైసూరుసంస్థాన వ్యవహారములను నడపుటకు మిక్కిలి గడితేరిన ది
ట్టరి కావలసిన సమయమందే దేశస్థుల దురదృష్టమున రంగాచార్యుఁడు

కాలధర్మము నొందెను. రంగాచార్యుఁడు బ్రతికి యున్నప్పుడే శేషా
ద్రియ్యరు ముందు మిక్కిలి కాగలవాఁడని యాతనిమీఁద నెంతో యా
సపెట్టుకొనియుండెను. రంగాచార్యుఁడు పోయిన పిదప శేషాద్రి యా
స్థానమున గూర్చుండుట కర్హుఁడగునా కాఁడా యని గొప్ప సందేహ
ము కలిగెను. కాని కాలమే యెల్ల సందేహములనుబాపి శేషాద్రియ్య
రు మొదట జను లనుకొన్న దానికంటె నెక్కువ సమర్థుఁడని నిరూపించె
ను. 1883 వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి 12 వ తారీఖున శేషాద్రియ్యరు
మైసూరు సంస్థానమునకు మంత్రిగా నియమింపఁబడెను.

మంత్రియగు నప్పటి కతఁడు పడుచువాఁ డగుటచేతను వెనుకటి
మంత్రి చేయవలసిన మార్పులకెల్ల దారిఁజూపించుటచేత నీతనికిఁ బరిపా
లనము సులభమయ్యెను. అప్పటికాయన ముప్పదియెనిమిది యేండ్లవాఁ
డు. కావున తాను చేసిన మార్పుల ఫలములు కన్నులారఁ జూచుటకు
ననుభవించుటకు జిరకాలము జీవించెను. ఆకస్మికముగా గొప్పరాజ్యము
ను నావయొక్క చుక్కానును ద్రిప్పవలసిన వాఁడగుటచే నతఁడు క్రొ
త్తదారులం బోవక రంగాచార్యుఁడు చూపిన మార్గములనేనడచి య
తఁడు వేసినపద్ధతులనే యవలంబించి పరిపాలింపఁ దొడగెను. సంస్థానము
మహారాజున కప్పగింపఁబడకపూర్వము 1877 వ సంవత్సరమున దేశము
న గొప్ప కాటకము సంభవించెను. ఆకలిబాధల నివారించుటకు సం
స్థానమునకు ముప్పదిలక్షల రూపాయ లప్పయ్యెను. ఈయప్పు నింగ్లీషు
దొరతనమువారే యిచ్చిరి. అందుచేత నేఁటేఁట దాని వడ్డీ నిచ్చుకొను
భారమేకాక మఱియొకసారి కాటకము సంభవించు నప్పుడు జనక్షయము
కాకుండుట కేర్పాటులు చేసికొనవలసిన భారముగూడ సంస్థానముపైఁ బ
డెను. కాటకముల నివారించుటకు రంగాచార్యులు దేశమున నినుపదారి
ప్రబలముగా వేయింప నారంభించెను. శేషాద్రియ్యరు గూడ నాతని
మార్గమే యవలంబించి యినుపదారులను వేయింపసాగెను. ఆయన
మంత్రియైన రెండు సంవత్సరములలోపున దేశమున రమారమి నూటన
లువదిమైళ్ళ పొడవుగల యినుపదారి వేయఁబడెను. దాని నిమిత్తమైన

కర్చులలో నిరువదిలక్షలు మాత్రమే ఋణమయ్యెను. తక్కిన ధనము సంస్థానపు టాదాయమునుండియే వ్యయము చేయఁబడెను. ఈయినుప దారి వలనఁ బోగుపడిన ధనము నతఁడు మఱికొన్ని మండలములలో నినుపదారులు వేయించుటకుగా వినియోగించెను. నాలుగేండ్ల తరువాత బెంగుళూరు హిందుపూరినుపదారి సమాప్తమయ్యెను. అదివఱకు క్షామములకు మిక్కిలి జడిసిన మండలములన్నియు నినుపదారులచేత జుట్టువడి యెన్నికఱవులు వచ్చినను భయములేని స్థితిలో నుండెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి దేశమున రమారమి యేఁబదియెనిమిదిమైళ్ళ యినుపదారి యుండెను. 1901 వ సంవత్సర మందాయన యుద్యోగము మాను నప్పటికి నాలుగువందల మైళ్ల యినుపదారి వేయఁబడి యుండెను.

ఈయన చేసినపని యొక్కయినుప దారియేకాదు. పొలములకు జక్కని నీటిపాఱుదలఁ గలిగించుట కీయన విశేషశ్రమపడెను. ఆయన పరిపాలన మారంభించిన మొదటి పన్నెండు సంవత్సరములలోను రమారమి కోటిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టించి మూఁడువందల యేఁబదియైదు చదరపుమైళ్ళ భూమిని దంపసాగుబడి క్రిందికిఁ దెచ్చెను. ఇట్లు తెచ్చుటవల్ల సంస్థానమునకు సంవత్సరమున కెనిమిది లక్షల రూపాయల శిస్తులధికముగాఁ జెల్లుచువచ్చెను. ఖర్చులు తగ్గించుట, క్రొత్తమార్పులు చేయుయుట, యేకకాలముననే జరుగుచు వచ్చెను. అందుచేత సంస్థానము ధనవిషయమున దినదినము మహాద్భుతముగా వృద్ధిపొందెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి సంస్థానమునకున్న ముప్పదిలక్షల ఋణము 1888 వ సంవత్సరమున ననఁగా నైదేండ్లనాఁటికి సంపూర్ణముగఁ దీర్చివేయఁబడెను. తరువాత నేఁడేండ్ల కనఁగా 1895 వ సంవత్సరమున శేషాద్రియయ్యరు జనప్రతినిధిసభను బిలిపించి యాసభికులతో సంస్థానముయొక్క స్థితిగతులఁ జెప్పునవసరమున నప్పటికి సంస్థానపు ఖజానాలో నొకకోటి డెబ్బదియాఱులక్షల రూపాయలు నిలువయున్నవని చెప్పెను. 1883 వ సంవత్సరమున ననఁగా నీతఁడు క్రొత్తగా మంత్రియైన సంవత్సర

ము సంస్థానమునకువచ్చిన శిస్తాకకోటి మూఁడులక్షలు. శేషాద్రయ్యరు మం
త్రిపదవినిమానుకొనినప్పుడు సంస్థానముయొక్క శిస్తాకకోటి యెనుబది లక్ష
లు. ఇట్లతిశయమైన శిస్తుపన్ను లెక్కువకట్టుటవలనఁగాని ప్రజలంబీడించుట
వలనంగాని రాలేదు. శేషాద్రియ్యరు నిరంతర మభివృద్ధిమీఁదనే దృష్టి
నిలిపి, పన్నుల యొత్తుడు ప్రజలకుఁ గలుగనీయక సంస్థానమునకు ధన
లాభము కలుగు నుపాయములు వెదుకుచు నట్టిపనులంఋఁ జొరవతోఁ
బ్రవేశించుచు వచ్చెను. ఇంజినీరింగు డిపార్టుమెంటు వారినిఁ జాలప్రో
త్సాహముఁ జేసి క్రొత్త జలాధారములు దేశమునకుఁ గల్పించెను. ఎ
క్కువ జాగ్రత్తయుఁ దక్కువ ధైర్యముగల మంత్రిలు సాధారణము
గాఁ బ్రవేశింప నొల్లని దుర్లభకార్యములలో నీతఁడవలీలగాఁ బ్రవే
శించెడు వాఁడు. ఈయన చొరవఁజేసి ప్రవేశించుటచేతనే బెంగుళూరు
జనులు హాయిగాఁ ద్రాగుటకు నీమంచినీరు లభించెను. ఈయన చొర
వ చేయనిచో హగారినది మీఁద నానకట్టు కట్టఁబడక యుండును. ఈ
యానకట్టువలన ముప్పదియైదుమైళ్ళ చతురముగల చెరువేర్పడెను. ఈచె
ఱువువలన నెన్నోయకరముల నేల సాగుబడి యగుచున్నది. ఇవిగాక
యీయన యుద్యోగము చాలించుకొనక మునుపు మఱియొక పెద్దయె
త్తునెత్తెను. కావేరీనది కొండలనుండి క్రిందికి దిగుచోటనుండి యంత్రా
ది సాధనములవలన నదీజలమును మైసూరు సంస్థానమునకుఁ జక్కఁగాఁ
బ్రవహింప జేయవలయునని యీయన సంకల్పించెను. దీనివలన మై
సూరు సంస్థాన మిప్పటికంటె రెట్టింపు భాగ్యవంతమగును. ఈయన
మంత్రిగా నుండిన పదునెనిమిది సంవత్సరములలోను నీటిపాఱుదలం
గూర్చి యీయన ఖర్చుచేసిన సొమ్ము రమారమి నాలుగుకోట్ల రూపా
యలు. కాలమున కనుగుణముగా నుండునట్లు శేషాద్రియ్యరుఁగూడ
నెన్నియో క్రొత్తడిపార్టుమెంటులఁ గల్పించి వాటిలోఁ బనిచేయుట
కుఁ దనదేశమున సమర్థులు లేనపుడు విదేశములనుండి ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞా
నము లోకానుభవముంగల సత్పురుషులం బిలిపించుచు వచ్చెను. ము
నుపున్న డిపార్టుమెంటులంగూడ పైనుండి క్రిందివఱకు సంపూర్ణము

గా మార్చివేసెను. మైసూరు సంస్థానమున్న కోలారు జిల్లాలో బంగారపు గనులు కలవు. ఈగనులను యూరోపియనులు కౌలుకుఁ బుచ్చుకొని పూర్వము సంవత్సరమున కేఁబదివేల రూపాయల చొప్పున మహారాజావారి కిచ్చుచుండువారు. శేషాద్రియ్య రాగనుఁలను ద్రవ్వుటలో మతింత ప్రోత్సాహము గలిగించి యిప్పుడు సంవత్సరమునకుఁ బదునైదుల క్షల రూపాయలు రాఁబడివచ్చునట్లు చేసెను. ఎంతబుద్ధిశాలియైన నెంత బలవంతుఁడైన మనుష్యుఁడు మితజ్ఞుడేఁకాని సర్వజ్ఞుఁడుకాఁడు గదా! అందుచే శేషాద్రయ్యరు రాజ్యపరిపాలనములోఁ బెక్కులోపములు చేసియుండవచ్చు. రైతులకుపయోగకరముగా నుండుటకీయన కృషినిధులను స్థాపించెను. కృషినిధులనఁగా రైతులకు మిక్కిలి తక్కువ వడ్డిని యప్పులిచ్చెడు బ్యాంకులు. పంట కాఁపులు సాధారణముగా నూటికి రూపాయి మొనిమిదణాలు రెండురూపాయలు వడ్డికి సొమ్ము దెచ్చుకొని యాఋణము దీర్చలేక నానాఁటికి దుస్థితిలోనికి వచ్చుటఁజూచి వారిస్థితి బాగుచేయుట కీయన యీనిధుల గల్పించెను. కాని యవి యనుకొన్నంత కార్యకారులు కాలేదు. ఇంక నతఁడు చేసిన ప్రయత్నములలో నెఱవేరనివి కొన్ని యున్నవి. కాని నెఱవేఱిన కార్యము లనంతములుగా నుండుటచేఁ జెడిపోయినవానిని మనమెత్తుకొన నక్కఱలేదు. మైసూరు నిప్పుడున్న స్థితికిఁ దెచ్చిన మహానీయుఁ డీయనయేయని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. శేషాద్రియ్యరుయొక్క సత్పరిపాలము మైసూరు ప్రభువువద్దనుంచి ప్రజల వద్దనుంచి మెప్పులు దెచ్చుటయేగాక యాంగ్లేయ ప్రభుత్వము వారివద్ద నుంచికూడ యాయనకు మెప్పులు తెచ్చెను.

1887 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు నెలలో గవర్నరు జనరలుగారగు ఢఫ్రిను ప్రభువుగారు మైసూరు సంస్థానమునకుఁ బోయి మంత్రికి సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. అనంతరము 1893 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారగు లెన్సిడౌను ప్రభువుగా రాయనకు కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుద మిచ్చిరి. వెనుకటి మైసూరు మహారాజుగారు శేషాద్రయ్యరుకు రాజ్యధురంధరుఁడనుబిరుదమిచ్చిరి. ఆమహారాజుగారు

1894 వ సంవత్సరమున మృతి నొందగాఁ గుమారుఁడు బాలుఁడయి నందున నిండియాగవర్నమెంటువారు దేశపరిపాలనము జరుపుటకు కవున్సిలు ఆఫ్ రీజన్సీయను నొక సభ నేర్పరచి యాసభకు శేషాద్రియ్యరు నధ్యక్షునిగ నేర్పఱచిరి. చెన్నపురి యూనివరుసిటీవారు 1887 వ సంవత్సరమున నాయన నొక ఫెల్లోగాఁ జేసిరి. నిరంతరమగు కార్యభారముచేత నాయన శరీరారోగ్యము క్రమక్రమంబునం జెడుటంజేసి యాయన 1900 సంవత్సర ప్రారంభమున నుద్యోగము మానుకొనెను. మొత్తము మీఁద నీతఁడు మైసూరు సంస్థానములో ముప్పదిరెండేండ్లు పనిఁజేసెను. అందుఁ బదునేడేండ్లు మంత్రిపదవియందే యుండెను. చిరకాలము నుండి యాయన శరీరమునకు గావలసిన విశ్రాంతి యిప్పుడు లభించుటచేత శేషాద్రియ్యరు చాలకాలము జీవించుననియు నాయన జీవితములో భుక్తశేషముఁ గూడ లోకోపకారార్థమే వినియోగపడుననియు నెల్లవారలుఁ దలంచిరి. కాని దైవమది యోర్వఁడయ్యె. సరిగా రెండు సంవత్సరములైనను విశ్రాంతి సౌఖ్యము లనుభవింపక ముందె 1901 శెప్టెంబరు పదమూడవ తారీఖున మిత్రమండలమునకును బంధుకోటికి నపార దుఃఖము కలుగునట్లు శేషాద్రియ్యరు స్వర్గస్థుఁడయ్యెను.

శేషాద్రియ్యరు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు. ఆయన చరిత్రమంతకన్న ప్రసిద్ధము. దక్షిణదేశము మంత్రులకుం బుట్టిన యిల్లని భరతఖండమున వాడుక కలదు. ఏలయన నీదక్షిణ దేశముననేగదా. దివాను రంగారావు, రాజా మాధవరావు, వెంబాకం రామయ్యంగారు దివాను రంగాచార్యులు, మహామంత్రి శేషాద్రియ్యరు, మొదలగువారు పుట్టి పెరిఁగి మహాధికారముఁ జేసినది. పైనుదహరింపఁ బడినవారందఱు మంత్రులుగానుండినను వారి యందరికంటె శేషాద్రియ్యరునకు రెండులాభము లెక్కువ కలిగెను. అందు మొదటిదేదన శేషాద్రియ్యరు మైసూరు సంస్థానమునఁ జిరకాలము పనిజేయుట కవకాశము కలిగెను. తక్కినవారి కీయవకాశము కలుగలేదు. రంగాచార్యులు రెండు సంవత్సరములు మాత్రమే మంత్రి పనిఁజేసెను. మాధవరావు తిరువాన్కూరునందుఁ

కొంతకాలము బరోడాలోఁ గొంతకాలము మంత్రియై యుండెను. కాని నిరంతరాయముగ నొక్కచో నింతకాలముపనిఁ జేయలేదు. శేషాద్రియ్యరు పదునేడుసంవత్సరములు మంత్రిగాను తత్పూర్వముపదునైదుసంవత్సరములు వేరువేరు పదవులలో నుద్యోగిగాను మైసూరునందేయుండుటచేత సంస్థానముయొక్క గుట్టుమట్టులు దేశస్థుల యాచార వ్యవహారములు దెలిసికొనుటకు, తెలిసికొని వలయునెడల దేశకాలపాత్రముల ననుసరించి మార్పులఁ జేయుటకు నవకాశము కలిగెను. రెండవలాభమిది. హిందూదేశమునందు మంత్రులైన మహనీయులు విద్యా విషయమున ముత్తెగలుగ నున్నారు. అది యెట్లన నాంగ్లేయవిద్య జక్కగా నేరక మంత్రులై యనంతర మాబాస నేర్చికొని మొత్తముమీఁద స్వభాషతోనే వ్యవహారము నడపినవారు కొందఱు. ఇందులో గ్వాలియరు మంత్రియైన దినకరరావు హైదరాబాదునకు మంత్రియైన సలారుజంగును జేరుదురు. బి. యే. బి. యల్. మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులు కాకపోయినఁ దమ కాలమునాఁటికున్న యాంగ్లేయవిద్య నభ్యసించి వ్యవహార మింగ్లీషుతోనే కట్టుదిట్టముగ నడిపినవారు కొందఱు. మాధవరావు రంగాచార్యులు రామయ్యంగారు మున్నగువారీ తెగలోనివారు. బి యే బి యల్ మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతకృత్యులై మంత్రులై నవీన పద్ధతుల ననుసరించి వ్యవహారముల నడపినవారు కొందఱు. శేషాద్రియ్యరీ తెగలో జేరును. ప్రకృతిశాస్త్రముల నేర్చికొన్న ఫలము శేషాద్రియ్యరు తన పరిపాలనమునం గనబఱచెను.

ఎవరిమంత్రిత్వ మేవిధముగనున్నదో పోల్చిచెప్పుట చాలకష్టము. కాని శేషాద్రయ్యరుకు దక్కిన మంత్రులకు నెంతైన భేదమున్నపక్షమున నదిముఖ్యముగ నొకదానియం దగపడుచున్నది. దినకరరావుమాధవరావు మొదలగు ప్రాచీన మంత్రులు తమయధికారముక్రిందికి వచ్చిన దేశములలోఁ గ్రమస్థితిలేనిచోట్ల గ్రమస్థితి నెలకొలుపుచు జెడియున్న తావులను జక్కజేయుచు వచ్చిరి. శేషాద్రయ్యరన్ననో యతఁడువచ్చునప్పటికి

దేశము క్రమస్థితిలోనే యున్నందున జేతిపనులు వాణిజ్యము మొదల గునవి వృద్ధిజేసి సంస్థానముయొక్క ధనస్థితి బాగుపఱచి రాజ్యమును ధనవంతముగ జేసెను.

శేషాద్రియ్యరు స్థిరమనస్సు గలవాడు. ఎన్నడైన నెదిరించినవాని యెడ నాతనిపట్టుదల యధికమయ్యెడిదట. పరేంగితజ్ఞాన మాయనకున్నట్లు మఱెవ్వరికి లేదని చెప్పుదురు. అందుచేతనే లక్షణములంగనిపెట్టి తగినవారినే తనక్రింద యధికారులుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఒకరిమీద క్రోధము మఱి యొకరిమీద దయ యను పక్షపాతము లాయనకడ లేవు. అన్నియు దెలిసినవాడయ్యు నీతడొకచిన్న పొరపాటు జేసెను. గొప్పయుద్యోగములలో మైసూరులోబుట్టిన జనులను బ్రవేశపెట్టక యూతడు తఱచుగా జెన్నపురి రాజధానిలోని వారినే తెచ్చి ప్రవేశపెట్టెను. ఆదేశస్థులనే బ్రవేశపెట్టిన దో వారిజాతిమత పక్షపాతములుగలిగి వర్తింతురనియు విద్యలోవిశేషముగ నారితేఱినవారు గాకపోవుటచే ననహార్హులనియు దలంచి యాయన విదేశస్థుల దెచ్చినచో వారు పక్షపాతము లేక ప్రజ్ఞాఢ్యులై యుందురని తలంచి యట్లుచేసెననియు నది బొరబాటు కాదనియు నాయనపక్షమువారు తలంతురు. కారణ మే మయినను శేషాద్రియ్యరు మైసూరుజనుల కిష్టుడుగాకపోయెను. ఇందతడు సంస్థానముయొక్క క్షేమమునే గోరెను. స్వలాభము జూచుకొని పనిచేయలేదని శత్రువులైన నొప్పుకొందురు.

ఆయన యెల్లప్పుడు నీతిపరుడై వ్యవహరించెను. రాజకార్యములతో స్వకార్యముల నెన్నడు నాయనకలిపి యెఱుగడు. తనసొంతసొమ్మయినను జెన్నపురములో నున్న బ్యాంకులో వేసికొనెనేకాని మైసూరు సంస్థానపు బ్యాంకులో నెన్నడు వేసికొనలేదు. చిరకాలము వేలకొలది రూపాయల జీతములు గల యుద్యోగములు చేసినను శేషాద్రియ్యరు పనిమానుకొను నప్పటికి దనపదవి వహించిన వారియందఱికంటె పేదవాడుగ నుండెను. అందుచేత మైసూరుమహారాజుగా రాయనకు నాలుగు లక్షల రూపాయలు రొక్కమును నెలకు రెండువేల రూపాయ లుపకార

వేతనమును దయచేసిరి. మాధవరావు మొదలగువారు తాము మంత్రులై యున్న దేశములలో జీవితకాల శేషమును గడపక స్వదేశములకుఁ బోవుచు వచ్చిరి. శేషాద్రియ్య రట్లుచేయక యేదేశపుసొమ్ము తాను తినెనో యాదేశమునందే తన ధనమంతయు ఖర్చుపడవలయునని యుద్యోగమును మానిన వెనకఁగూడ స్వదేశమునకుఁబోవక మైసూరులోనే గాఁపుర ముండెను. ఈయన గొప్పపరీక్షలయందుఁ దేఱినను మతవిషయమునఁ బ్రాచీనులలోఁ జేరినవాఁడు. ఇంటివద్ద పరమనిష్ఠుఁడై వ్యాఘ్రచర్మముఁ గప్పుకొని విభూతిపిండికట్లు బెట్టుకొని మహేశ్వరధ్యానము సేయుచుండును. మృతినొందునప్పుడు సయితమీయన తన శరీరము బులితోలుతోఁగప్పి దహనము జేయుమని బంధువులను బ్రార్థించెనఁట. మతవిషయము నందింత పట్టుదల కలదని యీతఁడు వ్యవహారవిషయములలో నెన్నఁడు జాతిమత భేదములను బాటించినవాఁడు కాఁడు. వ్యవహారములలోఁ దురక, క్రైస్తవుఁడు, మాలవాఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు గూడ నాయన దృష్టికి సమానులే.

వెంబాకం రామయ్యంగారు.

——:0;——

ఈయన 1826 వ సంవత్సరమందుఁ జెన్నపట్టణమున జన్మించెను. సర్ తామస్ మన్రోగారు గవర్నరుగానున్న కడపటి దినములలో నీయన తండ్రి రవిన్యూబోర్డులో రికార్డు కీపరుగా నుండెను. ముగ్గు రన్నదమ్ములలో రామయ్యంగారు కనిష్ఠుఁడు. తక్కిన సోదరులిద్దఱు మేనమామయ్యైన వెంబావం కృష్ణయ్యంగారివద్దఁ బెరుఁగుచు వచ్చిరి. ఈకృష్ణయ్యంగారు మనదేశము కంపెనీవారు పరిపాలించెడు దినములలోఁ దూర్పుసముద్రపు రేవులలో ధాన్యాదులవర్తకముఁ జేయుచుండెను. చిన్నప్పుడు రామయ్యంగారు మంచియారోగ్యములేక తఱుచుగ జబ్బుపడుచు వచ్చినందునఁ దలిదండ్రు లాయనను గొన్నిసారులు పాలారునదీ తీరమందు సీవరము గ్రామమందున్న మేనమామవద్దకును గొన్నిసారులు చెంగల్పట్టువద్దనున్న స్వగ్రామమగు వెంబాకమునకును నీటిమార్పు గాలిమార్పుల నిమిత్తము పంపుచువచ్చిరి. చిన్నజీతములు పెద్దకుటుంబములుఁగల గృహస్థుల కేదినములలో నైనను బిడ్డలకు గొప్పవిద్యఁ జెప్పించుట కష్టముగదా. కాని ముందు వెనుకలు చక్కఁగాఁ దెలిసినదియు మితవ్యయము యొక్క యుపయోగ మెఱిఁగినదియుఁ బరమశాంతము యోగ్యురాలు నగు రామయ్యంగారి తల్లి సొమ్ము క్లుప్తముగావ్యయముఁజేసి కుటుంబముఁ గడపి కుమారున కాదినములలో నున్న మంచివిద్యఁ జెప్పించెను. 1841 వ సం॥ న నెల్ఫినిష్టన్ ప్రభువు గవర్నరుగా నున్నప్పుడు చెన్నపట్టణమందు గవర్నమెంటువా రొక హైస్కూలు స్థాపించిరి. అది బయలుదేఱఁగా సందులో నాలుగురు విద్యార్థులు చేరిరి. అందులో రామయ్యంగా రొక్కరు. ఆయన సహాధ్యాయులైన తక్కినయైదుగు రెవరనఁగా 1. మహామంత్రియైన రాజా సర్ టి. మాధవరావుగారు, 2. చెన్న

పట్టణపు హైకోర్టులో మొదటిప్లీడరు గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణ సభలో మొదటి స్వదేశసభికుఁడు నగు శ్రీశఠగోపాచార్యులు, 3. దక్షిణ హిందూస్థానమున విద్యాధికుఁడని పేరు వహించిన లారీదొరగారు 4. తిరువాన్కూరు సంస్థానమందలి హైకోర్టులో జడ్జీగాఁ జిరకాల ముండిన సదాశివపిళ్ళగారు, 5. గొప్ప విద్వాంసుఁడని పేరుపొంది బ్రతికి నన్నాళ్ళు రోగములతోఁ దీసికొనుచు స్వల్పకాలమే జీవించిన దీనదయాళునాయఁడు.

ఈ యేగురు విద్యార్థులుఁ బరీక్షలో ఘనముగాఁ గృతార్థులైరి. ఆహైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర తన విద్యార్థుల బుద్ధివిశేషముఁ గనిపెట్టి వారికిఁ బాఠశాలలోఁ జెప్పెడు చదువుగాక యింటివద్దగూడ ప్రకృతిశాస్త్రము మొదలయినవి చాలవఱకు చెప్పెను. ఆదినములలోనె రామయ్యంగారు ప్రకృతి శాస్త్రమును జ్యోతిశ్శాస్త్రమును నేర్చి వాటియందు మిక్కిలి యభిరుచి గలవాఁ డయ్యెను. రామయ్యంగారు పెద్ద పుస్తకములకట్ట చేతఁబట్టుకొని ముత్యాలు పేట నుండి ప్రతిదినము మిక్కిలి దూరమున నున్న తన పాఠశాలకు బోవుచు వచ్చెను. ఈకాలమందీయనకుఁ బరమమిత్రుఁ డీయన జ్ఞాతి యగు శఠగోపాచార్యుఁడు. ఈ కాలములో రామయ్యంగారి కొక కష్టము సంభవించెను. ఈయనయన్నయు సర్వజనులకు నిష్టుఁడు గొంత కుటుంబభారము వహించినవాఁడు నగు పార్థసారథి యయ్యంగారు కాలధర్మము నొందిరి. ఆయన మరణముచేత దుఃఖులైన తల్లిదండ్రులకు తన విద్యాభ్యాస వ్యయము భారముగా నుండకుండ రామయ్యంగారు తన స్కూలుజీతము తానే తెచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. అకాలములో శ్రీ పచ్చయ్యప్ప మొదలియారిగారి పాఠశాల పరిపాలనముఁజేయు సభవారు, ఆంగ్లేయ శాస్త్ర విద్యలను జదువుకొను విద్యార్థులలో మొదటి వానికిఁ గొంత నెలవేతనమీయఁ దలఁచిరి. రామయ్యంగారు కష్టపడి చదివి తన ప్రజ్ఞచేతనే యీవిద్యార్థి వేతనము సంపాదించెను. తలిదండ్రులకు నిర్బాధకముగా దాను జదువుకొనుట కాధారమైన యీవిద్యార్థి వేతనము దనకు మహోపకారము చేసెనని యీయన యిటీవల పలుమాఱులు చెప్పుచు వచ్చెను.

అట్లు తానుపుచ్చుకొన్న విద్యార్థివేతనపు సొమ్మును రామయ్యంగారు ఋణముగా నెంచుకొని దానిని దీర్పఁ దలఁచి కొంత మూలధనమును తన్నిమిత్తమిచ్చి దానివడ్డివల్ల పట్టపరీక్షకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రముఁ జదువదలఁచు విద్యార్థికి సహాయముఁ జేయువలసినదని యేర్పాటు చేసి విద్య ముగిసినతోడనే యాకాలమున రివిన్యూ బోర్డువారికి సెక్రెటరిగా నుండిన పైక్రాఫ్టుదొర రామయ్యంగారిని తనకచేరీలో మహారాష్ట్ర భాషకుఁ దర్జుమాదారుగ నేర్పరచెను. రివిన్యూబోర్డులో నిట్లు కొంతకాలము పనిఁజేయుటచేత రివిన్యూపద్ధతులఁ దెలిసికొనుట కాయన కెన్నో యవకాశములు కలిగెను. క్రమక్రమముగా రామయ్యంగారు పూనికతోఁ బనిఁ జేయుటవలన జాలమంది కలక్టర్ల కనుగ్రహపాత్రుఁడయ్యెను. 1850వ సంవత్సరమందు నెల్లూరుకలక్టరు తనకచ్చేరీలోనున్న హెడ్డుమున్షీపని రామయ్యంగారి కిచ్చెను. ఈ యుద్యోగములో నీతఁడు నాలుగు సంవత్సరములుండెను. 1854 వ సంవత్సరమందు గవర్నమెంటువారు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు క్రొత్తగానిర్మించి యాశెక్రెటరిగారివద్ద రామయ్యంగారినిఁ బనిచేయఁ బంపిరి. అందులో గొంతకాల మున్నపిదప 1855వ సంవత్సరమున నాయన యధికారులు రెండుద్యోగములు కనఁబఱచి యాయన యిష్టమువచ్చిన దానిలోనికి వెళ్ళుమనిరి. మొదటిది నెల్లూరుజిల్లాలో నాయబు సిరస్తదారుపని. రెండవది కృష్ణాజిల్లాలో నప్పుడే క్రొత్తగా నేర్పడిన సబుకలెక్టరువద్ద సిరస్తదారు పని. రామయ్యంగారు తా నదివఱకు కొంతకాలము పనిఁజేసిన నెల్లూరుజిల్లాకే వెళ్ళి యక్కడి కలక్టరు నమ్మకమునకుఁ బాత్రుఁడై శ్రద్ధగాఁ బనిఁజేసెను. ఈయుద్యోగమున రెండేండ్లున్న పిదప నతఁడు తంజావూరుజిల్లా కలక్టరు కచేరీలో హెడ్డు శిరస్తదారుగ నియమింపఁ బడెను. నెల్లూరు విడిచిపోవునప్పు డాజిల్లా కలక్టరు రామయ్యంగారి సామర్థ్యాదులం గొనియాడుచు నొకజాబు వ్రాసెను. ఆజాబులో నితరవిషయములు విడిచి నాలుగుమాటలు మాత్ర మిందుదహరించుచున్నాను. "నీవంటి మనుష్యులే దేశమునకు నిజమైన మిత్రులు. వారే యీదేశమును దక్కిన యెల్ల దేశములలోఁ బేరుకల

దానినిగాను యెల్లసజ్జనుల స్తోత్రమునకుఁ బాత్రమైన దానిఁగాను జేయఁ గలవారు. ఈయుద్యోగమునం దొకసంవత్సర మున్న పిదప నాయన యాజిల్లాలోనే డిప్యూటికలెక్టరయి హెడ్డుకలక్టరునకు నమ్మదగిన సహకారియై యుండెను. 1859వ సంవత్సరమందు తంజావూరుజిల్లాలోనున్న యీనాము భూములు పరిష్కరింపఁదలఁచి గవర్నమెంటువారు యీనాము కమీషనరయిన టెయిలరుదొరతోఁ గలిసి మాటామంటకై రామయ్యంగారినిఁ జెన్నపురముఁ బిలిపించి టెయిలరు వద్ద నుద్యోగ మిచ్చిరి. ఆయన చెన్నపట్టణమందుండఁగానే సర్ ఛార్లెను ట్రివిలియన్ దొరగారాయనం బిలిచి కావేరీనదిపారెడి భూములలోఁగొంత భూములపరిష్కారము గావలసియుండెను కనుక యచ్చోటికి వెళ్ళవలసియుండుననని యాయనతోఁ జెప్పెను. తంజావూరుజిల్లాలో కావేరీనదిపారెడి భూములలో రహితులవద్ద శిస్తు వసూలుచేయుట కొలుంగు పద్ధతియని యొక పద్ధతి యుండెను. ఈపద్ధతింబట్టి దేశమున పండిన పంట హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి రహితులవద్ద శిస్తు హెచ్చుగాను తగ్గుగాను వసూలు చేయఁ బడుచు వచ్చెను. స్థిరమైన పద్ధతిలేక యేయేఁటి కాయేఁడు మాఱుచువచ్చిన యీపద్ధతిని మాన్పి శాశ్వతమైన శిస్తు కట్టవలసినదని రామయ్యంగారిని నియమించిరి. అయ్యంగారు వెంటనే యాపనిలోఁ బ్రవేశించి కలెక్టరుగారి యుత్తరువులంబట్టి యెనిమిది మాసములలో నీపనిఁబూర్తిఁజేసెను. ఈపని కొంత జరుగుచుండగానే ట్రివిలియన్ దొరగారు దక్షిణపు జిల్లాలను జూడ బయలుదేఱి తంజావూరు జిల్లాలో రామయ్యంగారు చేయుచున్న పనిఁ బరీక్షింపఁగోరి చాల పట్టుదలతో శోధించి యాతఁడు చేసిన పని మిక్కిలి బాగున్నదని మెచ్చుకొని పోయెను.

1860 వ సంవత్సరమున ప్రెసిడెన్సీకాలేజీ సంవత్సరోత్సవ సమయమున ప్రసంగించుచు ట్రెవిలియన్‌దొరగారు రామయ్యంగారి నీక్రిందివిధమునఁ బ్రశంసించిరి. “పైఁ జెప్పిన తరగతిలోఁ జేరిన మఱి యొక స్వదేశీయుఁడగు నుద్యోగస్థుఁడు తంజావూరు జిల్లాలో మిక్కిలి కష్టమైన పనిని నేర్పుతో నెఱవేర్చెను. ఈకార్యసాధనమం దితఁడు జూపిన సామ

ర్థ్యము, నీతియు నతనికేగాక హిందూ జాతికెల్లగౌరవముఁ దెచ్చుచున్నది." 1870 వ సం॥ర మందు స్వదేశస్థులకుఁ గొప్పయుద్యోగము లియ్యవచ్చునని పార్లమెంటుసభలో నొకచట్టము పుట్టినపుడు యీ దొరగారే రామయ్యంగారి కీ క్రింది విధమున వ్రాసిరి. "హిందువుల కిప్పుడు గొప్పయుద్యోగము లీయవచ్చునను మంచిస్థితికి వచ్చితిమి. ఇపుడు పార్లమెంటులోనున్న బిల్లు హిందువులుగూడ నింగ్లీషువారితో సమానముగఁ జూడబడవలయునను న్యాయపద్ధతిమీఁద నిలిచియున్నది. ఇదివఱకు గవర్నమెంటు కొలువులో నుండుటచేతఁ గాని లేక గౌరవమైన స్వతంత్రవృత్తులలో నుండుటచేతఁగాని గొప్ప యుద్యోగములకుఁ దగియున్న స్వదేశస్థులందఱ నట్టియుద్యోగములలో గవర్నమెంటువారు ప్రవేశ పెట్టుదురు. ఈ సమయమున గవర్నమెంటువారు నిన్నట్టి గొప్ప యుద్యోగములోఁ బ్రవేశపెట్టకపోయిన పక్షమున నాకు విషాదముగ నుండును. నీవు నూరుసంవత్సరములు దొరతనమువారి కొలువుచేసినను తంజావూరులోని కొలుంగు వ్యవహారములవంటి కష్టమయిన వ్యవహారము మరల చేయువలసి యుండదు. నీవు చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న స్వదేశస్థులకంటె తెల్లవారికంటె నాపనికిఁ దగినవాఁడవని నీవిషయమై సిఫారసు చేసిరి. తంజావూరు మండలములో సగము భాగములోనున్న జనుల యదృష్టములు నీచేతిలోనున్నను నీపూర్వప్రవర్తనముమీఁద నెక్కడ నొకమచ్చలేకుండ ననుమానపునీడయైన నీమీఁద సోఁకకుండ నీవా వ్యవహారము న్యాయైకదృష్టితో నెల్లరకుఁ దృప్తికరముగఁ బరిష్కరించితివి. తంజావూరులో వ్యవహారము ముగియగానే యీనాము కమీషనులోఁ జేరవలసినదని యదివఱకు రామయ్యంగారి కుత్తరువులు వచ్చెనుగాని తంజావూరు కలక్టరు రాయనను విడువక తనకు సహాయుఁడుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఇక్కడ నుండగానే గవర్నమెంటువా రాయనను మఱియొక వ్యవహారముఁ బరిష్కరింపుమని పంపిరి.

1858, 59 వ సం॥ రములలో కావేరీనది వలన దేశమునకు గొప్పనష్టము కలిగెను. అప్పుడు చెడిపోయిన ప్రదేశములకు మరమ్మతులు

చేయుటకై గవర్నమెంటువారు మిరాశిదారులకు గుత్తదారులకు వేలకొలఁది రూపాయలిచ్చిరి. ఆమరమ్మతులు సరిగా జరిగినవో లేదో తెలిసికొని గవర్నమెంటువారికి గుత్తదారులకుఁ గల వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకు రామయ్యంగా రేర్పడెను. ఈకృత్యము నతఁడు శ్రద్ధతో నెఱవేర్చి గుత్తదారులవల్ల దొరతనమువారికి రావలసినసొమ్ము విశేషముగా రాఁబట్టెను. తరువాత నతఁడు తంజావూరు జిల్లాలోనే యున్న నల్లతాడిగ్రామ వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకై నియమింపఁబడెను. ఈగ్రామము చెన్నపట్టణపు నివాసులైన యొక కుటుంబమువారికి మొఖాసాగా నుండెను. గవర్నమెంటుకు గ్రామముమీఁద జెల్లవలసిన శిస్తు మితిమీరి యుండుటచే మొఖాసాదారులు దానిమొగముఁజూడక పాడుపెట్టిరి. రామయ్యంగారు శిస్తు తగ్గించి క్రొత్తపద్ధతిగా శిస్తు నేర్పఱచి కలెక్టరు యొక్కయు దొరతనమువారి యొక్కయు నంగీకారమునంది గ్రామము బాగుచేసెను.

1861 వ సంవత్సరమున సేలము జిల్లాకు సేలము పట్టణమే ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పడెను. అదివఱకు కోసూరులోనున్న పెద్దకలెక్టరు కచ్చేరీ సేలము వచ్చెను. ఆజిల్లాలోని నాముకాలు పట్టణమందు సబుకలెక్టరొకరుండు నట్లేర్పాటు చేయఁబడెను. గవర్నమెంటువారు రామయ్యంగారిని మొదటితరగతి డిప్యూటీకలెక్టరుద్యోగమున ఖాయపఱచి నాముకాలులో సబుకలెక్టరుగా నుండవలసినదని పంపిరి. అక్కడ సబుకలెక్టరుగా నాయన 1864 వ సంవత్సరమువఱకు నుండిరి.

ఈసమయమున నిండియా గవర్నమెంటువారు కాగితముల నాణెమును గ్రొత్తగా నిర్మింపఁదలంచిరి. కాగితముల నాణెములనఁగా బ్యాంకునోట్లు. ఇవియు రూపాయలు కాసులువలెనే యిప్పటికి దేశమున నాణెములుగఁ జెల్లుచున్నవి. రామయ్యంగారు నమ్మఁదగిన మనుష్యుఁడగుటచే నిండియా గవర్నమెంటు వారాయన నీడిపార్టుమెంటులోఁ బెట్టఁదలఁచి తిరుచునాపల్లిలో నెల కాఱువందలు మొదట జీతముఁ గలిగి క్రమాభివృద్ధిగా నెనిమిదివందలవఱకు జీతముగల నశిస్టాంటు కమీషనరుగా

నియమించిరి. ఈ యుద్యోగములో నతఁడు 1865 వ సంవత్సర ప్రారంభమందే ప్రవేశించెను. ఒక సంవత్సరములోఁ బనిచేయునప్పటికి తనకుఁ దగినంత పనిలేదని తెలిసికొని జీతము పుచ్చుకొనుచు సుఖముగాఁ గూర్చుండుట కిష్టములేక యాసంగతి నతఁడు గవర్నమెంటువారికిఁ దెలియఁజేసెను. గవర్నమెంటువారు వెంటనే యాయనను ప్రధానపు సెక్రటరిగారి యాఫీసునకుమార్చి యతఁడదివరకు చేయుచున్న యుద్యోగమవసరమే లేదని తీసివేసిరి. 1866 వ సంవత్సర మంతయు నితఁడా యుద్యోగమునం గడపెను. 1867 వ సంవత్సరమందు స్టాంపుల సూపరింటెండెంటుగు టెంపిలుదొర కాలధర్మము నొందగా దొరతనమువారు నెలకు వేయిరూపాయల జీతముమీఁద రామయ్యంగారి నాయుద్యోగమునం బ్రవేశపెట్టిరి.

మఱుసటి సంవత్సరము గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో నొక సభికుఁడుగ నతఁడు నియమింపఁబడెను, ఈసభలో నతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరములు సభికుఁడుగనుండి క్రొత్త చట్టములు నిర్మించునప్పుడు గవర్నమెంటువారి కెంతో సహాయముఁ జేయుచు వచ్చెను. అతఁడు ముఖ్యముగ శ్రమపడి పనిఁజేసినవి రెండు విషయములు గలవు. అది యేమనఁగా మునిసిపలు లోకలుఫండు సంబంధమయిన పన్నులు కట్టుటకు గవర్నమెంటువారు నిర్మించిన చట్టములో నితఁడు మిక్కిలి సహాయముఁ జేసెను. ఆచట్టము నిర్మించిన అలెగ్జాండరు ఆర్బత్నుదొరగారు వ్రాసిన యీక్రింది జాబుఁ జదివినయెడల రామయ్యంగా రెంత సాయముచేసెనో తెలియును. "ఇవి యిప్పుడు చట్టములైనవి గనుక నిదివఱకు నేనన్న నోటిమాటలే యిప్పుడు కాగితముమీఁదఁ బెట్టుచున్నాను. ఈశాసన నిర్మాణములో నీవుచేసిన యపార సహాయమునకుఁ జెప్పిన యాలోచనకు నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడనై యున్నాను. జాగ్రత్తతో అమలుజరుపఁబడిన పక్షమున నీరెండుచట్టములు జనులకు మిక్కిలి లాభకరములుగ నుండునట్లు నిర్మింపఁబడినవని నాయభిప్రాయము. మన మనుకొన్నట్లే నిజముగా జరిగిన పక్షమున మొదటశాసనము నిర్మాణముఁ జేయునప్పుడు

రెండవసారి దానిం దిరగవేయునప్పుడు నీవుచేసిన సహాయమే దానికి గా రణము" రామయ్యంగారు చదువుకొన్న పాఠశాలయొక్క సంవత్సరో త్సవమురాఁగా నర్బతునాటుదొరగారా సమయమున మాటలాడుచు రా మయ్యంగారినిఁ గూర్చి యిట్లు ప్రశంసించిరి. ఆకాలమున నీపాఠశాల లో నొక స్వదేశస్థుఁడనగా నిప్పుడు గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణ సభ లో సభికుఁడుగానున్న యొక పెద్దమనుష్యుఁడు విద్యఁ గఱచుచుండెను. ఆబడి యిట్టివానిఁ బ్రభవింపఁ జేయగలదని యెన్నఁడనుకోలేదు. ఆయ న సత్ప్రవర్తనముం బట్టియు బుద్ధికుశలతం బట్టియు నీతినింబట్టియు కార్యాచరణము నందుజూపెడు స్వతంత్రభావముం బట్టియుఁ జూడఁగా మనహిందూరాష్ట్ర మందున్న శాసననిర్మాణ సభలలో నెక్కడ నింత వాఁడు లేఁడని ధైర్యముతోఁ జెప్పఁగలను రామయ్యంగారు చెన్నపట్ట ణము మ్యునిసిపల్ సభలో నెనిమిది సంవత్సరములు సభికుఁడుగ నుండెను. ఆకాలములో నతఁడు పట్టణాభివృద్ధికి మిక్కిలి పాటుపడెను. ఒకసారి య ప్పటి గవర్నరు రామయ్యంగారికి మునిసిపల్ ప్రెసిడెంటు పని నియ్యఁద లంచెనుగాని రామయ్యంగారే దాని నంగీకరింపడయ్యె. 1871 వ సంవ త్సరమందు విక్టోరియా రాణిగా రాయనకు సి. యస్. ఐ. యను బిరు దమిచ్చిరి. ఆసమయమందు గవర్నరుగారగు నేపియ్యర్ ప్రభువు రామ య్యంగారికిఁ క్రిందియర్థము వచ్చునట్లింగ్లీషుతో నొకజాబు వ్రాసిరి. "నీకు సి. యస్. ఐ. బిరుదువచ్చినది. అది కొద్దిదినములలోనే యథా గౌరవముగా గవర్నమెంటు సెక్రటెరిచేత నీకీయఁబడును. సత్ప్రవర్తన చేతను యోగ్యతచేతను గవర్నమెంటువారి చిరకాలసేవచేతను మిక్కిలి తగినవాఁడవగు నీకు విక్టోరియా రాణీగారు దీనిని దయచేసినందుకు నేను నిన్ను బహూకరించుచున్నాను.' 1873 వ సంవత్సరమందు హిందూదే శపు ధనస్థితినిఁగూర్చి పార్లమెంటు సభవారేర్పరచిన కమిటీ యెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకై యింగ్లాండు వెళ్లవలసినదని దొరతనమువారు రామ య్యంగారి నడిగిరి. కాని రాజా మాధవురావుగారివలెనే రామయ్యంగా రుకూడ వర్ణధర్మము చెడిపోవునను భయమున సీమకు వెళ్ళనని రి.

1875 వ సంవత్సరమందు రిజిస్ట్రారు జనరలువని కాశీరాంగా దొరతన మువారు రామయ్యంగారికా పనినిచ్చిరి. 1877 వ సంవత్సరము జనవరి యొకటవ తేదీని డిల్లీనగరమున జరిగిన గొప్పదర్బారునకుఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారు రామయ్యంగారి నాహ్వానముఁ జేసిరి. ఆదర్బారునకుఁ బోయి యాయన గవర్నరు జనరలుగారివలన బంగారు పతకమును బహుమానము వడసిరి. రామయ్యంగారు కాలానుసారముగ నెన్నో కమిటీలలో సభికుఁడై మిక్కిలి యుపయోగములగు పనులఁజేసెను. ఆకమిటీలలోఁ గొన్ని యిక్కడ వేర్కొనఁబడును. 1. ఇంజనీరింగు డిపార్టిమెంటు స్థాపించుటకై యేర్పడిన కమిటీ. 2. చెన్నపట్టణము మునిసిపలు చట్టము మార్పుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 3. చెన్నపట్టణము మునిసిపాలిటీలో టీకాయల స్థితిగతులఁగూర్చి రిపోర్టుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 4. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న పాఠశాలలలో బాలురచేత నుపయోగింపఁబడు పుస్తకములను నిర్ణయించుట కేర్పడిన కమిటీ. 5. హిందూమత స్థానములు, అనఁగా దేవాలయములు మఠములు మొదలగు వాటి పరిపాలనము సరిగా నుండునట్లుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 6. గ్రామము వసబు నిబంధనలను వ్రాయుటకై యేర్పడిన కమిటీ.

రామయ్యంగారు స్టాంపుల యధికారియైన తరువాత నతఁడు చెన్నపట్టణములో స్థిరముగ నుండునని తెలిపిన పిదప నార్టను దొరగారాయనను పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారి యాస్తికి ధర్మకర్తగాఁ జేసెను. అట్లు ధర్మకర్తగానుండి యాయన యింతింతనరాని పనిఁ జేసెను. పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలను ధర్మములను మొదలంట నాశనము చేయునట్టి యొకవ్యాజ్యము తేబడెను. ఆవ్యాజ్యములో రామయ్యంగారు పడిన పాటువలననే పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాల నిలిచెను. విద్యాశాలల యందు రామయ్యంగారికి మిక్కిలి యభిమాన ముండుటచే పచ్చయ్యప్ప పాఠశాల నాయన స్వదేశస్థులయొక్కయు నాంగ్లేయులయొక్కయు నుపాధ్యాయులయొక్కయు విశ్వాసమునకు గౌరవమునకుఁ బాత్రమైన దానిగాఁ జేసెను. రామయ్యంగారు ధర్మ కర్తగా నున్న కాలమందె

పచ్చయ్యప్పపాఠశాల సమర్థుఁడగు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడు కలిగి మంచి హైస్కూలులలో నొకటై క్రమక్రమముగ రెండవ తరగతి కాలేజి యయ్యెను. ఈయన సభికుఁడుగానున్న కాలమందె చెంగలరాయ నాయకుఁడను నతఁడు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము వినియోగింపవలసినదని మరణశాసనము వ్రాసియిచ్చిన యాస్తి ధర్మకర్త యధీనమయ్యెను. ఈమరణశాసన మనేక సంశయములతోఁ గూడియుండెను. తక్కిన ధర్మకర్తలు రామయ్యంగారి యాలోచనము మన్నించివిని యేసత్కారము ల నిమిత్తమా యాస్తియుద్దేశింపబడినదో యాసత్కారముల నిమిత్తము వినియోగించిరి. 1880 వ సంవత్సరమందు రామయ్యంగారు దొరతనమువారి కొలువు విడిచిపెట్టి తిరువాన్కూరు మహారాజుగారి యాహ్వానముమీఁద యాదేశమునకు మంత్రియయ్యెను. ఈయన మంత్రికాలమునుపే యామహారాజు త్తరప్రత్యుత్తరముల మూలమున రామయ్యంగారి విద్యాసంపత్తి వివేకము గౌరవము పరిపాలన సామర్థ్యముఁ దెలిసికొనుచువచ్చెను. మహారాజు రామయ్యంగారినిఁ గూర్చి పడిన యభిప్రాయ మంతయు నాయన మంత్రియైనపిదప సరియైనదని స్పష్టమయ్యెను. ఆయన తిరువాన్కూరులో నేడు సంవత్సరములు మంత్రియైయుండి యాకాలమందు సమస్థానమందలి ప్రతి డిపార్టుమెంటులోను చాల మార్పులు చేసెను. ఆయన వెళ్లునప్పటికి సంస్థానమందలి క్రిమినలు కోర్టులు లేచట్ట మాధారములేక యేపద్ధతి ననుసరింపక నియమితమయిన మార్గము లేక వ్యవహారములు జరుపుచుండెను. అది గ్రహించి యాయన యింగ్లీషు ప్రభుత్వములోనున్న శిక్షాస్మృతి (పినలు కోడ్డు) చర్యాస్మృతి (క్రిమినలు ప్రొసిడ్యూరు కోడు) తెప్పించి సంస్థానమందలి కోర్టులలో వాడుక చేయించెను. అదివఱకు సంస్థానమందలి పోలీసు బలగము తక్కువ జీతములు గలిగి తగిన శిక్షలేక నేరస్థులను సరిగాఁ బట్టుకొనలేక మిక్కిలి దుస్థితిలో నుండెను. రామయ్యంగారీలోపముల నివారించుటకుఁ జెన్నపట్టణపు పోలీసు చట్టముఁ దెప్పించి సంస్థానమందు వాడుక చేయించెను. అనంతరము రామయ్యంగారు న్యాయస్థానములను

జక్కఁజేయఁ బూనెను. ఆదేశములో స్టాంపు డ్యూటి యెక్కువ పెట్టవ
లసి వచ్చినను జనులు విశేషముగా వ్యాజ్యములు వేయుచు వచ్చిరేకా
ను తగ్గలేదు. అందుచేత పని తెమలక కోర్టులలో వ్యాజ్యములతో నిం
డియుండెను. అందుచేత మునసబులకు స్మాలుకాజుల యధికార మిచ్చి
వారి జీతములు వృద్ధిచేసి జిల్లా జడ్జీల సంఖ్య తగ్గించి మొత్తముమీఁద
న్యాయాధికారుల కందఱకు జీతములు హెచ్చుచేసి మేజస్ట్రీటులకు పో
లీసధికారము తీసివేసి యనవసరముగ నధికసంఖ్యగనున్న మేజస్ట్రీటుల
ను తగ్గించి వారికి యెక్కువ యధికారము లిచ్చి తిరువాన్కూరులోను
న్న హైకోర్టును దగిన స్థితిలోఁ బెట్టెను. అనంతర మతఁడు రివిన్యూ
వ్యవహారములఁ జక్కఁజేయ నారంభించెను. ఈడిపార్టుమెంటులో న్యా
యస్థానములలోనున్న పద్ధతులకంటె పురాతన పద్ధతులు చెడుపద్ధతుఁ
లు ప్రబలియుండెను. ఈరివిన్యూ శాఖలోనున్న కొలువుగాండ్రకు జీతము
లు తక్కువ, పనిచేయుటకు సామర్థ్యము లేకపోవుటయును రెండు దో
షములు పట్టియుండుటచే రామయ్యంగా రుద్యోగస్థుల సంఖ్య తగ్గించి
జీతములు వృద్ధిఁజేసి యాడిపార్టిమెంటు నంతను స్థిరమయిన పునాది
మీఁదఁ బెట్టెను. ఉప్పుకొఠారుల మీఁదఁ దగినంత యదపు గలుగున
ట్లా డిపార్టుమెంటునంతను మంచి స్థితిలోనికిఁ దెచ్చెను. వీని యన్నిటి
కంటె స్లాఘనీయమయిన కార్యమేమనఁగా రామయ్యంగారు తిరువా
న్కూరు సంస్థానమంతయుఁ గొలిపించి భూములయొక్క శిస్తు స్థిరపరచె
ను. అనఁగా సర్వే సెటిల్మెంటును జేయించెను. ఈసర్వే లేకపోవుట
సంస్థానమునకు మిక్కిలి నష్టకరముగా నుండెననియు నదిచేయించుటచే
జాల లాభములు కలుఁగుననియు నయ్యంగారి తరువాత వచ్చిన మం
త్రులు గూడ నొప్పుకొనిరి. వెనుకటి నేల కొలతలు రివిన్యూ లెక్కలు
సరిగా నుండనందున వ్యవహారము చక్కగా జరుపుట యవస్యమయ్యె
ను. అందుచేత రామయ్యంగారా కొఱఁత నివారించుటకు సమగ్రము
గా నేల సర్వేచేయించుటయే యుత్తమ సాధనమని తగువిధమున నట్లు
చేయించెను. ఈసర్వే సెటిలుమెంటులో నేలయొక్క పరిమితిని సారమును

నిరూపించెను, శిస్తు వృద్ధి జేసెను. ఖజానా ధనముతో నింపెను. భూమివిషయమయి వివాదములు వచ్చినప్పుడు వెనుక నెట్లున్నదో చూచుకొనవలయునన్న తగిన యాధారములుగ నేర్పడెను. తిరువాన్కూరు చెఱసాలలోనున్న ఖైదీలచేత నదివఱకు పురవీధులలోఁగూడ పనిచేయించుచు వచ్చిరి. రామయ్యంగా రట్టివాడుక మానిపించి ఖైదీలు చెరశాలలోనే పనిచేయునట్లు విధించెను. సంస్థానమందలి ప్రజ లదివఱకు చిల్లర పన్ను లనేకము లిచ్చుకొనుచు వచ్చిరి. ఇవి ప్రజలను వేధించునవి సర్కారునకు లాభములేనివి యగుటచే వానిని రూపుమాపెను. ఇవిగాక యాసంస్థానములో మఱియొక చిత్రమయిన వాడుక యుండెను. పన్ను లిచ్చుకొనలేని పేదజనులు కొన్ని వస్తువులను సర్కారున కుచితముగాఁగాని లేక మిక్కిలి స్వల్పధరకుఁగాని తెచ్చి యిచ్చుచుండవలెను. అట్టి వాడుక యుండకూడదని దాని నతఁడు నిర్మూలించెను. ఆదేశమునందలి చేతిపనులను విశేషముగ వృద్ధిచేసి నూతన వస్తు నిర్మాణయంత్రములను బెట్టించెను. ఇందు ముఖ్యమయినవి పంచదారచేయు యంత్రము, కాగితములుచేయు యంత్రము, దూదియంత్రము. వెండియు నతఁడు స్టాంపుచట్టము నొకటినిర్మించి కాఫీగింజలు పండెడు నేలలకుపన్నులు కొట్టివేసి చిల్లర సరకులమీఁద నెగుమతి పన్నులు తీసివేసి భూమిలో పండిన వస్తువుల నేఁటేఁట ప్రదర్శనములు పెట్టించి జనులకుఁ జూపి కృషి నభివృద్ధిఁజేసి జనులు పెట్టుకొన్న చిన్నపాఠశాలలకు నేఁటేఁటఁ గొంత ధనసహాయమిచ్చి విద్యాభివృద్ధిఁ జేయుచు నార్మలు పాఠశాలలు స్థాపించుచు నల్లమందుమీఁద దిగుమతిపన్నుఁ గొట్టివేసి తిరువాన్కూరులోనున్న జలాధారములను వృద్ధిబఱచి శాశ్వతమయిన యుపకారముఁ జేసెను. వేయేల? సంస్థానమందతఁడు బాగుచేయని డిపార్టుమెం టొకటియు లేదు. ఆతని ప్రజ్ఞ యేమోకాని యాతఁడు సంస్థానపుసొమ్ము ఖర్చుపెట్టి చేయించిన పనులలో నొకటియు సొమ్ముదండుగ యగునట్లు నిష్ఫలము కాలేదు. అట్లుతానుచేసిన యనేక సంస్కారములచేత సంస్థానమంతయు రత్నగర్భమయి ధనముతోఁ దులదూఁగుచున్నందునఁ దనకార్యముల ఫలితములా

జూచుచుఁ జిరకాలము సంస్థానమునందుఁ బని చేయు వలయునని రామయ్యంగారు తలంచిరి. కాని యట్లు చేయుటకు వీలుపడదయ్యె.

ఇప్పటి మహారాజుగారివద్ద నొక సంవత్సరము పనిచేసి తాను ప్రారంభించిన సర్వే సెటిలుమెంట్లు రెండు తాలూకాలలో మాత్రమే సమాప్తమగునప్పటికి సతఁడు తిరువాన్కూరు వదలిపెట్టవలసి వచ్చెను. రామయ్యంగారు సంస్థానమును విడిచివెళ్ళుటకు కొన్నిదినముల పూర్వమందు ప్రస్తుత మహారాజుగారు మంత్రిపేర నొక జాబువ్రాసిరి. ఆజాబులో రామయ్యంగారు జనుల యభివృద్ధికై యాఱు సంవత్సరములు పాటుపడినట్లు వ్రాసిరి. ఈవిధముగానే యింగ్లీషువారి రెసిడెంటుకూడ వ్రాసెను. 1887 వ సం॥ మున రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానము విడిచి తన జీవితకాల శేషము మతవ్యాసంగములలోఁ గడపఁదలఁచి చెన్నపురముఁ జేరెను. కాని యాసంవత్సరము చెన్నపట్టణములోఁ గాసిన యెండల వేఁడిమి యాయన శరీరమునకుఁ బడక జ్వరబాధఁ గలిగించెను. ఎన్ని చికిత్సలు చేసినను ది నివారితముగాక యెట్టకేల కాయన ప్రాణముఁదీసి చెన్నపట్టణమునకు సత్పురుషవియోగముఁ గావించెను.

రామయ్యంగారు పుస్తకములు చదువుటయందు మిక్కిలి తమకముఁ గలవాఁడు. చెన్నపట్టణపు పుస్తకముల దుకాణములలో గ్రంథములు కొనని నెల, సీమనుండి పుస్తకములు తెప్పింపని నెల లేదని చెప్పవచ్చును. ఆయన మరణానంతరము భార్య యాతని గ్రంథభాండారము శ్రీపచ్చయ్యప్పగారి కళాశాలకు బహుమానముగ నిచ్చెను. అక్కడ నిప్పటికి రామయ్యంగారు శ్రద్ధతోఁ జదివిన యానవాళ్లుగల పుస్తకములు మనమిప్పుడు చూడవచ్చును. తనవద్దకు వచ్చినవారి కందఱకు నతఁడు మంచిపద్ధతుల నేర్పరుచు సంభాషణమునందుఁగాని వ్రాఁతయందుంగాని యతిశయోక్తి గర్హించుచుండెను. రామయ్యంగారు మితభాషి. ఏ సంగతినిఁగాని జరిగిన యథార్థమంతయుఁ దెలిసికొనక ముందతఁడు నమ్మువాఁడుకాఁడు. ఈసంగతి యాయన జాబులు చూచినవారికిఁ దెలియును. ఆయనకు స్వభావముచేతనే కొన్ని విషయములం దిష్టము కొన్ని

విషయములయం దనిష్టము గలుగుచు వచ్చెను. కాని తన తప్పులను తనకు సహేతుకముగ నెవరయిన నెఱిఁగించిన నవియొప్పుకొని తననడత దిద్దుకొనుచు వచ్చెనుఁ అతఁడు తాబేదారుల వద్దనుండి కఠినముగ బని పుచ్చుకొనునట్టి యజమానుఁడు. తనపై యధికారులవద్ద తానుకూడ నట్లే పనిచేసెను. వ్యవహారములలో గఠినుఁడగుటచేత నతని యాప్తులైన వారే యనేకులు తమ్మతఁడు గౌరవభంగము చేసెనని విచారించుచు వచ్చిరి. అతఁడు ప్రాచీన పద్ధతుల యందభిమతము గలవాఁడైనను నూతనపద్ధతులమీఁద మార్పులను మెల్లఁగాజేయ నిచ్చఁగలవాఁడు. తన యిల్లు యూరోపియనుల గృహముల విధమున నుంచుకొని తన యాఁడువాండ్రకు నింగ్లీషుభాషయు నింగ్లీషు సంగీతముఁ జెప్పించి యింగ్లీషు వారిని తనయింటికి విందునకుఁ బిలిచి వారితో నెక్కువమైత్రి నడపిన స్వదేశస్థులలో నితఁడే మొట్ట మొదటి వాఁడు. యూరోపియనులకు స్వదేశస్థులకు సాంఘిక సంబంధములను వృద్ధిఁజేయుట కప్పటి గవర్నరు గారగు నేపియరు ప్రభువు కాస్మాపాలిటను క్లబ్బనుపేర నొకసభ స్థాపింపుమని చెప్ప నట్టిసభ స్థాపించి నతఁడితఁడే. దానికి మొదటి కార్యదర్శి యితఁడే. గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణ సభలో స్వదేశ సభికుల నెక్కువ మందిని చేర్పవలసినదనియు బడ్జటు విషయమయిన చర్చజరిగించుటకు నవసరమయినపుడు గవర్నమెంటువారిని ప్రశ్నలడుగుటకు సభికుల కధికారమీయ వలసినదనియు దొరతనమువారిని మొట్టమొదట నడిగిన ధయిర్యశాలి యితఁడే. ఇవియన్నియుఁ గ్రమక్రమమున మన దేశస్థులకు లభించినవికాని యీయన మరణానంతరమందు నన్ఁగా నీయన యడిగిన చాలకాలమునకు లభించినవి. తిరువాన్కూరులో నున్నప్పుఁడీయన -"పరలోకమే మన మనోరథము" అనునర్థము వచ్చునట్టి యింగ్లీషు మాటలను బంగారపు టక్షరములతో నొక్కొక్క యక్షర మొక్కొక్క బొమ్మగా నుండునట్లచ్చు వేయించి ప్రతిదినమదు తన కగపడునట్లు గృహమునం గట్టుకొనియెను.

తప్పొప్పులపట్టిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
9	5	ధ్యాహ్న	ధ్యాహ్న
13	3	డైర్య	ధైర్య
16	23	పార్ద్ది	పార్ధ్ధి
19	1	దొంగా	దొరగా
32	16	ఆగా	ఆకా
35	4	నోష	యోష
36	8	కుడ్డైం	కుడ్డై
-	16	లేని	లేదని
43	23	లకు	ుకు
44	11	సంస్థా	సంస్థా
47	9	సభత్వ	సభ్యత్వ
50	21	మరు	మర్ధు
71	24	భాగ	భాగ
92	10	నిస్ప	విస్ప
100	22	డైస	డైన
101	22	న డే	న డే
105	3	చేతి	చేతి
110	25	స్థితు	స్థితి
111	6	గన	గన
118	5	ద్వాంరు	ద్వాంసు
119	4	చేప	చేసె
125	8	పాటిక	పా[illegible]